

**МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

**№ 11 (45) / 2021
2 том**

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 11 (45)

2 том

Київ 2021

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки», 2021

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seriâ: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law, Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Yurii Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Law Department of the Vinnytsa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Candidate of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinets — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

№ 11 (45)
2 т.

2021
листопад

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

- Бутирін Євген Олександрович**
РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ З КУРІННЯМ 11
- Войтенко Дмитро Олександрович**
ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ЕВОЛЮЦІЯ СУТНОСТІ ТА СТРУКТУРИ 26
- Суходубова Ірина Володимирівна, Іржавська Вероніка Євгенівна**
МЕДИЧНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 37

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Красюк Тетяна Василівна, Лепілова Вікторія Вячеславівна**
ПЕРЕЛІК РОБІТ, ЗАБОРОНЕНИХ ДЛЯ ЖІНОК: АКТУАЛЬНІСТЬ, НЕОБХІДНІСТЬ,
ЗНАЧЕННЯ 44
- Красюк Тетяна Василівна, Омельченко Катерина Олександрівна**
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ФАКТИЧНОЇ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ 50
- Остапенко Леонід Олексійович**
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В УМОВАХ КАРАНТИНУ 59

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

- Бевзо Галина Андріївна, Керечан Дмитро Михайлович, Луцька Катерина Петрівна**
КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ 65
- Косінова Дарина Станіславівна, Гуржій Вікторія Олександрівна, Борійчук Софія Віталіївна**
ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 71
- Мельник Олександр Миколайович, Лисенко Світлана Олександрівна,
Комнатний Сергій Олександрович**
ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА: МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ 79

Моца Андрій Андрійович, Огієнко Інна Віталіївна, Бажанов Валентин Олександрович ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ	85
Тимошевська Ірина Петрівна, Блинова Дар'я Віталіївна, Кривний Владислав Євгенович ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ.....	90
Шуміло Інса Анатоліївна, Близнюк Мірра Любомирівна НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ.....	97
Шуміло Інса Анатоліївна, Костін Микита Ігорович, Шаповал Артем Олександрович ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	105

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

- Butyrin Yevhen**
THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENTS IN UKRAINE IN THE FIGHT AGAINST SMOKING 11
- Voitenko Dmytro**
LEGAL CULTURE: EVOLUTION OF ESSENCE AND STRUCTURE..... 26
- Sukhodubova Iryna, Irzhavska Veronika**
MEDICAL LAW IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT..... 37

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

- Krasiuk Tetiana, Liepilova Viktoriia**
LIST OF WORKS PROHIBITED FOR WOMEN: RELEVANCE, NECESSITY, SIGNIFICANCE..... 44
- Krasiuk Tetiana, Omelchenko Kateryna**
EXERCISE OF THE RIGHT TO WORK IN CONDITIONS OF ACTUAL GENDER INEQUALITY 50
- Ostapenko Leonid**
CERTAIN ISSUES OF LEGAL REGULATION OF LABOR IN QUARANTINE 59

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

- Bevzo Halyna, Kerechan Dmytro, Lutska Kateryna**
CORRUPTION AS A NEGATIVE SOCIAL PHENOMENON IN MODERN GLOBALIZED SOCIETY ... 65
- Kosinova Daryna, Hurzhii Viktoriia, Boriichuk Sofiia**
PROBLEMS OF ADAPTATION OF UKRAINIAN LEGISLATION TO THE LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION 71
- Melnyk Oleksandr, Lysenko Svitlana, Komnatnyi Serhii**
STATE YOUTH POLICY: INTERNATIONAL AND NATIONAL STANDARDS 79
- Motsa Andriy, Ogiyenko Inna, Bazhanov Valentyn**
PROBLEMS OF RESTRICTION OF HUMAN RIGHTS DURING A PANDEMIC CRISIS 85
- Tymoshevska Iryna, Blynova Darya, Kryvnyi Vladyslav**
CIVIL JURISDICTION THROUGH THE PRISM OF THE PRACTICE OF THE SUPREME COURT... 90

Shumilo Inesa, Blyzniuk Mirra DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF LEGAL REGULATION OF SURROGATE MOTHERHOOD IN UKRAINE	97
Shumilo Inesa, Kostin Mykyta, Shapoval Artem THE PROBLEM OF APPLYING THE LAW OF UNKNOWN STATES IN INTERNATIONAL PRIVATE LAW.....	105

УДК 352:614.2

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА,
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Бутирін Євген Олександрович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»*

Бутырин Евгений Александрович

*кандидат юридических наук, доцент кафедры политических наук и права
ГЗ «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К.Д. Ушинского»*

Butyrin Yevhen

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor of the Department of Political Science and Law

The state institution «South Ukrainian National

Pedagogical University named after K.D. Ushynsky»

ORCID: 0000-0003-3915-4026

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7751

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ З КУРІННЯМ

РОЛЬ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ УКРАИНЫ В БОРЬБЕ С КУРЕНИЕМ

THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENTS IN UKRAINE IN THE FIGHT AGAINST SMOKING

Анотація. У статті здійснено правовий аналіз діяльності органів місцевого самоврядування у боротьбі з курінням. Виділено, що органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції: контролюють виконання відповідних програм щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення; сприяють вирішенню питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення заходів і робіт, спрямованих на обмеження вживання тютюнових виробів, а також зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення, у тому числі щорічно при формуванні відповідних бюджетів здійснюють контроль за проведенням профілактичних та лікувальних заходів у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці щодо обмеження вживання тютюнових виробів, зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення, визначають вільні від куріння місця. Зауважується, що органи муніципальної міліції приймають активну участь у складанні адміністративних протоколів щодо куріння у заборонених місцях. Зазначено, що органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за проведенням профілактичних та лікувальних заходів у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці щодо обмеження вживання тютюнових виробів, зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення. Зроблені висновки, що оскільки органи місцевого самоврядування самостійно приймають рішення про створення, закриття, реорганізацію чи перепрофілювання закладів охорони здоров'я – вони мають можливість створювати відповідні умови та розвивати інфраструктуру для надання допомоги в припиненні куріння. Зазначено, що для того, щоб реально вплинути на зміну знань, ставлень та поведінки школярів стосовно вживання тютюнових виробів, варто забезпечити постійну наявність потрібної інформації в медійному просторі. На цьому тлі органи місцевого самоврядування можуть зобов'язати заклади освіти вживати таких заходів: щотижня проводити інформаційні кампанії щодо заборони куріння; ставити на облік школи учнів, які вживають тютюнові вироби та використовують електронні сигарети (з метою направлення їх до медичних спеціалістів); встановлювати в кожному класі школи рекламні плакати, присвячені здоровому способу життя, а також поширювати інформацію про шкідливі наслідки куріння на здоров'я людини та ін.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, муніципальна міліція, адміністративний протокол, міська рада.

Аннотация. В статье осуществлен правовой анализ деятельности органов местного самоуправления по борьбе с курением. Выделено, что органы местного самоуправления в пределах своей компетенции: контролируют выполнение соответствующих программ по предупреждению и уменьшению употребления табачных изделий и их вредному влиянию на здоровье населения; способствуют решению вопросов финансового и материально-технического обеспечения мер и работ, направленных на ограничение употребления табачных изделий, а также уменьшение их вредного воздействия на здоровье населения, в том числе ежегодно при формировании соответствующих бюджетов осуществляют контроль за проведением профилактических и лечебных мероприятий в пределах соответствующей административно-территориальной единицы по ограничению употребления табачных изделий, уменьшение их вредного воздействия на здоровье населения, определяют свободные от курения места. Отмечается, что органы муниципальной милиции активно участвуют в составлении административных протоколов по курению в запрещенных местах. Отмечено, что органы местного самоуправления осуществляют контроль за проведением профилактических и лечебных мероприятий в пределах соответствующей административно-территориальной единицы, ограничения употребления табачных изделий, уменьшения их вредного воздействия на здоровье населения. Сделаны выводы, что поскольку органы местного самоуправления самостоятельно принимают решение о создании, закрытии, реорганизации или перепрофилировании учреждений здравоохранения – они могут создавать соответствующие условия и развивать инфраструктуру для оказания помощи в прекращении курения. Отмечено, что для того, чтобы реально повлиять на изменение знаний, отношений и поведения школьников по поводу употребления табачных изделий, следует обеспечить постоянное наличие нужной информации в медийном пространстве. На этом фоне органы местного самоуправления могут обязать учебные заведения принимать следующие меры: еженедельно проводить информационные кампании по запрету курения; ставить на учет школы учащихся, которые используют табачные изделия и используют электронные сигареты (с целью направления их к медицинским специалистам); устанавливать в каждом классе школы рекламные плакаты, посвященные здоровому образу жизни, а также распространять информацию о вредных последствиях курения на здоровье человека и т.д.

Ключевые слова: органы местного самоуправления, муниципальная милиция, административный протокол, городской совет.

Summary. The article provides a legal analysis of the activities of local governments to combat smoking. It is highlighted that local governments, within their competence: control the implementation of relevant programs to prevent and reduce the use of tobacco products and their harmful effects on public health; contribute to the solution of issues of financial and logistical support of measures and works, aimed at limiting the use of tobacco products, as well as reducing their harmful effects on the health of the population, including annually, when forming the relevant budgets, they monitor the implementation of preventive and therapeutic measures within the relevant administrative-territorial unit to restrict the use of tobacco products, reduce their harmful effects on the health of the population, determine the smoking-free places. It is noted that the municipal police are actively involved in drawing up administrative protocols on smoking in prohibited places. It is noted that local governments exercise control over the implementation of preventive and therapeutic measures within the respective administrative-territorial unit, restricting the use of tobacco products, and reducing their harmful effects on public health. It is concluded that since local governments independently decide on the creation, closure, reorganization or re-profiling of health care institutions, they can create the appropriate conditions and develop infrastructure to assist in smoking cessation. It is noted that in order to really influence the change in the knowledge, attitudes and behavior of schoolchildren regarding the use of tobacco products, it is necessary to ensure the constant availability of the necessary information in the media space. Against this background, local governments can oblige educational institutions to take the following measures: weekly conduct information campaigns to ban smoking; register students in school who use tobacco products and use electronic cigarettes (with a view to referring them to a healthcare professional); install healthy lifestyle posters in every classroom of the school, as well as disseminate information about the harmful effects of smoking on human health, etc.

Key words: local self-government bodies, municipal militia, administrative protocol, city council.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави з урахуванням глобальних змін, які відбулися останнім часом, розвиток місцевого самоврядування є одним з пріоритетних напрямів державної політики. Розвиток держави неможливий без розвитку регіонів, від того,

наскільки сильною є регіональна влада, як вона забезпечує надання соціальних послуг населенню. Хоча громадяни самі несуть відповідальність за стан власного здоров'я, багато чого в процесі підтримання їх здоров'я в належному стані можуть зробити саме керівники органів державного управління та місцевого самоврядування. Розуміючи

важливість цієї проблеми, на сучасному етапі розвитку всіх гілок влади постає питання про необхідність вдосконалення теорії та практики сучасного державотворення, зумовленого трансформаціями в політичній системі суспільства, проведенням адміністративно-територіальних, регіональних реформ, упровадженням конструктивного соціального партнерства між центром і територіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-правові питання права людини на охорону здоров'я, його зміст та місце у системі суб'єктивних прав людини і громадянина певною мірою розглядали у своїх роботах багато українських та іноземних вчених. Аналізом та проблемами українського законодавства про право на охорону здоров'я займаються Головченко В., Грузова Л. [1], Домникова Л. В. [2], Любчик О. А. [3] та ін. Більшість з існуючих наукових досліджень присвячені, передусім, окремим аспектам права людини на охорону здоров'я, взаємозв'язку з іншими правами людини і громадянина, застосування різних способів врегулювання спорів у сфері медичного обслуговування, відповідальності за порушення порядку надання медичної допомоги тощо. Водночас, не зважаючи на багатоманітність наукових ідей стосовно права людини на охорону здоров'я, відповідний правовий аналіз діяльності органів місцевого самоврядування України щодо боротьби з курінням здійснюється уперше.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у правовому аналізі діяльності органів місцевого самоврядування, спрямованої на боротьбу з курінням.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підставі ст. 13 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення» [4] (далі Закон) в Україні заборонено курити тютюнові вироби, електронні сигарети та кальяни: 1) у ліфтах і таксофонах; 2) у приміщеннях та на території закладів охорони здоров'я; 3) у приміщеннях та на території навчальних закладів; 4) на дитячих майданчиках; 5) у приміщеннях та на території спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд та закладів фізичної культури і спорту; 6) у під'їздах житлових будинків; 7) у підземних переходах; 8) у транспорті загального користування, що використовується для перевезення пасажирів; 9) у приміщеннях закладів ресторанного господарства; 10) у приміщеннях об'єктів культурного призначення; 11) у приміщеннях органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших державних установ;

12) на стаціонарно обладнаних зупинках маршрутних транспортних засобів. Однак, на нашу думку, цей Закон не вдосконалений, оскільки в ньому існує багато пробілів. Наприклад, законодавець встановив місця, де заборонено курити, але він не звернув увагу на те, що дим із запаленої сигарети розповсюджується на далеку відстань. Величезні території нашої країни знаходяться в степовій зоні, де постійно дують вітри. Курець, не порушуючи норм закону, відходить на не далеку відстань, наприклад, від зупинки громадського транспорту або дитячого майданчика, та починає курити. Громадяни, які чекають громадський транспорт на зупинці, або діти, які граються на території дитячого майданчика, вимушені страждати від тютюнового диму. Подібне відбувається, коли відпочиваючі виходять з ресторанів, кафе та нічних клубів та палять прямо на сходинах цих розважальних закладів. У Нью-Йорку з 2009 р., наприклад, заборонено палити на територіях, прилеглих до будівель, не ближче ніж за 25 футів від входу (8–9 метрів) [5]. В Україні тільки в сімох обласних центрах (Київ, Дніпро, Северодонецьк, Луцьк, Хмельницький, Черкаси та Чернігів) органи місцевого самоврядування в місцевих рішеннях додатково вказали, на якій відстані можливо курити від заборонених місць для куріння, зазначених у ст. 13 Закону.

Також, у ст. 13 Закону вказано, що забороняється, крім спеціально відведених для цього місць, куріння тютюнових виробів: 1) у приміщеннях підприємств, установ та організацій усіх форм власності; 2) у приміщеннях готелів та аналогічних засобів розміщення громадян; 3) у приміщеннях гуртожитків; 4) в аеропортах та на вокзалах.

У місцях та закладах, де куріння заборонено, має бути розміщена наочна інформація, яка складається із графічного знака про заборону куріння та тексту такого змісту: «Куріння заборонено!».

У спеціально відведених для куріння місцях розміщується наочна інформація, яка складається із відповідного графічного знака та тексту такого змісту: «Місце для куріння. Куріння шкодить Вашому здоров'ю!».

На нашу думку, тут має місце своєрідна колізія. Виявляється, що куріння тютюнових виробів у цих ось конкретних місцях заборонено, а електронних сигарет і кальянів дозволено.

Визначення, що таке «тютюнові вироби», є в статті 1 Закону: «Тютюн — засіб, що містить нікотин і виготовлений із рослини родини пасльонових; тютюнові вироби — сигарети з фільтром або без фільтру, цигарки, сигари, сигарили, а також

люльковий, нюхальний, смоктальний, жувальний тютюн, махорка та інші вироби з тютюну чи його замінників для куріння, нюхання, смоктання чи жування».

З вищезазначеного можна зробити висновок, що на законних підставах можна курити калья та електронні сигарети на робочому місці, у номері готелю (хостелі і т. ін.), у гуртожитку, в аеропорту і на будь-якому вокзалі.

На підставі абзацу 4 ст. 9 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» органи місцевого самоврядування мають право визначити вільні від куріння місця. Також, в абз. 7 ст. 13 того ж самого нормативно-правового акту, вказано: «На час проведення масових заходів сільські, селищні та міські ради в межах відповідної адміністративної території можуть заборонити або обмежити куріння тютюнових виробів».

Ми проаналізували підзаконні акти органів місцевого самоврядування, які регулюють проблему заборони куріння в усіх обласних центрах України окрім тимчасово-окупованої АРК та тимчасово-окупованих Донецька та Луганська (замість тимчасово окупованих Донецька та Луганська, розглянули нормативно-правові акти найгустіше заселених міст Донбасу — Маріуполя та Сєверодонецька). Місця, де заборонено курити, як правило, встановлені правилами благоустрою міст, а іноді — спеціальними рішеннями міських рад. Однак, у деяких обласних центрах, таких як: Маріуполь [6], Вінниця [7], Івано-Франківськ [8], Кропивницький [9] Львів [10], Миколаїв [11], Рівне [12], Суми [13], Тернопіль [14], Ужгород [15], Херсон [16] і Чернівці [17] — міські ради не визначили додаткових місць, де заборонено курити, тобто там діють тільки норми Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення».

У деяких обласних центрах, окрім указаних заборонених місць для куріння в ст. 13 Закону, додатково зазначені й інші місця. Для зручності ми склали таблицю 1.

Як видно, у правилах благоустрою м. Харків дублюється ст. 13 Закону, окрім речення «поряд з територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля». Однак, на жаль, Харківська міська рада не розшифровує, що означає термін «поряд», тобто це 30, 20 або 10 метрів [26, пп. 5.8.1, п. 8]. Слід звернути увагу на те, що законодавець через

не зрозумілі нам причини не вніс до переліку місць пляжі, де заборонено курити. Органи місцевого самоврядування своїми рішеннями заборонили курити на пляжах тільки в п'яти обласних центрах (Київ, Дніпро, Луцьк, Сєверодонецьк, Хмельницький, Черкаси та Чернігів). Подібна ситуація спостерігається і в приморських містах. На сайті міської ради міста Чорноморська Одеської області ми взагалі не знайшли будь-якої інформації щодо заборони куріння на пляжах. На території пляжів відомого курортного міста Бердянська «забороняється прання білизни, килимів і килимових доріжок, купання тварин, мийка автотранспорту та іншої техніки, скидання побутового та будівельного сміття, ґрунту, ушкодження, вирубка дерев і чагарників без відповідного дозволу, спалювання гілок, листя дерев, сухої трави», а курити сигарети дозволено [30]. У Бердянську органи місцевого самоврядування не приймають рішення про заборону куріння на пляжах, не звертаючи уваги на те, що відпочивальники постійно скаржаться поліцейським на цю проблему [31]. Оскільки нормативно-правового акту, який забороняє курити на території пляжів в місті Бердянську немає, бердянські поліцейські знайшли вихід із цієї ситуації: вони штрафують курців на території спортивних майданчиків, розташованих на території пляжу [31].

У місті Маріуполі Донецької області не існує жодного нормативно-правового акту, який би забороняв куріння на території пляжу, також на території центрально-міського пляжу не існувало встановлених органами місцевого самоврядування місць для куріння. У зв'язку з цим, 22.12.2017 р. ми направили лист на адресу міського голови м. Маріуполь із пропозицією про відведення місць для куріння на території центрально-міського пляжу міста [33]. Однак, наше звернення залишилося не розглянутим, тому ми були вимушені 14.04.2018 р. направити скаргу на ім'я міського голови міста Маріуполя [33]. Міська влада дуже своєрідно відреагувала на нашу скаргу: замість відведення місць для паління на території центрального міського пляжу, працівники органів місцевого самоврядування встановили на всіх роздягальнях пляжу таблички з надписом: «Куріння заборонено». Тобто, проблема так й залишилася не вирішеною. Не врегульована проблема заборони куріння на пляжах відомих курортних сіл та селищ Азовського моря: Юр'івка, Урзуф, Ялта, Бабах-Тарама.

Головне питання, які задають часто курці після претензій з боку не задоволених курінням громадян: «А де мені курити?». Тож саме місця для

Таблицю 1

Назва міста	Місця, де заборонено курити, окрім місць, які вказані в ст. 13 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення»
Київ [18]	на території дитячих майданчиків; місць дитячого відпочинку, включаючи ігрові, комп'ютерні клуби, кінотеатри та прилеглих до них територій; а також на території зупинок громадського транспорту та 50-метрова зона навколо них; пляжах
Дніпро [19]	на території дитячих майданчиків та в межах 15 метрів від них; на території парків
Житомир [20]	на території парків та скверів
Запоріжжя [21]	у тунелях, в будівлях, спорудах (їх частинах), які доступні або відкриті для відвідування вільно чи за запрошенням, або за плату, постійно, періодично або час від часу, у тому числі під'їздах; на територіях та безпосередньо поряд з територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля
Севєродонецьк [22]	на територіях та безпосередньо поряд із територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля
Луцьк [23]	у 10-метровій зоні навколо входу до будь-якого приміщення, на зупинках громадського транспорту та 50-метровій зоні навколо них, у закладах культури, закритих та відкритих спортивних спорудах (10-метрова зона навколо них), на території ринків та ярмарків, у зонах відпочинку (включаючи парки, пляжі та сквери); у центральній частині міста, у 100-метрових зонах навколо майданів
Одеса [24]	у тунелях, на територіях та безпосередньо поряд із територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля;
Полтава [25]	у кабінах біогулетів
Харків [26]	на територіях та безпосередньо поряд із територіями дитячих майданчиків, дитячих розважальних атракціонів, майданчиків для відпочинку та дозвілля;
Хмельницький [27]	зупинки громадського транспорту і маршрутних таксі та п'ятиметрова зона по периметру навколо них; парки, сквери та ботанічні сади міста Хмельницького; міський пляж (крім спеціально відведених для куріння тютюнових виробів місць); автовокзали та залізничні вокзали (крім спеціально відведених для куріння тютюнових виробів місць); культурні будівлі та прилегла територія до них; 5-метрова зона по периметру навколо входу у громадське місце, 3-метрова зона по периметру навколо банкомату; пішохідна частина вул. Прокурівської; майдан Незалежності; ринки продовольчих та непродовольчих товарів.
Черкаси [28]	зупинки громадського транспорту та 50-метрова зона навколо них; дитячі майданчики, місця дитячого відпочинку (включаючи ігрові, комп'ютерні клуби, кінотеатри) та прилегла до них територія, заклади торгівлі (включаючи торгові ряди, кіоски, ринки, ярмарки, оптові та дрібнооптові бази, магазини), зони відпочинку (включаючи парки, пляжі, сквери); церкви та прилегла до них територія.
Чернігів [29]	1. Визначити вільною від куріння територію, прилеглу до об'єктів указаних нижче, а за її відсутності 10-метрову зону навколо них: дитячі заклади; дитячі майданчики; місця дитячого відпочинку; заклади охорони здоров'я; навчальні та освітньо-виховні заклади; заклади фізичної культури та спорту різних форм власності; закриті та відкриті спортивні споруди; церкви; зупинки громадського транспорту. 2. Визначити вільними від куріння місця відпочинку населення, такі як парки, сквери, міські пляжі, окрім спеціально облаштованих місць для куріння

куріння, відведені на території пляжу, могли б вирішити ці суперечки. Треба звернути увагу, що іноді на території пляжу навіть виникають конфлікти, а іноді й бійки між тими відпочивальниками, хто курить, і тими, хто не курить. Наприклад, у Києві бабусі побили гілками з дерев дівчат, які курили [34].

Однак вирішення проблеми на законодавчому рівні ще не гарантує створення сприятливих умов відпочинку на пляжі.

Наприклад, в Одесі міська рада рішенням № 3426-V від 09.10.2008 р. встановила [35], що «На всіх видах пляжів забороняється паління, крім спеціально відведених місць». Слід додати, що в цьому документі Одеська міська рада внесла до основних вимог до обладнання пляжів встановлення місць для паління для всіх видів пляжів (це заможний майданчик, на відстані від урізу води (біля підпірної стінки або в інших зручних місцях) на 1 тис. кв. метрів, обладнаний урною.

На жаль, ці майданчики відсутні на більшості одеських пляжів, тому відпочивальники продовжують «насолоджуватися» тютюновим димом.

Відповідальність за порушення норм Закону передбачена окремими статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення [36].

Згідно зі статтею 175-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «Куріння тютюнових виробів у місцях, де це заборонено законом, а також в інших місцях, визначених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради, тягне за собою попередження або накладення штрафу від трьох (51 грн) до десяти (170 грн) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а от за повторне правопорушення — від 170 грн до 340 грн».

На підставі ст. 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення, органи Національної поліції розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 175-1 (за винятком порушень, вчинених у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради) [36], а на підставі ст. 219 Кодексу України про адміністративні правопорушення, виконавчі комітети (а в населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, виконавчі органи, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад, розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 175-1 (за порушення, вчинені у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради) [36].

Також слід додати, що складені поліцейськими протоколи направляються до суду, а складені протоколи уповноваженими особами органів місцевого самоврядування — на розгляд адміністративних комісій.

Згідно з даними Державної служби статистики України за весь період 2018 року, до відповідальності за статтею 175-1 КУпАП було притягнуто 208 607 осіб [37]. На жаль, на сайті Державної служби статистики в наявності є статистична інформація щодо кількості адміністративних стягнень тільки за 2018 р. Однак, в аналітичному порталі «Слово та діло» вказано, що за період з січня по липень 2021 року, згідно з наданою статистикою, поліцейські територіальних підрозділів Національної поліції притягнули до відповідальності за куріння в заборонених місцях 206 003 людини, а це на 16 936 чоловік більше, ніж за аналогічний період минулого року (189 067 осіб). Зросла кількість штрафів, сума надходжень від яких склала 5,015 млн. грн [38].

На підставі абз. 4 ст. 9 Закону, органи місцевого самоврядування: «здійснюють контроль

за проведенням профілактичних та лікувальних заходів у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці щодо обмеження вживання тютюнових виробів, зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення». На практиці ці профілактичні заходи здійснюються шляхом складання адміністративних протоколів про куріння в заборонених місцях та направлення їх на розгляд до адміністративної комісії.

Згідно з підп. 4 пункту «б» ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування», утворення адміністративних комісій та розгляд справ про адміністративні правопорушення, покладається на виконавчі органи сільських, селищних та міських рад [39]. Дуже негативну оцінку роботи цих органів надав П. Б. Стецюк: «Заходи, які здійснюють органи місцевого самоврядування як суб'єкти профілактики та попередження правопорушень, не мають належного організаційно-правового забезпечення, малоефективні за своїми результатами, внаслідок чого не знижується динаміка вчинених адміністративних правопорушень на місцевому та регіональному рівнях. Це спричинено насамперед недостатньою правовою підготовкою посадових осіб органів місцевого самоврядування стосовно усунення причин та умов, котрі сприяють адміністративним правопорушенням» [40, с. 5]. В. Д. Шушулков зазначив наступні негативні риси в діяльності адміністративних комісій: застаріле законодавство про адміністративні комісії, низький рівень правової підготовки членів адміністративних комісій, відсутність реальних важелів притягнення до відповідальності членів адміністративних комісій за прийняття незаконних постанов про адміністративні правопорушення [41, с. 136]. Слід додати, що складання адміністративного протоколу за куріння в заборонених місцях часто пов'язано з конфліктом, тому «озброєні» ручкою та папірцем працівники органів місцевого самоврядування наражаються на небезпеку.

Зовсім по-іншому простежується ситуація зі складанням адміністративних протоколів щодо куріння в заборонених місцях в тих містах, де створена муніципальна міліція. Слід додати, що її створення передбачається чинним законодавством (пп. 1 п. «а» ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [39]. Наприклад, «Муніципальна варта» м. Ірпінь Київської області з березня 2021 р. попередила 317 випадків куріння тютюнових виробів та склала 42 адміністративних протоколи [42], КП «Муніципальна варта» Тетівської міської ради (м. Тетіїв Білоцерковського р-ну, Київської області) з травня по грудень 2019 р.

склала 47 адміністративних протоколів за куріння в заборонених місцях [43], КУ «Муніципальна варта» Чорноморської міської ради (м. Чорноморськ Одеської області) за 2020 р. здійснило 1 624 усних попередження курцям та склало 29 протоколів за куріння в заборонених місцях [44]. Для досягнення більш ефективних результатів у боротьбі з курінням у заборонених місцях деякі міські ради дублювали зі ст. 13 Закону перелік місць, де заборонено курити [45; 46]. Це дозволить муніципальним міліціям цих міст самостійно, без співпраці з Національною поліцією притягувати правопорушників до адміністративної відповідальності.

На підставі ч. 2 ст. 156 Кодексу про адміністративні правопорушення «торгівля..., тютюновими виробами, електронними сигаретами, рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, пристроями для споживання тютюнових виробів без їх згоряння у приміщеннях або на територіях, заборонених законом, або в інших місцях, визначених рішенням відповідного органу місцевого самоврядування; продаж ... тютюнових виробів, електронних сигарет, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пристроїв для споживання тютюнових виробів без їх згоряння особі, яка не досягла 18-річного віку, або продаж тютюнових виробів в упаковках, що містять менш як 20 сигарет або цигарок, чи поштучно (крім сигар), у заборонений рішенням відповідного органу місцевого самоврядування час доби тягне за собою накладення штрафу від чотирьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [36]. Органи місцевого самоврядування та створені ними підрозділи муніципальної міліції активно беруть участь у боротьбі з цими правопорушеннями [47; 48].

Вживання тютюну — це хвороба, яка потребує лікування. Відмовитися від куріння цілком реально, хоча може бути складно. Сьогодні в Україні серед дорослих [49] значна частка реальних курців (62,5%) хоче кинути курити, майже 40% пробували це робити самостійно, однак лише 1,2% курців з тих, хто намагався припинити курити за останні 12 місяців, змогли це зробити. Серед підлітків 13–15 років 6 з 10 курців хочуть кинути курити і стільки ж намагалися кинути курити протягом останніх 12 місяців [50]. Тому Наступним заходом щодо боротьби з курінням є захід роз'яснювально-лікувального характеру. Він пов'язаний із різними видами лікуванням цієї хвороби, передбачає роботу з просвітою населення, поширення інформації про шкоду куріння, включає також пропаганду здорового способу життя.

Кинути курити самотужки для багатьох людей може бути досить складно, а от професійна допомога лікаря суттєво підвищує шанси на успіх. Найпершим контактом для курця мають бути медичні працівники, насамперед первинної ланки. Також професійна допомога може надаватися і в спеціалізованих клініках, через спеціальні сервіси (лінії підтримки, веб-сайти), приватними лікарями, у групах підтримки тощо. На жаль, більшість медичних працівників мало цікавляться темою куріння і ще менше знають про те, як допомогти курцю, який хоче позбутися залежності. Це можна пояснити браком часу для проведення консультування та відсутністю професійних знань з даної проблеми. Під час останнього глобального опитування дорослих в Україні щодо вживання тютюнових виробів, серед тих, хто протягом останніх 12 місяців відвідували лікаря, у меншій частині лікар запитав, чи вони курять, і лише 39% отримали пораду кинути курити [51]. Спеціалізовані клініки з надання допомоги в припиненні куріння в класичному їх розумінні в Україні відсутні. Професійну допомогу в цьому напрямку можуть надавати наркологічні диспансери, однак вони, як правило, спеціалізуються на допомозі особам з алкогольною та наркотичною залежностями та не є популярними серед курців з багатьох причин. Спеціалізованих сервісів в Україні також бракує. Лінія підтримки для курців, що працювала з 2017 по 2019 рік, припинила свою роботу через брак фінансування. Єдиний доступний на сьогодні ресурс — спеціалізований веб-сайт www.stopsmoking.org.ua. Таким чином, на сьогодні в Україні бракує професійної допомоги з відмови від куріння [51].

Відповідальність за лікування тютюнової залежності лежить на системі охорони здоров'я. Однак, на жаль, фінансування для проведення антитютюнових інформаційних кампаній в Україні з державного бюджету практично ніколи не відбувалося [51]. Рекламодавці алкоголю та тютюну зобов'язані спрямовувати не менше 5% коштів зі своїх рекламних бюджетів на виробництво та розповсюдження соціальної реклами щодо шкоди тютюнокуріння та зловживання алкоголем (п. 8 ст. 22 Закону України «Про рекламу» [52], однак на практиці ці норми не працюють [51]. Оскільки держава схильна до впливу тютюнових лобістів та залежить від грошей тютюнових компаній, іноді вона гальмує вирішення нагальних питань, яких вимагає від неї громадське суспільство. У зв'язку з виникненням такої ситуації, посилити боротьбу проти куріння можуть органи місцевого самоврядування, які

мають реальні можливості на регіональному та місцевому рівнях. На підставі ст. 9 Закону органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції: контролюють виконання відповідних програм щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення; сприяють вирішенню питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення заходів і робіт, спрямованих на обмеження вживання тютюнових виробів, а також зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення, у тому числі щорічно при формуванні відповідних бюджетів здійснюють контроль за проведенням профілактичних та лікувальних заходів у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці щодо обмеження вживання тютюнових виробів, зменшення їх шкідливого впливу на здоров'я населення, визначають вільні від куріння місця; забезпечують у комунальних закладах охорони здоров'я доступність профілактичних заходів і надання ефективної лікувальної допомоги, включаючи медикаментозне забезпечення, для осіб, які бажають позбутися шкідливої звички курити тютюнові вироби чи іншим способом їх вживати.

До реформ децентралізації та системи охорони здоров'я заходи із втілення політики у сфері охорони здоров'я розроблялися переважно центральною владою, після цього відповідні плани передавали на місця для виконання. Фінансування системи охорони здоров'я МОЗ розподіляло гроші по адміністративно-територіальних одиницях шляхом надання субсидії. Фактично органи місцевого самоврядування мали дуже обмежені можливості впливати на стан системи охорони здоров'я. З 2017 року в рамках реформи децентралізації місцеве самоврядування отримало більшу фінансову самостійність, зокрема для здійснення повноважень у сфері охорони здоров'я. Так у 2014 році до фінансової децентралізації власні доходи загального фонду місцевих бюджетів склали 68,6 млрд. грн. У 2020 р. лише за перший квартал загальний фонд місцевих бюджетів отримав 104,9 млрд. грн.

Разом зі зміною механізму фінансування були дещо розширені повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. На підставі п. 1 ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить управління закладами охорони здоров'я та організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення [39].

На сьогодні медичними закладами керує не МОЗ, а місцева влада, яка є їх власниками.

Місцеві ради відповідають за кадрове забезпечення та планують розвиток мережі закладів охорони здоров'я комунальної форми власності. Органи місцевого самоврядування самостійно приймають рішення про створення, закриття, реорганізацію чи перепрофілювання закладів охорони здоров'я [52]. Таким чином, органи місцевого самоврядування мають реальну можливість створювати відповідні умови та розвивати інфраструктуру для надання допомоги в припиненні куріння. Зокрема, варто мобілізувати медичних працівників первинної ланки, забезпечити наявність місцевого сервісу підтримки для курців, а також створювати та розвивати спеціалізовані кабінети допомоги з відмови від куріння в міських поліклініках, куди сімейні лікарі можуть скеровувати своїх пацієнтів. Наприклад, у Туреччині, діють 476 спеціалізованих клінік з відмови від куріння. Понад 700 навчених фахівців надають допомогу пацієнтам, що хочуть позбутися тютюнової залежності. Близько 350 000 звернень до клінік відбувається щороку [53]. Також у Туреччині працює цілодобова безкоштовна лінія підтримки, на якій працюють 175 консультантів, що пройшли відповідне навчання. Такі лінії успішно працюють в Австралії та Новій Зеландії, США, Великій Британії, Аргентині, Канаді, Південній Кореї, багатьох країнах ЄС, Таїланді тощо (загалом близько 70 країн по всьому світу мають лінії підтримки [54]). Рівень відмови від куріння для ліній підтримки у 9 країнах ЄС становить в середньому 18,2% [55].

Слід додати, що на підставі ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» управління закладами освіти також належить до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад [39]. На жаль, велика кількість школярів уже пристрасилися до цієї згубної звички. Наприклад, тільки тернопільські поліцейські за період з січня по березень 2020 р. склали 50 адміністративних протоколів за куріння щодо неповнолітніх [56]. Для того, щоб реально вплинути на зміну знань, ставлень та поведінки школярів стосовно вживання тютюнових виробів, варто забезпечити постійну наявність потрібної інформації в медійному просторі. На цьому тлі органи місцевого самоврядування можуть зобов'язати заклади освіти вживати таких заходів: щотижня проводити інформаційні кампанії щодо заборони куріння; ставити на облік школи учнів, які вживають тютюнові вироби та використовують електронні сигарети (з метою направлення їх до медичних спеціалістів); встановлювати в кожному класі школи рекламні плакати, присвячені здоровому способу життя, а також

поширювати інформацію про шкідливі наслідки куріння на здоров'я людини та ін.

Також органи місцевого самоврядування мають реальну можливість збільшити соціальну рекламу в засобах масової інформації: «засоби масової інформації — розповсюджувачі реклами, діяльність яких повністю або частково фінансується з державного або місцевих бюджетів, зобов'язані розміщувати соціальну рекламу державних органів та органів місцевого самоврядування, громадських організацій безкоштовно в обсязі не менше 5 відсотків ефірного часу» (п. 4 ст. 12 Закону України «Про рекламу» [52]). Наприклад, у Туреччині всі телерадіомовники зобов'язані щомісяця 1,5 години ефірного часу відводити на роз'яснення ризиків, пов'язаних із вживанням тютюнових виробів і пасивним курінням [53]. На жаль Закон України «Про рекламу» не передбачає обов'язкової соціальної реклами, тому, на нашу думку, Верховна Рада повинна прийняти такий закон, у якому будуть встановлені обов'язки тютюнових корпорацій витратити кошти саме на рекламу проти куріння.

Висновки. Таким чином, органи місцевого самоврядування мають реальну можливість сприяти державі в боротьбі з курінням. Свої зусилля органи місцевого самоврядування можуть направити на реалізацію наступних заходів:

1. Розширення переліку місць, де заборонено курити; запровадження органів муніципальної мі-

ліції, що позитивно зарекомендували себе під час профілактики правопорушень у сфері боротьби з курінням у заборонених місцях та продажем тютюнових виробів неповнолітнім особам, унаслідок рішень міських, селищних та сільських рад.

2. Співпраця з органами національної поліції та Держпродспоживслужбою щодо питань контролю за виконанням чинного законодавства.

3. Створення професійних сервісів для громадян, які потребують допомоги у відмові від куріння.

4. Здійснення контролю за навчальними закладами щодо їх роз'яснювально-пропагандистської роботи у сфері шкідливості вживання тютюнових виробів (у т.ч. електронних сигарет та систем для нагрівання тютюну), впливу вторинного тютюнового диму та здорового способу життя.

5. Контроль за розміщенням у закладах освіти та в закладах здоров'я наочної інформації про шкідливі наслідки куріння тютюнових виробів для здоров'я людини.

6. Розробка та проведення в населених пунктах інформаційних кампаній для населення з використанням засобів масової інформації (телебачення, радіо), зовнішньої соціальної реклами щодо профілактики вживання тютюнових виробів (у тому числі, електронних сигарет, систем для нагрівання тютюну), про проблем пасивного куріння, заборони куріння в громадських місцях.

Література

1. Головченко В., Грузова Л. Законодавство України про охорону здоров'я: проблеми реформування й оновлення. Право України. 2000. № 11. С. 93–95.
2. Домникова Л.В. Право на охорону здоров'я має кожний. Вісн. держ. соц. Страхування. 2005. № 5. С. 21–28.
3. Любчик О. А. «Гра слів» з тяжкими наслідками, або що таке медична допомога. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2020. № 1(89). С. 89–101.
4. Закон України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text>. (дата звернення: 09.10.2021).
5. Дело привычки. Российская газета. Rg.ru. URL: <https://rg.ru/2014/07/07/kurenje.html>. (дата звернення: 12.09.2021).
6. «Правила благоустрою території міста Маріуполя», затверджене рішенням Маріупольської міської ради. URL: № 7\56-5590 від 28.08.2020 р. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/18/94607-%D0%.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021).
7. «Про затвердження Правил благоустрою території Вінницької міської об'єднаної територіальної громади», затверджене рішенням міської ради м. Вінниця № 2254 від 22.05.2020 р. URL: <https://www.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2020/%E2%84%962254%2022-05-2020.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021).
8. «Про внесення змін у Правила благоустрою м. Івано-Франківська», затверджене рішенням Івано-Франківської міської ради № 106-19 від 02.05.2018 р. URL: <http://www.namvk.if.ua/dt/235203/>. (дата звернення: 12.09.2021).

9. «Про затвердження Правил благоустрою території міста Кропивницького» затверджено рішенням Кропивницької міської ради № 3054 від 18 грудня 2019 р. URL: https://www.kr-rada.gov.ua/uploads/documents/26392-rish_3054_18-12-2019.pdf. (дата звернення: 12.09.2021).
10. «Про Правила благоустрою Львівської міської територіальної громади», затверджене ухвалою Львівської міської ради № 376 від 21.04.2011 р. URL: <https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/%28SearchForWeb%29/909D636F5D23AD3DC225788100307F7E?OpenDocument>. (дата звернення: 12.09.2021).
11. «Правила благоустрою, санітарного утримання територій, забезпечення чистоти і порядку в м. Миколаєві» затверджені рішенням Миколаївської міської ради № 28/10 від 16.05.2013 р. URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/3758.html?PrintVersion>. (дата звернення: 12.09.2021).
12. «Про затвердження Правил благоустрою міста Рівного», затверджене рішенням Рівненської міської ради № 512 від 28.04.2011 р. URL: https://www.cnarprv.gov.ua/assets/files/cnar-docs/rishrnr/rish_512.doc. (дата звернення: 12.09.2021).
13. «Про затвердження Правил благоустрою міста Суми», затверджене рішенням Сумської міської ради № 3853-МР від 26 грудня 2014 року. URL: <http://meria.sumy.ua/index.php?do=cat&category=2014mr>. (дата звернення: 12.09.2021).
14. «Про затвердження Правил благоустрою Тернопільської міської територіальної громади», затверджене рішенням Тернопільської міської ради № 7/36/12 від 24.07.2019 р. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/proekti-rishen-sesii/proekti-rishen-sesii-tmr/29208.html>. (дата звернення: 12.09.2021).
15. «Правила благоустрою м. Ужгород», затверджено рішенням Ужгородської міської ради № 7/36/12 від 26.12.06 р. URL: http://old.rada-uzhgorod.gov.ua/download/s/pravya_blahoustroju.pdf. (дата звернення: 12.01.2020).
16. «Правила благоустрою території, забезпечення чистоти і порядку в м. Херсон», затверджене рішенням Херсонської міської ради № 221 від 31.05.2011 р. URL: <http://www.dniproradakherson.gov.ua/node/416>. (дата звернення: 12.09.2021).
17. «Про затвердження Правил благоустрою м. Чернівці», затверджене рішенням Чернівецької міської ради № 1575 від 20.12.2018р. URL: <http://chernivtsy.eu/portal/rishennya-66-sesiyi-miskoyi-rady-vii-sklykannya-vid-20-grudnya-2018-r>. (дата звернення: 12.09.2021).
18. «Про заходи щодо впорядкування тютюнокуріння в місті Києві», затверджене рішенням Київської міської ради № 246/246 від 18 вересня 2008 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MR080283.html. (дата звернення: 12.09.2021)
19. Ст. 3.2.3.2. «Про затвердження Правил благоустрою території міста Дніпра», затверджене рішенням Дніпровської міської ради № 44/43 від 27.11.2013. URL: <http://DNIPRORADA.GOV.UA/UK/ARTICLES/ITEM/33657/RISHENNYA-MISKOI-RADI-VID-27-11-2013-4443-PRO-ZATVERDZHE NNAYA-PRAVIL-BLAGOUSTROYU-TERITOTRII-MISTA-DNIPRA>. (дата звернення: 12.09.2021).
20. «Про заборону вживання тютюнових виробів», затверджене рішенням Житомирської міської ради N 481 від 02.06.2016 р. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1576162-z-1-lipnya-u-zhitomirskikh-parkakh-ta-skverakh-zaboronili-kuriti>. (дата звернення: 12.09.2021).
21. «Правила благоустрою території міста Запоріжжя» (п. 6.7.1.), затверджені рішенням Запорізької міської ради № 41 від 22.06.2011. URL: <https://zpr.gov.ua/uk/page/pravya-blagoustroyu>. (дата звернення: 12.09.2021).
22. «Про затвердження Правил благоустрою території міста Северодонецька та населених пунктів, що входять до складу Северодонецької міської ради» (п. 11.2.1.), затверджене Северодонецькою міською радою № 3727 від 12.06.2019. URL: <https://sed-rada.gov.ua/regulyatorni-akti/pro-zatverdzhennya-pravil-blagoustroyu-teritoriyi-mista-sievierodonecka-ta-naselenih-punktiv-shcho-vhodyat-do-skladu-sievierodoneckoyi-miskoyi-radi>. (дата звернення: 12.09.2021).
23. «Про впорядкування вживання тютюнових виробів на території м. Луцька» (п. 3), затверджене рішенням Луцької міської ради № 5/136 від 08.09.2006 р.». URL: <http://www.volynpost.com/news/77054-luck-de-zaboroneno-kuryty-perelik>. (дата звернення: 12.09.2021).
24. «Правила благоустрою території міста Одеси» (п. 8.2.1.), затверджене рішенням Одеської міської ради № 1631-VI від 23.12.2011 р.». URL: <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/38553/>. (дата звернення: 12.09.2021).
25. «Правила благоустрою міста Полтави» (ст. 44), затверджене рішенням Полтавської міської ради. URL: <https://www.slideshare.net/jalyana/ss-85287903>. (дата звернення: 12.09.2021).
26. «Про встановлення правил благоустрою території міста Харкова» (пп. 5.8.1. п. 8), затверджене рішенням Харківської міської ради № 504/11 від 16.11.2011. URL: <http://musor.kharkov.ua/wp-content/uploads/2016/08/Pravya-blagoustroyu-teritorii-mista-KHarkova.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021).

27. «Про затвердження «Правил благоустрою території міста Хмельницького», затвержене рішенням Хмельницької міської ради від 08.04.2009 року № 7. URL: <https://khm.gov.ua/uk/content/pro-zatverdzhennya-pravil-blagoustroyu-teritoriyi-mista-hmelnickogo-u-noviy-redakcii>. (дата звернення: 12.09.2021).
28. «Про впорядкування тютюнопаління в місті» (п. 1), затвержене рішенням Черкаської міської ради № 8-199 від 16.06.2005 року. URL: <http://rada.ck.ua/petitions/web/830>. (дата звернення: 12.09.2021).
29. «Про зменшення шкідливого впливу куріння тютюнових виробів на здоров'я населення на території м. Чернігова», затвержене рішенням Чернігівської міської ради від 16 вересня 2010 р. URL: <https://chernigiv-rada.gov.ua/rishennya-sesii/sid-17/scid-53/id-2242/>. (дата звернення: 12.09.2021).
30. «Правила благоустрою, забезпечення чистоти, порядку та додержання тиші в громадських місцях міста Бердянська» (п. 3.8.4.), затвержене рішенням Бердянської міської ради № 5 від 30 травня 2012 р. URL: http://rada.berdyansk.net/wp-files/file/_22_08_2014_110201_3e51c368704f60_4c7fa2c2553cd69eaa.pdf. (дата звернення: 12.09.2021).
31. ЗОЖ в Бердянске. Полиция плотнее займется любителями выпить и покурить в общественных местах. URL: <https://www.brd24.com/news/a-54096.html>. (дата звернення: 12.09.2021).
32. Звернення № 1 від 22.12.2017 р. громадянина Бутиріна Є. О. на адресу міського голови м. Маріуполя.
33. Скарга № 1 від 14.04.2018 р. громадянина Бутиріна Є. О. на ім'я міського голови м. Маріуполя.
34. На пляже в Києве бабушки избили курящих девушек, назвал их «проститутками». DSNEWS. URL: <https://www.dsnews.ua/society/na-plyazhe-v-kieve-babushki-izbili-kuryashchih-devushek-nazvav-25052018110900>. (дата звернення: 12.09.2021).
35. «Про затвердження Правил устаткування та експлуатації пляжів міста Одеси» (п. 3.5) (Про внесення змін та доповнень до додатка рішення Одеської міської ради від 05.04.2007 року № 1133-V «Про затвердження Правил устаткування та експлуатації пляжів міста Одеси», затвержене рішенням Одеської міської ради № 3426-V від 09.10.2008 р. URL: <https://omr.gov.ua/ua/acts/council/17386/>. (дата звернення: 12.09.2021).
36. Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 12.09.2021).
37. Кількість справ, які знаходились у провадженні, та осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності (за статтями КУпАП та іншими законами України. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 12.09.2021).
38. В Україні зросла кількість штрафів за куріння в громадських місцях. Аналітичний портал «Слово та діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/novyna/suspilstvo/ukrayini-zroslo-kilkist-shtrafiv-kurinnya-hromad-skux-miscyux>. (дата звернення: 12.09.2021).
39. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 12.09.2021).
40. Лещук А. Р. Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері профілактики адміністративних правопорушень: організаційно-правове забезпечення: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 292 с. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Leshuk.pdf. (дата звернення: 12.09.2021).
41. Шушулкова В. Д. Організаційно-правове регулювання діяльності адміністративних комісій при виконавчих органах влади місцевого самоврядування: дис. на здобуття наук. ст. канд. юр. наук. Одеса, 2016. 234 с.
42. У березні Ірпінська «Муніципальна варта» провела майже 700 патрулювань і склала 150 адмінпротоколів. ITV. URL: <https://itvua.tv/news/u-berezni-irpinska-munitsypalna-varta-provely-mayzhe-700-patruliuvan-isklala-150-adminprotokoliv>. (дата звернення: 12.09.2021).
43. Доповідна записка про стан дотримання Правил благоустрою на території Тетіївської ОТГ станом на 31.12.2019 року. URL: <https://tetiivmiskrada.gov.ua/miska-rada/komunalni-pidpriyemstva/kp-municipalna-varta/zvit/>. (дата звернення: 12.09.2021).
44. Інформація-звіт КУ «Муніципальна варта». ЧМП. URL: <http://cmr.gov.ua/uploads/media/default/0001/35/5209d6e07643a26c86c85abbf2ec7c2e009418f4.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021).
45. «Про заходи щодо впорядкування тютюнокуріння в місті Києві», затвержене рішенням Київської міської ради № 246/246 від 18 вересня 2008 року. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MR080283.html. (дата звернення: 12.09.2021)
46. Ст. 3.2.3.2. «Про затвердження Правил благоустрою території міста Дніпра», затвержене рішенням Дніпровської міської ради № 44/43 від 27.11.2013. URL: http://DNIPRORADA.GOV.UA/UK/ARTICLES/ITEM/33657/RISHENNYA-MISKOI-RADI-VID-27-11-2013-4443-PRO-ZATVERDZHE_NNYA-PRAVIL-BLAGOUSTROYU-TERITORII-MISTA-DNIPRA. (дата звернення: 12.09.2021).

47. У франківському магазині неповнолітньому продали алкоголь та сигарети. Галицький кореспондент. URL: <https://gk-press.if.ua/u-frankivskomu-magazyni-nepovnlitnomu-prodaly-alkogol-ta-sygarety-foto/>. (дата звернення: 12.09.2021).
48. Департамент Муніципальної варті Луцької міської ради. URL: <https://www.facebook.com/1601825886751100/posts/2178918205708529>. (дата звернення: 12.09.2021).
49. Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey GATS). Київ, 2017. 240 с. URL: <https://is.gd/Op5JeG>. (дата звернення: 12.09.2021).
50. Глобальне опитування молоді щодо вживання тютюну (Global Youth Tobacco Survey GYTS). Київ, 2017. URL: <https://is.gd/KNhtdC>. (дата звернення: 12.09.2021).
51. 10 причин писати про контроль над тютюном. Прості поради для МЕДІА. URL: file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (дата звернення: 10.10.2021).
52. Закон України «Про рекламу». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.09.2021).
53. Здоров'я українців: чи усвідомлює місцева влада відповідальність? Центр спільних дій. 17.07.2020 р. URL: <https://centreua.org/mistsevi-vibori-2020/zdorovya-ukrayinciv-chi-usvidomlyuye-misceva-vlada-vidpovidalnist/>. (дата звернення: 12.09.2021).
54. Про контроль над тютюном. Загалом та в Україні. Центр громадського здоров'я. URL: <https://center-life.org/wp-content/uploads/2020/07/SHCHO-varto-znaty-pro-kontrol-nad-tiutiunom-zahalom-ta-v-Ukrai-ni.pdf>. (дата звернення: 12.09.2021).
55. Willemsen M. C., R. M. van der Meer, Bot S. Description, effectiveness, and client satisfaction of 9 European Quitlines: Results of the European Smoking Cessation Helplines Evaluation Project (ESCHER). URL: <https://is.gd/4vLs5X>.
56. Поліцейські склали 50 постанов за куріння неповнолітніх у громадських місцях. Область, де ти живеш. URL: <https://oblast-te.com.ua/policzejski-sklaly-50-postanov-za-kurinnya-nepovnlitnih-u-gromadskiyh-miscyah/>. (дата звернення: 12.09.2021).

References

- Holovchenko V., Hruzova L. Zakonodavstvo Ukrainy pro okhoronu zdorovia: problemy reformuvannia y onovlennia. Pravo Ukrainy. 2000. № 11. S. 93–95.
- Domnykova L. V. Pravo na okhoronu zdorovia maie kozhnyi. Visn. derzh. sots. Strakhuvannia. 2005. № 5. S. 21–28.
- Liubchuk O. A. «Hra sliv» z tiazhkymy naslidkami, abo shcho take medychna dopomoha. Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E O Didorenka. 2020. № 1(89). S. 89–101.
- Zakon Ukrainy «Pro zakhody shchodo poperedzhennia ta zmenshennia vzhyvannia tiutiunovykh vyrobiv i yikh shkidlyvoho vplyvu na zdorovia naselennia». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2005. № 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text>. (data zvernennia: 09.10.2021).
- Delo pryvychky. Rossyiskaia hazeta. Rg.ru. URL: <https://rg.ru/2014/07/07/kurenje.html>. (data zvernennia: 12.09.2021).
- «Pravyla blahoustroiu terytorii mista Mariupolia», zatverdzhene rishenniam Mariupolskoi miskoi rady. URL: № 7\56-5590 vid 28.08.2020 r. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/18/94607-%D0%.pdf>. (data zvernennia: 12.09.2021).
- «Pro zatverdzhennia Pravyl blahoustroiu terytorii Vinnytskoi miskoi obiednanoi terytorialnoi hromady», zatverdzhene rishenniam miskoi rady m. Vinnytsia № 2254 vid 22.05.2020 r. URL: <https://www.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2020/%E2%84%962254%2022-05-2020.pdf>. (data zvernennia: 12.09.2021).
- «Pro vnesennia zmin u Pravyla blahoustroiu m. Ivano-Frankivska», zatverdzhene rishenniam Ivano-Frankivskoi miskoi rady № 106-19 vid 02.05.2018 r. URL: <http://www.namvk.if.ua/dt/235203/>. (data zvernennia: 12. 09.2021).
- «Pro zatverdzhennia Pravyl blahoustroiu terytorii mista Kropyvnytskoho» zatverdzheno rishenniam Kropyvnytskoi miskoi rady № 3054 vid 18 hrudnia 2019 r. URL: https://www.kr-rada.gov.ua/uploads/documents/26392-rish_3054_18-12-2019.pdf. (data zvernennia: 12.09.2021).
- «Pro Pravyla blahoustroiu Lvivskoi miskoi terytorialnoi hromady», zatverdzhene ukhvaloiu Lvivskoi miskoi rady № 376 vid 21.04.2011 r. URL: <https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/%28SearchForWeb%29/09D636F5D23AD3DC225788100307F7E?OpeDocument>. (data zvernennia: 12.09.2021).
- «Pravyla blahoustroiu, sanitarnoho utrymannia terytorii, zabezpechennia chystoty i poriadku v m. Mykolaievi» zatverdzheni rishenniam Mykolaiivskoi miskoi rady № 28/10 vid 16.05.2013 r. URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/3758.html?PrintVersion>. (data zvernennia: 12.09.2021).

12. «Pro zatverdzhennia Pravyl blahoustroiu mista Rivnoho», zatverdzhene rishenniam Rivnenskoï miskoi rady № 512 vid 28. 04. 2011 r. URL: https://www.cnaprv.gov.ua/assets/files/cnap-docs/rishrnr/rish_512.doc. (data zvernennia: 12.09.2021).
13. «Pro zatverdzhennia Pravyl blahoustroiu mista Sumy», zatverdzhene rishenniam Sumskoï miskoi rady № 3853-MR vid 26 hrudnia 2014 roku. URL: <http://meria.sumy.ua/index.php?do=cat&category=2014mr>. (data zvernennia: 12.09.2021).
14. «Pro zatverdzhennia Pravyl blahoustroiu Ternopilskoï miskoi terytorialnoi hromady», zatverdzhene rishenniam Ternopilskoï miskoi rady № 7/36/12 vid 24.07.2019 r. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/proekti-rishen-sesii/proekti-rishen-sesii-tmr/29208.html>. (data zvernennia: 12.09.2021).
15. «Pravyla blahoustroiu m. Uzhhorod», zatverdzheno rishenniam Uzhhorodskoï miskoi rady № 7/36/12 vid 26.12.06r. URL: http://old.rada-uzhgorod.gov.ua/download/s/pravyla_blahoustroju.pdf. (data zvernennia: 12.01.2020).
16. «Pravyla blahoustroiu terytorii, zabezpechennia chystoty i poriadku v m. Kherson», zatverdzhene rishenniam Khersonskoï miskoi rady № 221 vid 31.05.2011 r. URL: <http://www.dniproradakherson.gov.ua/node/416>. (data zvernennia: 12.09.2021).
17. «Pro zatverdzhennia Pravyl blahoustroiu m. Chernivtsi», zatverdzhene rishenniam Chernivetskoï miskoi rady № 1575 vid 20.12.2018r. URL: <http://chernivtsy.eu/portal/rishennya-66-sesiyi-miskoyi-rady-vii-sklykannya-vid-20-grudnya-2018-r>. (data zvernennia: 12.09.2021).
18. «Pro zakhody shchodo vporiadkuvannia tiutiunokurinnia v misti Kyievi», zatverdzhene rishenniam Kyivskoï miskoi rady № 246/246 vid 18 veresnia 2008 roku. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MR080283.html. (data zvernennia: 12.09.2021)
19. St. 3.2.3.2. «Pro zatverdzhennia Pravyl blahoustroiu terytorii mista Dnipra», zatverdzhene rishenniam Dni-provskoï miskoi rady № 44/43 vid 27.11.2013. URL: <http://DNIPRORADA.GOV.UA/UK/ARTICLES/ITEM/33657/RISHENNYA-MISKOI-RADI-VID-27-11-2013-4443-PRO-ZATVERDZHE NNYA-PRAVIL-BLAGOUSTROYU-TERITORII-MISTA-DNIPRA>. (data zvernennia: 12.09.2021).
20. «Pro zaboronu vzhyvannia tiutiunovykh vyrobiv», zatverdzhene rishenniam Zhytomyrskoï miskoi rady N 481 vid 02.06.2016 r. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1576162-z-1-lipnya-u-zhitomirskikh-parkakh-ta-skverakh-zaboronili-kuriti>. (data zvernennia: 12.09.2021).
21. «Pravyla blahoustroiu terytorii mista Zaporizhzhia» (p.6.7.1.), zatverdzeni rishenniam Zaporizkoï miskoi rady № 41 vid 22.06.2011. URL: <https://zp.gov.ua/uk/page/pravila-blagoustroyu>. (data zvernennia: 12.09.2021).
22. «Pro zatverdzhennia Pravyl blahoustroiu terytorii mista Sievierodonetska ta naselenykh punktiv, shcho vkhodiat do skladu Sievierodonetskoï miskoi rady» (p. 11.2.1.), zatverdzhene Sievierodonetskoï miskoiu radoiu № 3727 vid 12.06.2019. URL: <https://sed-rada.gov.ua/regulyatorni-akti/pro-zatverdzhennya-pravil-blagoustroyu-teritoriyi-mista-sievierodonecka-ta-naselenih-punktiv-shcho-vhodyat-do-skladu-sievierodoneckoyi-miskoyi-radi>. (data zvernennia: 12.09.2021).
23. «Pro vporiadkuvannia vzhyvannia tiutiunovykh vyrobiv na terytorii m. Lutska» (p.3), zatverdzhene rishenniam Lutskoï miskoi rady № 5/136 vid 08.09.2006 r.». URL: <http://www.volynpost.com/news/77054-luck-de-zaboroneno-kuryty-perelik>. (data zvernennia: 12.09.2021).
24. «Pravyla blahoustroiu terytorii mista Odesy» (p.8.2.1.), zatverdzhene rishenniam Odeskoï miskoi rady № 1631-VI vid 23.12.2011 r.». URL: <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/38553/>. (data zvernennia: 12.09.2021).
25. «Pravyla blahoustroiu mista Poltav» (st. 44), zatverdzhene rishenniam Poltavskoï miskoi rady. URL: <https://www.slideshare.net/jalyna/ss-85287903>. (data zvernennia: 12.09.2021).
26. «Pro vstanovlennia pravyl blahoustroiu terytorii mista Kharkova» (pp.5.8.1. p.8), zatverdzhene rishenniam Kharkivskoï miskoi rady № 504/11 vid 16.11.2011. URL: <http://musor.kharkov.ua/wp-content/uploads/2016/08/Pravila-blagoustroyu-teritorii-mista-KHarkova.pdf>. (data zvernennia: 12.09.2021).
27. «Pro zatverdzhennia «Pravyl blahoustroiu terytorii mista Khmelnytskoho», zatverdzhene rishenniam Khmelnytskoï miskoi rady vid 08.04.2009 roku № 7. URL: <https://khm.gov.ua/uk/content/pro-zatverdzhennya-pravil-blagoustroyu-teritoriyi-mista-hmelnickogo-u-noviy-redakciyi>. (data zvernennia: 12.09.2021).
28. «Pro vporiadkuvannia tiutiunopalinnia v misti» (p. 1), zatverdzhene rishenniam Cherkaskoï miskoi rady № 8-199 vid 16.06.2005 roku. URL: <http://rada.ck.ua/petitions/web/830>. (data zvernennia: 12.09.2021).
29. «Pro zmeshennia shkidlyvoho vplyvu kurinnia tiutiunovykh vyrobiv na zdorovia naselennia na terytorii m. Chernihova», zatverdzhene rishenniam Chernihivskoï miskoi rady vid 16 veresnia 2010 r. URL: <https://chernigiv-rada.gov.ua/rishennya-sesii/sid-17/scid-53/id-2242/>. (data zvernennia: 12.09.2021).
30. «Pravyla blahoustroiu, zabezpechennia chystoty, poriadku ta doderzhannia tyshi v hromadskykh mistsiakh mista Berdianska» (p. 3.8.4.), zatverdzhene rishenniam Berdianskoï miskoi rady № 5 vid 30 travnia 2012 r. URL: <http://>

rada.berdyansk.net/wp-files/file/_22_08_2014_110201_3e51c368704f604c7fa2c2553cd69eaa.pdf. (data zvernennia: 12.09.2021).

31. ZOZh v Berdianske. Polytsyia plotnee zaimetsia liubyteliamy vyput y pokuryt v obshchestvennykh mestakh. URL: <https://www.brd24.com/news/a-54096.html>. (data zvernennia: 12.09.2021).

32. Zvernennia № 1 vid 22.12.2017 r. hromadianyna Butyrina Ye. O. na adresu miskoho holovy m. Mariupolia.

33. Skarha № 1 vid 14.04.2018 r. hromadianyna Butyrina Ye. O. na imia miskoho holovy m. Mariupolia.

34. Na pliazhe v Kyeve babushky yzbyly kuriashchykh devushek, nazvav ykh «prostytutkamy». DSNEWS. URL: <https://www.dsnews.ua/society/na-plyazhe-v-kieve-babushki-izbili-kuryashchih-devushek-nazvav-25052018110900>. (data zvernennia: 12.09.2021).

35. «Pro zatverdzhennia Pravyl ustatkuvannia ta ekspluatatsii pliazhiv mista Odesy» (p. 3.5) (Pro vnesennia zmin ta dopovnen do dodatka rishennia Odeskoi miskoi rady vid 05.04.2007 roku № 1133-V «Pro zatverdzhennia Pravyl ustatkuvannia ta ekspluatatsii pliazhiv mista Odesy», zatverdzhene rishenniam Odeskoi miskoi rady № 3426-V vid 09.10.2008 r. URL: <https://omr.gov.ua/ua/acts/council/17386/>. (data zvernennia: 12.09.2021).

36. Kodeks pro administratyvni pravoporushennia vid 7 hrudnia 1984 r. № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (data zvernennia: 12.09.2021).

37. Kilkist sprav, yaki znakhodylys u provadzhenni, ta osib, prytiahnutykh do administratyvnoi vidpovidalnosti (za stattiamy KUpAP ta inshymy zakonamy Ukrainy. Derzhavna sluzhba statystyky. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (data zvernennia: 12.09.2021).

38. V Ukraini zrosla kilkist shtrafiv za kurinnia v hromadskykh mistsiakh. Analitychnyi portal «Slovo ta dilo». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/novyna/suspilstvo/ukrayini-zrosla-kilkist-shtrafiv-kurinnya-hromad-skyx-mis-cyax>. (data zvernennia: 12.09.2021).

39. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1997. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (data zvernennia: 12.09.2021).

40. Leshchukh A.R. Diialnist orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u sferi profilaktyky administratyvnykh pravoporushen: orhanizatsiino-pravove zabezpechennia: monohrafiia. Lviv: LvDUVS, 2012. 292 s. URL: http://nbu-viavp.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Leshuk.pdf. (data zvernennia: 12.09.2021).

41. Shushulkova V.D. Orhanizatsiino-pravove rehuliuвання diialnosti administratyvnykh komisii pry vykonavchykh orhanakh vlady mistsevoho samovriaduvannia: dys. na zdobuttia nauk. st. kand. yur. nauk. Odesa, 2016. 234 s.

42. U berezni Irpinska «Munitsypalna varta» provela maizhe 700 patroliuvan i sklala 150 adminprotokoliv. ITV. URL: <https://itvua.tv/news/u-berezni-irpinska-munitsypalna-varta-provely-mayzhe-700-patroluivan-i-sklala-150-adminprotokoliv>. (data zvernennia: 12.09.2021).

43. Dopovidna zapyska pro stan dotrymannia Pravyl blahoustroiu na terytorii Tetiivskoi OTH stanom na 31.12.2019 roku. URL: <https://tetiivmiskrada.gov.ua/miska-rada/komunalni-pidpriemstva/kp-municypalna-varta/zvit/>. (data zvernennia: 12.09.2021).

44. Informatsiia-zvit KU «Munitsypalna varta». ChMR. URL: <http://cmr.gov.ua/uploads/media/default/0001/35/5209d6e07643a26c86c85abfb2ec7c2e009418f4.pdf>. (data zvernennia: 12.09.2021).

45. «Pro zakhody shchodo vporiadkuvannia tiutiunokurinnia v misti Kyievi», zatverdzhene rishenniam Kyivskoi miskoi rady № 246/246 vid 18 veresnia 2008 roku. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MR080283.html. (data zvernennia: 12.09.2021)

46. St. 3.2.3.2. «Pro zatverdzhennia Pravyl blahoustroiu terytorii mista Dnipra», zatverdzhene rishenniam Dni-provskoi miskoi rady № 44/43 vid 27.11.2013. URL: <http://DNIPRORADA.GOV.UA/UK/ARTICLES/ITEM/33657/RISHENNYA-MISKOI-RADI-VID-27-11-2013-4443-PRO-ZATVERDZHE NNYA-PRAVIL-BLAGOUSTROYU-TERITORII-MISTA-DNIPRA>. (data zvernennia: 12.09.2021).

47. U frankivskomu mahazyni nepovnolitnomu prodaly alkohol ta syharety. Halytskyi korespondent. URL: <https://gk-press.if.ua/u-frankivskomu-magazyni-nepovnolitnomu-prodaly-alkogol-ta-sygarety-foto/>. (data zvernennia: 12.09.2021).

48. Departament Munitsypalnoi varty Lutskoi miskoi rady. URL: <https://www.facebook.com/1601825886751100/posts/2178918205708529>. (data zvernennia: 12.09.2021).

49. Hlobalne opytuvannia doroslykh shchodo vzhyvannia tiutiunu (Global Adult Tobacco Survey GATS). Kyiv, 2017. 240 s. URL: <https://is.gd/Op5JeG>. (data zvernennia: 12.09.2021).

50. Hlobalne opytuvannia molodi shchodo vzhyvannia tiutiunu (Global Youth Tobacco Survey GYTS). Kyiv, 2017. URL: <https://is.gd/KNhtdC>. (data zvernennia: 12.09.2021).

-
51. 10 prychny pysaty pro kontrol nad tiutiunom. Prosti porady dlia MEDIA. URL: file:///C:/Users/User/Desktop/Manual_Mass-Media_FINAL.pdf. (data zvernennia: 10.10.2021).
52. Zakon Ukrainy «Pro reklamu». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1996. № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>(data zvernennia: 12.09.2021).
53. Zdorovia ukrainsiv: chy usvidomliuie mistseva vlada vidpovidalnist? Tsentr spilnykh dii. 17.07.2020 r. URL: <https://centrea.org/mistsevi-vibori-2020/zdorovya-ukrayinciv-chi-usvidomlyuye-misceva-vlada-vidpovidalnist/>. (data zvernennia: 12.09.2021).
54. Pro kontrol nad tiutiunom. Zahalom ta v Ukraini. Tsentr hromadskoho zdorovia. URL: <https://center-life.org/wp-content/uploads/2020/07/SHCHO-varto-znaty-pro-kontrol-nad-tiutiunom-zahalom-ta-v-Ukrai-ni.pdf>. (data zvernennia: 12.09.2021).
55. Willemsen M.C., R. M. van der Meer, Bot S. Description, effectiveness, and client satisfaction of 9 European Quitlines: Results of the European Smoking Cessation Helplines Evaluation Project (ESCHER). URL: <https://is.gd/4vLs5X>.
56. Politseiski sklaly 50 postanov za kurinnia nepovnolitnikh u hromadskykh mistsiakh. Oblast, de ty zhyvesh. URL: <https://oblast-te.com.ua/policzejski-sklaly-50-postanov-za-kurinnya-nepovnolitnih-u-gromadskyh-misczyah/>. (data zvernennia: 12.09.2021).

Войтенко Дмитро Олександрович

*кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Войтенко Дмитрий Александрович

*кандидат философских наук, ассистент кафедры философии
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Voitenko Dmytro

*PhD in Philosophy, Assistant of the Department of Philosophy
Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000-0002-5608-9230

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7645

**ПРАВОВА КУЛЬТУРА:
ЕВОЛЮЦІЯ СУТНОСТІ ТА СТРУКТУРИ**

**ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА:
ЭВОЛЮЦИЯ СУЩНОСТИ И СТРУКТУРЫ**

**LEGAL CULTURE:
EVOLUTION OF ESSENCE AND STRUCTURE**

Анотація. Стаття спрямована на осмислення методології соціально-філософського дослідження правової культури в її сутнісному, структурному і функціональному вимірах з метою з'ясування її соціальної ролі та генези її елементів правової культури. Обґрунтовується актуальність аналізу правової культури стосовно нової соціокультурної парадигми. Правова культура розглядається в контексті аксіологічного аналізу змісту правостворюючих принципів як індикаторів ступеня її розвиненості.

Різні типи правової культури п відбивають свідоме осмислення громадянами ціннісного змісту свободи і прав особистості. Правова культура – специфічний спосіб людського буття в сфері права, якій втілений в правове життя суспільства та професійну культуру публічно-владних суб'єктів. Вона засновує ментально-духовну сторону усєї правової системи суспільства і правосвідомість, правові відносини, правопорядок, усі форми юридичної діяльності. Вона регулює людську поведінку, погоджуючись із соціокультурними, історичними особливостями суспільства, виступає вагомим інструментом становлення соціальної стабільності.

Осмислення правової культури пов'язано з демократичним транзитом суспільства к сучасній соціокультурній парадигмі та нового типу правових відносин.

Звертається увага на невирішені проблеми формування і функціонування правової культури в мінливих умовах демократичної трансформації суспільства – генезу її структури, пріоритети побудови елементів її структурної ієрархії, співвіднесення з принципами права, як її ідеологічною основою. Ще більш значущою є проблема визначення зв'язку правової культури з вимогами правової етики в умовах «етизації» функціонування владних структур в їх взаємовідносинах з громадянами та інститутами громадянського суспільства. Тому, правова культура підлягає вивченню в її сутнісній і функціональній взаємодії з правовою етикою. В епоху використання мережі Інтернет, інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), соціальних мереж, електронного публічного управління, «цифровізації» було неминуче порушено питання про фактор їх впливу на правову свідомість і правову культуру.

Ключові слова: правова культура, структура правової культури, функції правової культури, правова етика, юридична наука.

Аннотация. Статья направлена на осмысление методологии социально-философского исследования правовой культуры в ее сущностном, структурном и функциональном измерениях с целью выяснения ее социальной роли и генезиса ее элементов правовой культуры. Обосновывается актуальность анализа правовой культуры относительно новой социокультурной парадигмы. Правовая культура рассматривается в контексте аксиологического анализа содержания право-утверждающих принципов как индикаторов степени ее развитости.

Различные типы правовой культуры п отражают сознательное осмысление гражданами ценностного содержания свободы и прав личности. Правовая культура – специфический способ человеческого бытия в сфере права, которой воплощен в правовую жизнь общества и профессиональную культуру публично-властных субъектов. Она основывает ментально-духовную сторону всей правовой системы общества и правосознание, правовые отношения, правопорядок, все формы юридической деятельности. Она регулирует человеческое поведение, соглашаясь с социокультурными, историческими особенностями общества, выступает весомым инструментом становления социальной стабильности.

Осмысление правовой культуры связано с демократическим транзитом общества к современной социокультурной парадигме и нового типа правовых отношений.

Обращается внимание на нерешенные проблемы формирования и функционирования правовой культуры в меняющихся условиях демократической трансформации общества – генезис ее структуры, приоритеты построения элементов ее структурной иерархии, соотнесение с принципами права, как ее идеологической основой. Еще более значимой является проблема определения связи правовой культуры с требованиями правовой этики в условиях «этизации» функционирования властных структур в их взаимоотношениях с гражданами и институтами гражданского общества. Поэтому, правовая культура подлежит изучению в ее сущностной и функциональном взаимодействии с правовой этикой. В эпоху использования сети Интернет, информационно-коммуникативных технологий (ИКТ), социальных сетей, электронной публично управления, «цифровизации» было неизбежно затронут вопрос о факторе их влияния на правовое сознание и правовую культуру.

Ключевые слова: правовая культура, структура правовой культуры, функции правовой культуры, правовая этика, юридическая наука.

Summary. The article aims at understanding the methodology of the socio-philosophical study of legal culture in its substantive, structural and functional dimensions, with a view to clarifying its social role and the genesis of its elements of legal culture. The relevance of the analysis of legal culture in relation to the new sociocultural paradigm is justified. Legal culture is viewed in the context of an axiological analysis of the content of the law-affirming principles as indicators of its degree of development.

Various types of legal culture reflect a conscious understanding by citizens of the value of individual freedom and rights. A legal culture is a specific form of human existence in the sphere of law, which is embodied in the legal life of society and the professional culture of public authorities. It bases the mental and spiritual side of the entire legal system of society and legal awareness, legal relations, legal order, all forms of legal activity. It regulates human behavior, accepts sociocultural and historical particularities of society, and is a powerful tool for building social stability.

Understanding the legal culture is linked to the democratic transition of society towards a modern sociocultural paradigm and a new type of legal relationship.

Attention is drawn to the unresolved problems of the formation and functioning of a legal culture in the changing conditions of democratic transformation of society – the genesis of its structure, the priorities of building the elements of its structural hierarchy, and the correlation with the principles of law, as its ideological foundation. Even more significant is the problem of determining the connection of legal culture with the requirements of legal ethics in conditions of «ethics» functioning of power structures in their relations with citizens and institutions of civil society.

Therefore, legal culture is to be studied in its substantive and functional interaction with legal ethics. In the era of the use of the Internet, information and communication technologies (ICT), social networks, electronic public management, «digital» the question of their influence on legal consciousness and culture were inevitably raised.

Key words: legal culture, structure of legal culture, functions of legal culture, legal ethics, legal science.

Постановка проблеми. Сучасне осмислення правової культури пов'язано з демократичним транзитом суспільства до сучасної соціокультурної парадигми, оновленого типу правових відносин.

Принципи соціальної організації та взаємодії влади і громадянського суспільства, що утвердилися в західних моделях, відбито у відповідних

типах правової культури, підставою якої є свідоме осмислення громадянами ціннісного змісту свободи особистості і прав людини. Правова культура — специфічний спосіб людського буття в сфері права та важливий аспект загальнолюдської культури, якій втілений в повсякденне правове життя населення та професійну культуру публично-владних

суб'єктів. Правова культура становить внутрішню, ментально-духовну сторону усієї правової системи суспільства і глибоко пронизує праву матерію — правосвідомість, правові відносини, законність, правопорядок, правотворчу, правозастосовну та інші форми юридичної діяльності, регулює людську поведінку, погоджуючись із соціокультурними, історичними особливостями різних етносів, виступає вагомим інструментом становлення соціальної стабільності.

Аналіз досліджень і публікацій. Правова культура, як міждисциплінарна проблематика, досліджувалася з соціально-філософських позицій [1, с. 182–190], в аспекті проблеми її концептуалізації [2, с. 316–320], в зв'язку з дією системи соціальних норм [3], як умова формування правової держави [4; 5, с. 84–87.]. Проблематика вписувалася в аналіз різних систем традицій, як елементів національних культур [6, с. 129–132]. Феномен правової культури аргументовано оцінюється як фактор стабілізації сучасного суспільства [7, с. 187–189]. Аналіз правової культури як соціологічної категорії, зміст її поняття та особливості реалізовані в рамках соціологічного підходу [8]. Моніторинг стану правосвідомості і правової культури особистості розглянуто з позицій державного управління [9, с. 160–167]. Змістовний аналіз категорії правової культури започатковано в її порівнянні з суміжним поняттям правового менталітету [10] і правової свідомості [11, с. 8–12]. Правова модернізація і універсалізація права, зближення правових систем Європи зумовили аналіз як особливостей та узагальнення змісту основ європейської правової культури [12, с. 33–36], так і трансформації правової культури в умовах глобалізації [13].

Зміст поняття правової культури, її структура і функції традиційно тлумачать протягом десятиліть як «якісний стан правового життя суспільства» [14, с. 95]. Суттєво не відрізняється її визначення в сучасних українських виданнях [15, с. 483–486]. Проте, трьома десятиліттями раніше, З. Ч. Чікеєва резонно зауважила, що, розглядаючи правову культуру тільки в цьому аспекті, ми характеризуємо лише її зовнішню форму; внутрішнє ж її зміст полягає в розвитку самої людини [16, с. 47].

У дослідженнях правової культури застосовано філософський підхід, характерний для українського філософсько-правового дискурсу [17; 18; 19].

Філософський підхід до правової культури логічне поєднання з філософією права, так, як саме в її царині виражено більшість культурологічних ідей [20, с. 4–18].

До невирішених або частково вивчених проблем формування і функціонування правової культури в мінливих умовах демократичної трансформації суспільства можна віднести питання генези її структури, визначення пріоритетів елементів її структурної ієрархії, співвіднесення з її ідеологічним компонентом — принципами права. Ще більш значущою є проблема зв'язку правової культури з вимогами правової етики в умовах «етизації» функціонування владних структур в їх взаємовідносинах з громадянами та інститутами громадянського суспільства.

Дослідники закономірно звертали увагу на моральні основи правової діяльності в усіх сферах і, особливо, у публічному управлінні. Це підштовхнуло до перших дослідів закономірностей взаємозв'язку правової культури і правової етики [21]. В епоху мережі Інтернет, інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), соціальних мереж, електронного публічного управління, «цифровізації» неминуче порушено питання про фактор їх впливу на правову свідомість і правову культуру [22, с. 52–54].

Мета статті — осмислити методологію соціально-філософського дослідження правової культури в її сутнісному, структурному і функціональному вимірах з метою з'ясування її соціальної ролі; уточнити генезу складників правової культури в контексті аксіологічного змісту правостворюючих принципів як індикаторів ступеня її розвиненості; мотивування аналізу її суті у функціональній взаємодії з правовою етикою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування правової культури в її повномасштабному обсязі відноситься до кінця XVIII — початку XIX ст. Культура взагалі і ціннісна проблематика, в тому числі і те, що стосувалося права, стали предметом спеціального наукового розгляду. У цей період започатковані позиції різних шкіл права, набувають популярності ідеї про невід'ємні права і свободи людини, закладаються основи формування концепції природного права. У 60-і рр. XIX ст. виникають спроби розробити нову систему правової культури і заснувати конституцію. Культура взагалі і ціннісна проблематика, в тому числі і те, що стосувалося права, набули статусу предмету спеціального наукового розгляду. В рамках нового юридичного мислення розвиваються основні уявлення про неї [23; 24; 25]. Предметом аналізу стала сутність феномена культури, її структура і місце, яке вона займає в системі правових явищ.

Тлумачення правової культури як особливого якісного стану правового життя відносять до XX

століття. У цей період виховання людини зволило активного впливу на суспільну свідомість, її ідеологізацію. Вивчення правової культури здійснювалося з позиції прикладних юридичних питань, однак, меншою мірою — з урахуванням соціально-філософського контексту проблеми.

Слід відзначити, що правові традиції світу надають неоднозначне тлумачення і використання досліджуваного поняття. Наприклад, в США концепція правової культури вперше використана істориками права в середині 1980-х років, а відповідне словосполучення з'явилося під впливом критичних юридичних досліджень, що підкреслювали невідомість права і його роль в соціальних змінах. М. Улемар помітила, що цьому поняттю немає еквівалента в інших правових історіографіях. Наприклад, його французький переклад — «culture juridique» — відноситься тільки до теоретичних знань професійних юристів [26].

Правова культура тісно пов'язана з діяльністю коренем особистості, відображаючи її сутність: «... в діяльності людини в соціокультурному просторі вона становить той компонент, за допомогою якого знаходить своє практичне вираження культурно-історична самобутність народу» [27, с. 198]. Іншими словами, правова культура являє собою процес і результат творчості людини в сфері права, що характеризується створенням і затвердженням правових цінностей. У цьому сенсі особистість виступає носієм і діяльною формою реалізації правової культури, а остання, в свою чергу, являє суб'єктивно вироблений індивідом рівень оволодіння правом в конкретному виді діяльності.

Сучасний етап характеризується виробленням цілісної концепції правової культури на основі розвитку попередніх юридичних знань і традицій. Формування понятійного апарату, що відображає реалії сучасного суспільства, дозволяє по-новому побачити феномен правової культури, оцінити її роль в процесі соціалізації особистості, правової цивілізованості і еволюції суспільства.

В сутнісному плані правова культура сприймається як якісний стан правового життя суспільства — комплекс регуляторів і цінностей, на основі яких вибудовується реально існуючий в суспільстві правопорядок і відображення правового стану особистості, як процес і результат творчої діяльності людини в сфері права, що характеризується створенням і затвердженням правових цінностей.

Правова культура є специфічним способом людського буття в сфері права, одним з аспектів загальнолюдської культури, втіленим в праві та юридичній практиці. Вона містить в своєму

змісті правову культуру населення, особливо — публічних службовців. Правова культура становить внутрішню, ментально-духовну сторону правової системи суспільства і пронизує право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, правотворчу, правозастосовну і будь-які інші правові форми діяльності суб'єктів в публічно-правовій і приватній сферах, впливає на поведінкові алгоритми суб'єктів права, погодившись з соціокультурними, історичними особливостями різних етносів, функціонує інструментально для збереження стабільності соціуму.

Серед проблем правової культури істотною залишається формула її структури. Будучи частиною культури в цілому, вона включає складний комплекс явищ правової дійсності. До її структурних елементів дослідники відносять позитивне право (законодавство), правові відносини, законність і правопорядок, правову поведінку, суспільну правосвідомість і показники правомірності діяльності суб'єктів, законотворчу, правозастосовну та інші види практик, що належать до правової сфери суспільства, юридичну науку і освіту.

Звісно ж, що рівень правової культури характеризує не кожену правову поведінку. Цей термін семантично тяжіє до сприйняття такої поведінки як правомірної. Однак, в правовій сфері активність її суб'єктів характеризується двома антиподами: вона може бути і формально правомірною (в т.ч. об'єктивно неправомірним діянням), і неправомірною (правопорушенням, зловживанням правами). Тому правомірність поведінки, як індикатор правової культури особистості, варіюється в межах поняття «юридично значуща поведінка» [28, с. 936–940].

На визначення статусу проблеми структури правової культури впливають структурний і функціональний підходи. В рамках першого розрізняють зміст і рівні правової культури. Її зміст визначається спрямованістю правової ідеології, правової політики. Звісно ж, що змістовно правова культура проявляється у всіх без винятку елементах правової системи суспільства, як проявах правової реальності. Крім того, неприпустимо тримати за межами правової культури такі компоненти, як правові доктрини, професійну правову практику, всі види юридичної діяльності, як в приватній, так і в публічно-правовій сферах. Крім того, неприпустимо ігнорування правової інформації. Вивчення впливу останньої наполегливо вимагає інтенсивна інформатизація майже усіх сфер сфери суспільства, включаючи правову. До структури правової культури обґрунтовано включення й

системи правових цінностей, показники розвитку суспільства в правовій сфері — юридичній теорії, доктринах та практиці.

Крім того, структурний підхід дозволяє досліджувати правову культуру як єдність двох підсистем: субстанціональної та функціональної. У першому випадку мова йде про фіксацію правового досвіду суспільства, про правові теорії і ідеї; у другому мається на увазі процес оформлення цього досвіду на практиці, в реальній правовій діяльності [29].

Правова наука, юридична освіта і правова реальність, перетворюються в правову дійсність. Вони є основними компонентами правової культури суспільства, між якими, як було показано, існує закономірний генетичний зв'язок. Розуміння такого зв'язку дає, по-перше, можливість відійти від різних розпливчастих визначень критеріїв правової культури на кшталт «рівнів, ступеня, переваги» і перейти до об'єктивних показників. Кажучи про матеріальний зміст та форми правової культури, правової реальності, варто зазначити, що їх культурність залежить від того, наскільки результати практично діючих суб'єктів відповідають позиціям правової науки або просуваються до них, шляхом зміни практичного мислення через нормально функціонуючу в країні систему юридичної освіти. По-друге, дослідження генетичного зв'язку підводить до розуміння того, що вади одного з компонентів правової культури ускладнюють її продуктивну динаміку в цілому.

В теорії правової культури останніх десятиліть не завжди чітко позначалися критерії віднесення різнорідних соціально-правових явищ до обсягу її поняття, будувалася їх ієрархія, пріоритети і генетичний зв'язок між її елементами. Так, в її структуру традиційно для позитивістського розуміння включалися: стан суспільної правосвідомості; законність, що розуміється як безальтернативне слідування приписам будь-якого закону і заснованому на ньому правопорядку; досконалість змісту і форми законодавства, роботи суду, прокуратури тощо [30, с. 150–151]. До правової культури відносили компоненти юридичної дійсності, які виконують роль еталонів поведінки — право, законність і правопорядок, правомірну діяльність суб'єктів [31, с. 152]. Ключовими компонентами вважали правову свідомість населення, правову діяльність і розвиненість системи юридичних актів [32, с. 323–337], стан позитивного права (законодавства) і правової діяльності — правотворчої, правозастосовної; правомірну поведінку, виконання вимог законності і стан правопорядку [33, с. 95].

Аналогічні визначення складу правової культури відбито в нещодавніх дослідженнях [34, с. 79; 35, с. 127; 36, с. 111].

Такий підхід міг лише показатися для науки вдалим, залучаючи до правової культури елементи за позитивістським принципом та описуючи лише доступну для огляду виявлену суть.

В науці залишилося питання розстановки пріоритетів і визначення головних, смислових компонентів правової культури. Аналіз властивостей правової реальності дозволив А. В. Петрову розмістити їх в порядку «правова наука — юридична освіта — правова реальність», між якими існує закономірний генетичний зв'язок, що перетворює їх на «правову дійсність». Аналіз зв'язку дає, по-перше, можливість піти від різних розпливчастих визначень критеріїв правової культури на кшталт «рівнів», «ступеня», «переваг» та ін. і перейти до об'єктивно фіксованих показників. Якщо говорити про матеріальну складову правової культури, тобто зміст і форми правової реальності, то прояв їх право-культурного змісту залежить від того, наскільки процес та результати діяльності суб'єктів відповідають позиціям правової науки або просуваються до них, шляхом зміни практичного мислення через нормально функціонуючу в країні систему юридичної освіти. По-друге, дослідження генетичного зв'язку підводить до розуміння того, що дефекти одного з компонентів правової культури унеможливають її продуктивний розвиток в цілому [37, с. 167–173].

Правова культура — це більш високий рівень розвитку та стану правових явищ в порівнянні з будь-якими формами прояву антикультури.

Зміст правової культури не зводиться до суб'єктивного почуття про цінності в праві, оскільки йому можуть бути протиставлені уявлення про правові цінності інших суб'єктів. Вважаємо, що зміст правової культури має свої об'єктивні підстави.

Для визначення структури правової культури є значущими кілька важливих обставин: 1) її об'єктивною підставою є правова реальність як цілеспрямована предметна соціальна діяльність, в ході якої створюються і з'єднуються всі юридичні явища суспільства. В рамках цієї діяльності формується і відтворюється на більш якісному рівні правова культура суспільства; 2) вона здатна відбуватися не в силу закликів її підвищувати, а внаслідок цілеспрямованих дій та стремління до перетворення правової дійсності, до генерації (продукування) сутнісних сторін права; 3) її елементи ніким не надаються і в принципі їх неможливо отримати ззовні. Правова культура — суперечливий процес

поступового накопичення в правовій реальності раціонального, що створюється і підтримується суб'єктами, які мають практичні правові цілі для досягнення соціально значущих завдань, залежить від їх свідомості особливого роду — правового практичного мислення, яке, набуваючи форму волі, втілюється в конкретних правових процесах: актах законотворчості, будь-яких юридичних діях суб'єктів, їх правовій активності, правовідносинах, актах тлумачення правових норм.

У соціумі, однак, з'являються суб'єкти, соціальні інститути, які спеціалізуються на пізнанні правової реальності і виробленні знань про неї. Найвищою формою такого знання, яке свідомо ставить за мету пізнання істотного і закономірного в правовій реальності, стає юридичне раціональне знання в статусі правової науки. Вона закономірно посідає чільне місце в структурі та ієрархії елементів правової культури, оскільки накопичується та примножується в процесі історичного розвитку як система знань про правову дійсність, втілених в науковий понятійний апарат, відбиває сукупність духовних цінностей, що визначають прогрес в правовій сфері суспільства. Своїм потенціалом правова наука переводить хаотичну правову свідомість, суперечливі правові уявлення буденного, ірраціонального рівня на рівень раціонального осмислення, пояснення та аналізу правової реальності.

Очікуване застереження полягає в тому, що юридична наука виконує цю місію в структурі правової культури в певному політичному середовищі конкретного політико-правового режиму, де багато в чому вона може залежати від інститутів влади і правової обґрунтованості застосування нею юридично примусових ресурсів. Правова наука, що повністю залежна від публічної влади, не в змозі функціонувати як справедливий, соціально виправданий і, тому, вирішальний компонент правової культури.

Головний канал трансляції понятійного апарату правової науки на рівень правового практичного мислення — фахову юридичну освіту, яка визначає стан і спрямованість практичного мислення юристів-професіоналів. Вона є компонентом правової культури суспільства, що опосередкує зв'язок науки і правового практичного мислення.

Не менш важливим є функціональний підхід до структури правової культури. Вище згадувалося, що статус проблеми правової культури багато в чому визначає не тільки структурний, а й функціональний підхід до її структури. Його основний зміст полягає в виявленні ролі, яку відіграє правова культура з точки зору діяльності суб'єктів

права, як її елементів. Критерієм цього виду діяльності виступає в даному випадку її відповідність набору вищих ціннісних правових характеристик. Функціональна інтерпретація феномена правової культури дозволяє декларувати наявність зв'язку її змістовного аспекту зі ступенем розвиненості соціальних якостей учасників правовідносин, констатувати активний характер перетворюючої діяльності людського мислення в галузі правової культури.

Ієрархія компонентів правової культури визначає характер генетичних зв'язків між ними. З іншого боку, вони пояснюють зміст і логіку функцій правової культури, перш за все — пізнавальне-перетворювальну, зв'язок якої з головним компонентом культури — правовою наукою — найбільш очевидний. Право-регулятивна функція забезпечує стійкість, динамізм і ефективне функціонування всіх компонентів правової системи суспільства. Змістовні компоненти — правові норми і принципи, правові традиції та ідеали — сприяють соціальної консолідації в утвердженні конституційного демократичного устрою суспільства на основі правових нормативів в приватній і публічній сферах. Комунікативна функція забезпечує спілкування громадян у правовій сфері, активно впливає на право-комунікативні процеси. Прогностична функція правової культури охоплює, перш за все, правотворчу (наукове прогнозування і планованість у сфері законодавчої діяльності) і сферу правореалізації, налаштовуючи суспільство на пошук засобів зміцнення усталеного правопорядку, заохочує до правомірної поведінки осіб, стимулює їх правову активність та прагнення до осмислення напрямів динаміки законодавства та правової системи в цілому.

Функціональний аспект інтерпретації правової культури втрачає сенс без його зв'язку з правовими цінностями, пізнаваними в рамках аксіологічного підходу до аналізу проблеми.

Якщо зміст функціонального підходу до правової культури полягає в з'ясуванні значимості її соціально-рольових характеристик, то головним критерієм правової культури стає відповідність її структурних елементів та форм цінностям, що втілені в принципах права.

Більшість дослідників позитивно оцінюють аксіологічний підхід до розуміння правової культури, який передбачає інтерпретацію правової культури як системи норм і цінностей: цей феномен трактується як система правових цінностей, що знаходиться в динаміці (правосвідомість, правова наука, законодавство, правопорядок, юридична

діяльність). Аксиологічний підхід ґрунтується на філософському вивченні ціннісного змісту правової культури, що дає можливість визначити її соціальні підстави, властивість її нормативності, духовні та етико-правові аспекти.

Важливим є те, що аксиологічний (ціннісний) розгляд дозволяє простежити зв'язок правової культури і моральності членів суспільства, без чого правова культура просто неможлива. Однією з причин невисокої правової культури сучасного суспільства є низький рівень моральної культури, часто — моральна аномія, як основа правової «антикультури». В таких умовах можна констатувати лише реальну основу для дисфункцій правової культури, як населення, так і суб'єктів публічної влади, державних службовців, їх професійної деформації. Не випадково активована робота з подолання етико-правової занедбаності публічної служби, як не лише юристів, але і всіх видів публічної служби — від депутата до чиновника муніципального органу влади.

З урахуванням змісту аксиологічних параметрів правової культури її можна визначити, як комплекс цінностей, та заснованої на них системи етико-правових регуляторів, що стають основою реальної побудови сталого правопорядку.

Правова аксіологія в прикладному значенні для правової культури веде до дослідження того елемента її структури, який виступає індикатором ступеня її розвиненості — фундаментальних правоутворюючих принципів. У їх числі — принципи свободи, правової рівності та справедливості, які становлять якісну визначеність, суть і специфіку соціального інституту права, забезпечують доцільність і ефективність правових систем, змін і корективів їх розвитку. Названі принципи були виділені і чітко зафіксовані ще в XVIII ст. представниками ліберально-просвітницької концепції права. Їх виділення і дотримання можна вважати найбільшим завоюванням правової культури.

Свобода, рівність і справедливість не вводяться законодавчо і не є результатом рефлексивно-вольових процедур прийняття і виконання «хороших» законів, до складу яких всі вони з необхідністю включені. Навпаки, зазначені феномени вкорінені, вписані в саму соціальну дійсність, в силу чого володіють виключно об'єктивною значимістю. Вони складають серцевину, істотну суть права, яке вимагає суб'єктивно-вольового виразу в формі законів, указів і інших нормативних актів. Таким чином, перш, ніж бути зафіксованими суб'єктивно (в законі), свобода, рівність і справедливість присутні в соціальній реальності об'єктивно, як соціальна

якість дійсності, а не суб'єктивний розсуд і побажання благ від законодавця.

Крім того, справедливість, свобода і рівність представляють явища взаємопов'язані і взаємообумовлені. Ці фундаментальні принципи утворюють вершини трикутника, що лежить в основі права як соціального інституту. Жодну з них не можна ущемити без шкоди для інших. А всеосяжна повнота реалізації даних принципів, їх загальність і повноцінний захист державою є оптимальним показником досягнутого суспільством якісного рівня правової культури.

Природно-правові підстави права і влади юридично оформлені у міжнародних стандартах, що покладені в основу системи прав і свобод людини. Останні виступають як сутнісні елементи правової культури. Через права, свободи і обов'язки індивіда розкривається особистісний (поведінковий) потенціал правової культури. Не тільки стандарти прав, свобод і обов'язків, а й формалізовані в нормах права моделі поведінки, відповідно до яких особистість вибудовує і оцінює вчинки, як свої, так і інших суб'єктів і, перш за все, інститутів влади. Якщо правова культура виражає специфічний для людей спосіб діяльності, то права, свободи і обов'язки людини виступають як нормативно виражений спосіб взаємодії людей один з одним і з суспільством та інститутами влади в цілому.

Крім того, в сукупності вони є юридичною формою свободи, якою володіє особистість. Ця форма свободи ґрунтується на розумінні об'єктивної значущості закріплених в праві еталонів поведінки. Вона проявляється в можливості вибору і вчинення певних дій, в праві розраховувати на відповідну поведінку інших осіб, можливості вибору багатьох варіантів незабороненої. Здатність людини вибрати те чи інше рішення і приймати його, обрати певну форму поведінки є умова і реальний прояв її волі.

Однак для того щоб вибрати найбільш оптимальний варіант поведінки, що відповідає, як внутрішнім переконанням і інтересам, так і вимогам суспільства, особистість має бути здатною до володіння достатнім культурним потенціалом. Стосовно до правової сфери мова повинна йти як про загальну, так і про правову культуру. Її високий рівень є неодмінною умовою належного здійснення особистістю своїх прав, свобод і обов'язків. Про правову культуру особистості можна говорити, по-перше, оскільки, оскільки вона знає, розуміє, правильно осмислює та оцінює свої права, свободи і обов'язки; по-друге, оскільки вона реально ними користується в процесі своєї діяльності.

В структурі правової культури незрозумілим і шкідливим було б ігнорування правової етики. Завдання гуманізації суспільного і державного життя актуалізує питання про співвідношення діяльності представників юридичних професій, державних службовців, яка нерідко пов'язана з вторгненням в особисте життя громадян (privacy), де вкрай важливе в правовому суспільстві дотримання загальноприйнятих моральних норм і етико-правових правил, що втілюються в кодекси професійної етики для багатьох спеціальностей та посад. Це стосується як публічної сфери (етика державного службовця — судді, слідчого та ін.), так і приватноправового життя суб'єктів (етика договірних відносин, етика бізнесу та ін.).

Для сприяння розвитку правової культури до гідного рівня значущим є формування ключових етичних принципів у відносинах представників юридичних професій з громадянами, дотримання етичних основ влади, збільшення соціально-політичного потенціалу державної моралі, її впливу на суспільну правову свідомість, формування конструктивної, толерантної громадської думки, принципів соціальної поведінки, і, як наслідок, забезпечення і підтримання того рівня правопорядку, якій забезпечує вільний суспільний розвиток.

Правова етика: вивчає прояв загальних норм моралі у специфічних умовах юридичної діяльності; досліджує етичну сторону професійної діяльності посадових осіб в правовій сфері; аналізує діяльність громадян в правовій сфері при вирішенні конкретних юридичних справ, юридичних колізій; сприяє створенню системи конкретних етичних вимог, що пред'являються як до представників юридичних професій, так і інших публічних суб'єктів; досліджує етику професійних відносин в правовій сфері на підставі аналізу законотворчої і правозастосовної практики.

Від етичної складової правової культури залежить якісне та ефективне виконання публічно-правових функцій інститутами влади; збереження честі, гідності, ділової репутації особи як вищої цінності. Відступ від принципів права, закону, будь-спотворене їх тлумачення і застосування суперечать не тільки правовим нормам, а й морально-етичним принципам [38, с. 88–90]. Правова етика може розглядатися як провідний ціннісний критерій правової культури. Вона виходить зі сприйняття права і закону як засобу реалізації морально-гуманістичних ідеалів суспільства.

Висновки та перспективи. Феномен правової культури має аналізуватися стосовно нової соці-

окультурної парадигми в умовах демократичного транзиту суспільства, переосмислення в його житті ролі права, прав людини, верховенства права. Необхідно уточнювати й методологію соціально-філософського осягнення правової культури в її сутнісному, структурному і функціональному вимірах з метою з'ясування її соціальної ролі, генезису структурних компонентів в контексті аксіологічного аналізу правостворюючих принципів, як індикаторів ступеня її розвиненості. Правова культура є об'єктом міждисциплінарного дослідження та аналізуватися зусиллями правової теорії, філософії права, соціальної філософії. Правова культура підлягає вивченню в її сутнісному сенсі і функціональній взаємодії з правовою етикою.

Функціональний аспект інтерпретації правової культури втрачає сенс без його зв'язку з правовими цінностями, пізнаваними в рамках аксіологічного підходу до аналізу проблеми.

Якщо зміст функціонального підходу до правової культури полягає в з'ясуванні значущості її соціально-рольових характеристик, то головним критерієм правової культури залишається її відповідність найвищим ціннісним принципам права.

Важливо акцентувати на факторному аналізі цього феномену, що передбачає дослідження багатьох чинників впливу на сутнісні зміни та генезу структури правової культури, визначення пріоритетних, смислостворюючих елементів, що складають зміст правової культури, зокрема, правової науки, юридичної освіти, правового виховання тощо.

Нечемно тримати за межами правової культури такі компоненти, як правові доктрини, професійну правову практику, всі види юридичної діяльності, як в приватній, так і в публічно-правовій сферах, а також правову інформацію. Останнє наполегливо вимагає інтенсивна інформатизація правової сфери суспільства. До структури абсолютно закономірно відносять і систему правових цінностей, результати, досягнення суспільства в правовій сфері, юридичної теорії.

Зміна форм суспільного життя знаходиться під впливом інформаційно-комунікативних технологій, соціальних мереж Інтернет, цифровізації відносин між владою та суспільством. А це заохочує до дослідження форм правової комунікації, в яких здійснюється правове спілкування. Важливо вивчати також і зв'язок правової культури з правовою етикою, як її генетично обумовленої змістовної частини. Це актуалізовано сучасною тенденцією до «етизації» майже усіх сфер відносин між публічною владою та суспільством.

Література

1. Галиев Ф. Х. Правовая культура: социально-философские проблемы. Мир политики и социологии. 2016. № 7. С. 182–190.
2. Бугаенко Ю. Ю. Концептуализация понятия правовая культура с позиций социальной философии. Общество и право. 2012. № . 4 (41). С. 316–320.
3. Галиев Ф. Х. Правовая культура и социальные нормы: монография. М.: NOTA BENE, 2010. 174 с.
4. Галиев Ф. Х., Комаров С. А. Правовое государство и правовая культура: взаимосвязь и взаимообусловленность. Юридическая наука. 2016. № 6. С. 10–14.
5. Абызов Р. М., Абызова Е. Р. Правовая культура и правовое сознание как признаки правового государства. Философия права. 2012. № 4. С. 84–87.
6. Галиев Ф. Х. Правовая культура и традиционная картина мира. Право и государство: теория и практика. 2009. № 8 (56). С. 129–132.
7. Сальников В. П. Правовая культура как фактор стабилизации современного общества. Вестник Нижегородского ун-та им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право. 2001. № 1. С. 187–189.
8. Куликова А. В. Правовая культура в рамках социологического подхода: содержание понятия, его особенности. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Социальные науки. 2006. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-kultura-v-ramkah-sotsiologicheskogo-podhoda-soderzhanie-ponyatiya-ego-osobennosti>
9. Ольмезов В. Моніторинг стану правосвідомості громадян у державному управлінні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 4 (19). С. 160–167.
10. Орехова Н. Л. Соотношение понятий «правовая культура» и «правовой менталитет». Теоретическая и прикладная юриспруденция. 2020. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sootnoshenie-ponyatiy-pravovaya-kultura-i-pravovoy-mentalitet>
11. Байниязов Р. С. Понятие правовой культуры как реализации правосознания. Правовая культура. 2011. № 1(10). С. 8–12.
12. Семенова М. В., Овсянникова А. В. Правовая культура в Европе в свете проблемы правовой глобализации: теоретико-правовой анализ. Znanstvena misel journal 2021. № 50. С. 33–36.
13. Арзамаскин Н. Н., Смирнов С. В. Эволюция правовой культуры российского общества в условиях глобализации. Правовое государство: теория и практика. 2010. № 4 (22). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-pravovoy-kultury-rossiyskogo-obschestva-v-usloviyah-globalizatsii>
14. Семитко А. П. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс: монография. Изд-во Урал. ун-та. Свердловск. 1990. 174 с.
15. Яковюк І. Правова культура. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3. Загальна теорія права. Х.: Право. 2017. С. 483–486.
16. Чикеева З. Ч. Формирование правовой культуры студенческой молодежи в современных условиях: дисс... канд. юрид. наук. М., 1992. 169 с.
17. Жоль К. К. Методы научного познания и логика (для юристов). К.: Атика. 2001. 288 с.
18. Козловський А. А. Право як пізнання. Вступ до гнесеології права Чернівці: Рута. 1999. 295 с.
19. Шкода В. В. Вступ до правової філософії. Х.: Фоліо. 1997. 223 с.
20. Овчинникова А. П. Философские интерпретации правовой культуры. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10–2. Т. 1. С. 4–18.
21. Усманова Е. Ф. Правовая этика как элемент правовой культуры общества. Символ науки. 2016. № 1–3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-etika-kak-element-pravovoy-kultury-obschestva>
22. Галиев Ф. Х. Цифровые параметры правовой культуры. Евразийский юридический журнал. 2012. № 2 (45). С. 52–54.
23. Кистяковский Б. А. Философия и социология права: монография. Изд-во Русского Христианского гуманитарного института. СПб. 1998. 799 с.
24. Петражицкий Л. И. Введение в изучение права и нравственности. Эмоциональная психология: монография. СПб., 1908. 284 с.
25. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права: монография. М.: изд-во Бр. Башмаковых. 1912. 300 с.
26. Houlemare Marie. Legal Culture. Oxford Bibliographies in Atlantic History, Trevor Burnard ed., New York, Oxford University Press. 2016. URL: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199730414/obo-9780199730414-0274.xml?rskev=FI03Qm&result=105>

27. Смоленский М.Б. Правовая культура, личность и гражданское общество в России: формула взаимообусловленности. Правоведение. Изд-во С.-Пб. ун-та, 2003. № 1. С. 197–204.
28. Олейников С. Юридично значуща поведінка. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Том 3. Загальна теорія права. Х: Право, 2017. С. 936–940. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18982>
29. Гурьянов Н.Ю. Правовая культура: сущность, структура, социальные функции: автореф. дис. ... канд. филос. наук. Чебоксары. 2007. 21 с.
30. Алексеев С.С. Общая теория права. М.: Проспект. 2008. 576 с.
31. Сальников В.П. Правовая культура. Актуальные проблемы теории права / Под ред. К.Б. Толкачева и А.Г. Хабибулина. Уфа. 1995. С. 147–158.
32. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. 2-е изд. М., ИНФРА. М–НОРМА. 2002. 616 с.
33. Петручак Л.А. Правовая культура как детерминанта современного российского общества: монография. М.: Юриспруденция. 2012. 397 с.
34. Землин А.И. Права человека и ценность правовой культуры: монография. М. Автограф. 2002. 182 с.
35. Каландаршвили З.Н. Теоретико-правовой анализ понятийно-категориального аппарата правовой культуры. Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2009. № 87. С. 123–132.
36. Скобелев А.Е. Понятие, структура и общая характеристика правовой культуры. Известия Саратовского университета. Т. 9. Сер. Философия. Психология. Педагогика. 2009. Вып. 1. С. 110–114.
37. Петров А.В. Правовая культура и ее структурные компоненты: проблемы генезиса. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2017. № 3. С. 167–173.
38. Усманова Е.Ф. Сущность и содержание коммуникативной функции правовой культуры. Теория и практика общественного развития. 2014. № 17. С. 88–90. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-i-soderzhanie-kommunikativnoy-funksii-pravovoy-kultury>

References

1. Galiev, F. H. (2016). Pravovaja kul'tura: social'no-filosofskie problemy. Mir politiki i sociologii. (7), 182–190 [in Russian].
2. Bugaenko, Ju. Ju. (2012). Konceptualizacija ponjatija pravovaja kul'tura s pozicij social'noj filosofii. Obshestvo i pravo (4 (41)), 316–320 [in Russian].
3. Galiev, F. H. Pravovaja kul'tura i social'nye normy (2010). Moskva: NOTA BENE, 174 [in Russian].
4. Galiev, F. H., Komarov S.A. (2016). Pravovoe gosudarstvo i pravovaja kul'tura: vzaimosvjaz' i vzaimoobuslovennost'. Juridicheskaja nauka. (6), 10–14 [in Russian].
5. Abyzov, R.M., Abyzova E.R. (2012). Pravovaja kul'tura i pravovoe soznanie kak priznaki pravovogo gosudarstva. Filosofija prava. (4), 84–87 [in Russian].
6. Galiev, F. H. Pravovaja kul'tura i tradicionnaja kartina mira (2009). Pravo i gosudarstvo: teorija i praktika. (8 (56)), 129–132 [in Russian].
7. Sal'nikov, V.P. Pravovaja kul'tura kak faktor stabilizacii sovremennogo obshhestva (2001). Vestnik Nizhegorodskogo un-ta im. N.I. Lobachevskogo. Serija: Pravo. (1), 187–189 [in Russian].
8. Kulikova, A. V. Pravovaja kul'tura v ramkah sociologicheskogo podhoda: sodержanie ponjatija, ego osobennosti (2006). Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. Serija: Social'nye nauki. (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-kultura-v-ramkah-sotsiologicheskogo-podhoda-soderzhanie-ponyatiya-ego-osobennosti> [in Russian].
9. Ol'mezov, V. Monitoryng stanu pravosvidomosti gromadjan u derzhavnomu upravlinni (2013). Derzhavne upravlinnja ta misceve samovrjaduvannja (4(19)), 160–167 [in Ukrainian].
10. Orehova, N.L. Sootnoshenye ponjatij «pravovaja kul'tura» y «pravovoj mentalitet» (2021). Teoretycheskaja y prykladnaja jursprudenca. (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sootnoshenie-ponyatiy-pravovaya-kultura-i-pravovoy-mentalitet> [in Russian].
11. Bajnyjazov, R.S. Ponjatye pravovoj kul'tury kak realizaciyu pravosoznanyja. (2011). Pravovaja kul'tura. (1(10)), 8–12 [in Russian].
12. Semenova, M.V., Ovsjannykova, A.V. Pravovaja kul'tura v Evrope v svete problemy pravovoj globalizaciy: teoretyko-pravovoj analiz (2021). Znanstvena misel journal (50), 33–36 [in Russian].
13. Arzamaskyn, N.N., Smyrnov, S.V. Evoljucija pravovoj kul'tury rossijskogo obshhestva v uslovyjah globalizaciy (2021). Pravovoe gosudarstvo: teorija y praktika. (4 (22)). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evoljucija-pravovoy-kultury-rossijskogo-obshhestva-v-uslovyjah-globalizatsii> [in Russian].

14. Semytko, A.P. Pravovaja kul'tura socyalystycheskogo obshhestva: sushhnost', protyvorechija, progress. (1990): Sverdlovsk, (95 s.) [in Russian].
15. Jakovjuk, I Pravova kultura. (2017). In Velyka ukrai'ns'ka jurydychna encyklopedija: u 20 t. V.3. Zagal'na teoriya prava. Harkiv: Pravo. (pp. 483–486) [in Ukrainian].
16. Chikeeva, Z. Ch. Formirovanie pravovoj kul'tury studencheskoj molodezhi v sovremennyh uslovijah (1992): Diss. ... kand. jurid. Nauk: Moskva (157 p.) [in Russian].
17. Zhol', K.K. Metody nauchnogo poznaniya i logika (dlja juristov) (2001). Kyiv: Ataka. (86 p.) [in Russian].
18. Kozlovsk'kyj A.A. Pravo jak piznannja. Vstup do gneseologii' prava (1999). Chernivci: Ruta, (295p.) [in Ukrainian].
19. Shkoda, V.V. Vstup do pravovoi' filosofii' (1997). Kharkiv: Vyd-vo Harkivs'k. un-tu. (689 p.) [in Ukrainian].
20. Ovchinnikova, A.P. Filosofskie interpretacii pravovoj kul'tury. (2014). Naukovij visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu. Ser.: Jurisprudencija. (10–2 v.1), 4–18 [in Ukrainian].
21. Usmanova, E.F. Pravovaja jetika kak jelement pravovoj kul'tury obshhestva (2016). Simvol nauki. (1–3). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-etika-kak-element-pravovoy-kultury-obshchestva> [in Russian].
22. Galiev, F.H. Cifrovye parametry pravovoj kul'tury (2012). Evrazijskij juridicheskij zhurnal. (2 (45)). 52–54 [in Russian].
23. Kistjakovskij, B.A. Filosofija i sociologija prava. (1998): SPb. Izd-vo Russkogo Hristianskogo humanitarnogo instituta (799 p.) [in Russian].
24. Petrazhickij, L.I. Vvedenie v izuchenie prava i npravstvennosti. Jemocional'naja psihologija. (1908). SPb., (284 p.) [in Russian].
25. Shershenevich, G.F. Obshhaja teoriya prava: monografija. (1912). Moskva: izd-vo Br. Bashmakovyh. (300 s.) [in Russian].
26. Houlemare, Marie. Legal Culture. (2016). Oxford Bibliographies in Atlantic History, Trevor Burnard ed., New York, Oxford University Press. URL: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199730414/obo-9780199730414-0274.xml?rskev=FI03Qm&result=105>
27. Smolenskij, M.B. Pravovaja kul'tura, lichnost' i grazhdanskoe obshhestvo v Rossii: formula vzaimoobuslovennosti. (2003). Pravovedenie. Izd-vo S.-Pb. un-ta. (1). 197–204 [in Russian].
28. Oleinykov, S. Jurydychno znachushha povedinka. (2017). In Velyka ukrai'ns'ka jurydychna encyklopedija: u 20 t. Tom 3. Zagal'na teoriya prava: Kharkiv: Pravo, 936–940 [in Ukrainian].
29. Gur'janov, N. Ju. Pravovaja kul'tura: sushhnost', struktura, social'nye funkicii. (2006): avtoref...kand. filos. nauk: 09.00.11: Samara. 157 s. [in Russian].
30. Alekseev, S.S. Obshhaja teoriya prava. (2008). Moskva: Prospekt. 576 s. [in Russian].
31. Sal'nikov, V.P. Pravovaja kul'tura. (1995). In Aktual'nye problemy teorii prava / Pod red. K.B. Tolkacheva i A.G. Habibulina. Ufa, 147–158 [in Russian].
32. Teoriya gosudarstva i prava (2002): Uchebnik dlja juridicheskikh vuzov i fakul'tetov / Pod red. V.M. Korel'skogo i V.D. Perevalova. 2-e izd. Moskva: INFRA. M-NORMA. 616 s. [in Russian].
33. Petrushak, L.A. Pravovaja kul'tura kak determinanta sovremennogo rossijskogo obshhestva. (2012). Moskva: Jurisprudencija. 400 s. [in Russian].
34. Zemlin, A.I. Prava cheloveka i cennost' pravovoj kul'tury. (2002). Moskva: Avtograf. 182 s. [in Russian].
35. Kalendarishvili, Z.N. Teoretiko-pravovoj analiz ponjatijno-kategorial'nogo apparata pravovoj kul'tury. (2009). Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gercena. (87), 123–132 [in Russian].
36. Skobelev, A.E. Ponjatie, struktura i obshhaja harakteristika pravovoj kul'tury. (2009). Izvestija Saratovskogo universiteta. Tom 9. Ser. Filosofija. Psihologija. Pedagogika. Vyp. 1, 110–114 [in Russian].
37. Petrov, A.V. Pravovaja kul'tura i ee strukturnye komponenty: problemy genezisa. (2017). Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. (3), 167–173 [in Russian].
38. Usmanova, E.F. Sushhnost' i sodержanie kommunikativnoj funkicii pravovoj kul'tury. (2014). Teoriya i praktika obshhestvennogo razvitija. (17), 88–90 [in Russian].

Суходубова Ірина Володимирівна
кандидат юридичних наук, асистент
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Суходубова Ирина Владимировна
кандидат юридических наук, ассистент
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Sukhodubova Iryna
Candidate of Law, Assistant
Yaroslav Mudryi National Law University

Іржавська Вероніка Євгенівна
студентка
Інституту підготовки кадрів до органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Иржавская Вероника Евгеньевна
студентка
Института подготовки кадров в органы юстиции Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
Irzhavska Veronika
Student of the
Institute of training for the bodies of Justice of Ukraine
Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7719

**МЕДИЧНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

**МЕДИЦИНСКОЕ ПРАВО В УКРАИНЕ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

**MEDICAL LAW IN UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT**

Анотація. У статті розглянуто питання галузевої належності медичного права. Зокрема аналізуються численні дослідження, вироблені визнаними фахівцями і вченими, щодо самостійності галузі медичного права. Висвітлено актуальність виділення медичного права в окрему галузь права України. Так як галузева належність медичного права залишається невизначеною це свідчить про актуальність, доцільність і необхідність проведення комплексного дослідження питання галузевої належності медичного права України.

Загалом визначено, що медичне право- це комплексна галузь права, що включає сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у системі охорони здоров'я. В огляді літературних джерел узагальнено стан нормативно-правової бази з регулювання медичної діяльності в Україні.

При розгляді різних джерел та наукових праць узагальнено стан нормативно-правової бази, щодо регулювання медичної діяльності та системи охорони здоров'я в Україні. Висвітлено актуальність виділення медичного права в окрему галузь права України. За для цього перед державними органами постає завдання створення окремої комплексної галузі медичного права. А перед науковцями – розробка медичного правознавства як виокремленої галузевої юридичної науки.

Можна зробити такий висновок, що такий документ, як Медичний кодекс України – один з інструментів впровадження державної політики охорони здоров'я. Розглянуто методи покращення і подолання проблемних ситуацій у системі правового регулювання охорони здоров'я. Визначені загальні положення Медичного кодексу та вказано на важливі особливості, які повинні міститися у відповідному кодифікованому акті. Зазначається, що створення та прийняття відповідного кодексу, буде сприяти якісному та ефективному правовому регулюванню правовідносин в сфері охорони здоров'я, а також у сфері надання медичної допомоги, повинен стати надійним фундаментом медичного права.

Ключові слова: галузева належність, медичне право, Медичний кодекс, система охорони здоров'я, методи правового регулювання.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы отраслевой принадлежности медицинского права. В частности, анализируются многочисленные исследования, производимые признанными специалистами и учеными, относительно самостоятельности отрасли медицинского права. Освещена актуальность выделения медицинского права в отдельную область права Украины. Так как отраслевая принадлежность медицинского права остается неопределенной, это свидетельствует об актуальности, целесообразности и необходимости проведения комплексного исследования вопроса отраслевой принадлежности медицинского права Украины.

В целом определено, что медицинское право – это комплексная отрасль права, включающая совокупность правовых норм, регулирующих общественные отношения в системе здравоохранения. В обзоре литературных источников обобщено состояние нормативно правовой базы по регулированию медицинской деятельности в Украине.

При рассмотрении различных источников и научных работ обобщено состояние нормативно-правовой базы по регулированию медицинской деятельности и системы здравоохранения в Украине. Освещена актуальность выделения медицинского права в отдельную область права Украины. Для этого перед государственными органами стоит задача создания отдельной комплексной отрасли медицинского права. А перед учеными – разработка медицинского правоведения как выделенной отраслевой юридической науки.

Можно сделать такой вывод, что такой документ, как Медицинский кодекс Украины – один из инструментов внедрения государственной политики здравоохранения. Рассмотрены методы улучшения и преодоления проблемных ситуаций в системе правового регулирования здравоохранения. Определены общие положения Медицинского кодекса и указаны важные особенности, которые должны содержаться в соответствующем кодифицированном акте. Отмечается, что создание и принятие соответствующего кодекса будет способствовать качественному и эффективному правовому регулированию правоотношений в сфере здравоохранения, а также в сфере оказания медицинской помощи должен стать надежным фундаментом медицинского права.

Ключевые слова: отраслевая принадлежность, медицинское право, Медицинский кодекс, система здравоохранения, способы правового регулирования.

Summary. The article considers the issue of branch affiliation of medical law. In particular, numerous studies conducted by recognized experts and scientists on the independence of the field of medical law are analyzed. The relevance of the allocation of medical law in a separate branch of law of Ukraine is highlighted. Since the sectoral affiliation of medical law remains uncertain, this indicates the relevance, feasibility and necessity of a comprehensive study of the sectoral affiliation of medical law of Ukraine.

In general, it is determined that medical law is a complex branch of law that includes a set of legal norms that regulate public relations in the health care system. The review of literature sources summarizes the state of the legal framework for the regulation of medical activities in Ukraine.

When considering various sources and scientific works, the state of the regulatory framework for the regulation of medical activities and the health care system in Ukraine is summarized. The relevance of the allocation of medical law in a separate branch of law of Ukraine is highlighted. For this purpose, state bodies face the task of creating a separate complex branch of medical law. And before scientists – the development of medical jurisprudence as a separate branch of legal science.

It can be concluded that such a document as the Medical Code of Ukraine is one of the tools for implementing the state health policy. Methods of improving and overcoming problematic situations in the system of legal regulation of health care are considered. The general provisions of the Medical Code are defined and the important features which should be contained in the corresponding codified act are specified. It is noted that the creation and adoption of an appropriate code will contribute to the quality and effective legal regulation of legal relations in the field of health care, as well as in the field of medical care, should become a reliable foundation of medical law.

Key words: branch belonging, medical right, Medical code, system of health protection, methods of the legal adjusting.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. **Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Порухена проблема.** Нормативно правова база охорони здоров'я не відповідає проблемам сучасності. Саме тому проблема галузевої належності і необхідності створення Медичного кодексу України сьогодні актуальна й потребує вирішення в правовому регулюванні.

Аналіз усіх параметрів системи охорони здоров'я свідчить про те, що реальний стан не відповідає сучасним потребам суспільства, і це призводить фахівців до висновку, що в Україні в даний час немає належної, чинної системи охорони здоров'я та надання медичної допомоги. Нормативно-правове забезпечення системи охорони здоров'я в Україні, наразі, також не відповідає сучасним потребам. Незважаючи на нагальну потребу, роками не приймаються надважливі законодавчі акти.

Теоретична і практична значимість даної теми в Україні беззаперечна, адже:

- по-перше, віднесення певних правових норм будь-якої галузі права — це включення їх у певну галузь, поширення на них її принципів, методів, загальних положень;
- по-друге, встановлення належного співвідношення між системою права та її закріпленням у системі нормативно-правових актів забезпечує доступність, зрозумілість, а також зменшення великої кількості та нагромадження непотрібних нормативних актів;
- по-третє, забезпечує узгодженість законодавчих договорів, правильне застосування законів та сприяє покращенню врегульованості й порядку в управлінні суспільством.

У законодавстві також не врегульоване питання встановлення правового статусу пацієнтів і лікарів. Так само можна зауважити, що на сьогодні відзначається невелика кількість фахівців, що досліджують тему медично-правового регулювання, а також недостатність наукових праць, що стосуються проблем охорони здоров'я в Україні. Тобто чим більше буде наукових досліджень з приводу медичного права, тим якісніше буде створений кодекс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Над проблемами медичного права працювали такі вчені: Н. Б. Болотіна [3], Олькіна О. [2], Ю. В. Вороненко [9], А. В. Радиш [9],

Л. М. Дешко [1], М. М. Малєїна [4], А. А. Мохов [5], О. В. Худошин [6], І. Я. Сенюта [7], О. В. Любінець [7], та ін. Але з приводу галузевої належності медичного права вчені не дійшли єдиного висновку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Одним з головних завдань статті є розгляд різних точок зору, що галузевої самостійності медичного права. Окрім цього, висвітлення на якому етапі зараз знаходиться розробка медично-правової бази. Також мета даної статті — це дослідження причин розробки і впровадження Медичного кодексу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Такі вчені як Н. Болотіна та М. Шутов трактують медичне право як «систему правових норм, які регулюють якісно своєрідні суспільні відносини, змістом котрих є вплив на фізичне і психічне здоров'я людини за допомогою медичних засобів, який здійснюється медичними працівниками» [1, с. 121]. Можна зробити висновок, що галузева самостійність медичного права ще й досі не встановлена.

Хоча О. Бобров має своє бачення медичного права. На його думку, це союзна комплексна галузь національного права держави, що створена для впорядкування відносин у системі охорони здоров'я та тих, які тісно пов'язані з ними. Також він бачить однорідність предмета будь-якої галузі права, бо комплексна галузь права містить декілька компонентів однорідних відносин. Очевидно, що велика кількість норм медичного права є нормами одночасно і цивільного, і адміністративного, і господарського та інших систем права, тож кожна галузь права взаємодіє з іншими галузями права.

Так як однорідні предмети галузі права — це інститути, підгалузі та норми, то О. Бобров пропонує визначення предмета медичного права, що включає в нього певні відносини:

- у сфері охорони здоров'я;
- при організації лікувально-діагностичного процесу;
- при здійсненні медично-профілактичних та санітарно-епідеміологічних заходів;
- тісно пов'язані з відносинами у сфері охорони здоров'я і тому ті, що входять у сферу галузевого регулювання.

М. Малєїна дотримується іншої думки, щодо предмету та галузевої належності медичного права, а саме «сукупність законів (норм), які регулюють відносини у сфері охорони здоров'я, є комплексною галуззю законодавства, яку «прийнято» називати лікарняним правом (медичним, правом охорони

здоров'я» [4]. При цьому вчена трактує поняття лікарняного права через систему нормативно-правих актів, що регулюють організаційні, майнові, а також особисті відносини, які склалися через проведення санітарно-епідеміологічних заходів та надання лікувальної допомоги громадянам. Але з цього визначення випливає зауваження, а саме те, що авторка не проводить відмінності між «медичним» правом та правом «охорони здоров'я», хоча різниця є досить істотною.

Деякі дослідники, визначають медичне право як таке, що не входить за рамки галузевої системи, бо усвідомлюють її вузькість та неможливість вмістити до неї медичне право, що складається з багатьох галузей. Інші дослідники розуміють медичне право як певні правові норми, які регулюють діяльність системи охорони здоров'я країни. Таким чином можна зрозуміти, що фахівці не сконцентровано увагу на предметно-галузевій належності медичного права.

Тобто, дискусії, щодо місця медичного права почалися давно і досі не мають єдиного висновку. Також ще один автор має свою думку, щодо медичного права як комплексної галузі права.

Л. Дешко пропонує медичне право характеризувати як таке, що «регулює декілька видів однорідних відносин, аналіз яких дозволить виявити специфіку суспільних відносин, що становлять предмет, більш чітко відмежувати його від інших галузей права, сформулювати поняття предмета медичного права, а також поняття медичного права як галузі права» [1, с. 122].

- надання медичної допомоги в діагностичних, лікувальних і профілактичних заходах;
- процес визначення правового стану суб'єкта, що здійснює господарську діяльність в охороні здоров'я країни;
- договірні відносини, які складаються в разі господарювання у системі охорони здоров'я;
- процес державного управління медичною діяльністю і державного регулювання господарської діяльності;
- також в таких напрямках: трансплантології, психіатрії, ураження туберкульозу і захворювань на ВІЛ-інфекцію, клінічне випробовування лікарських засобів.

Предметом медичного права Л. Дешко визначає суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення медичної і фармацевтичної діяльності. У свою чергу він стверджує, що «під медичною діяльністю розуміється комплексна система, яка включає як організацію надання громадянам медичної допомоги, так і її безпосереднє надан-

ня в рамках діагностичних, лікувальних і профілактичних заходів, контроль якості медичних послуг, що надаються» [1, с. 123].

Також Л. Дешко визначає метод правового регулювання, зазначаючи, що це є дуже важливою проблемою. За його дослідженнями для медичного права характерним є особливий симбіоз диспозитивного та імперативного методу. Імперативний метод — це метод владних приписів, що є характерним для владних відносин. Що стосується медичної роботи, то вона полягає в правовідносинах відповідно до здійснення владних розпоряджень медичними установами, які спрямовані на надання якості, недопущення неосвічених осіб до виконання лікарської практики. Диспозитивний метод передбачає юридичну рівноправність учасників правовідносин. Що стосується медичної роботи — це правовідносини, що утворюються серед суб'єктів за необхідністю медичних послуг і тд. Крім того вчений помічає, що медичне право, так застосовує основні методи законного регулювання, що абсолютно очевидно, бо шляхом застосування різних методів правового регулювання, право здійснює роль соціального регулятора відносин у суспільстві. Тобто Л. Дешко так узагальнив поняття медичного права: «комплексна галузь права, яка включає сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини в сфері медичної діяльності» [1]. Він стверджує, що медичне право можна назвати комплексною галуззю права, так як має предмет правового регулювання, виділені суспільні відносини, що врегульовуються цим правом, джерела права та поєднання методу правового регулювання.

Прикладом може слугувати модель системи охорони здоров'я Беверджія. Вона має позитивні властивості, бо вона виступає, як засіб соціального захисту суспільства. Її головними елементами є такі:

- поперше, загальна доступність медичної консультації лікарів для всього населення, надання медичного страхування та окреслення обсягу й переліку медичних послуг, що надаються;
- подруге, проведення державного фінансування у сфері охорони здоров'я, яке здійснюється завдяки сплачуванню податків населенням;
- потретє, рівень витрат у медичній сфері проводиться під жорстким контролем держави, а також за органами державного регулювання закріплена відповідальність за розподіл коштів між провайдерами медичних послуг;
- почетверте, жорстка ув'язка рівня заробітних плат і компенсацій медичного персоналу з числом пацієнтів, що обслуговуються.

Разом з тим, незважаючи на успішність такої системи, модель Беверіджа має декілька недоліків:

- висока кількість витрат задля адміністративного керування системою охорони здоров'я;
- залежність медицини від вартісних обсягів та структури її державного фінансування;
- нехватка заохочення постачальника медичних послуг до економії витрат та підвищення якості медичного обслуговування, і рівня задоволення потреб споживачів.

Ефективно моделлю Беверджія користується Великобританія, яка посідає нині перші позиції у світі за показниками легкого доступу та якості медичних послуг. Також вона має результативний діючий механізм фінансування. Успіхами вони можуть завдячувати відсутності посередницького сегменту у національній системі охорони здоров'я, а тому, економія значних трансакційних витрат на медичному обслуговуванні населення.

Крім того, у Великобританії існує Загальна Медична Рада (General Medical Council), що надає ліцензії лікарям. Без неї лікар також може надавати медичну допомогу в будь-яких обставинах. Хоча, особи, які не мають лікарської ліцензії, не можуть у суді вимагати оплати за здійснення лікарської допомоги, виписувати рецепти на медичні препарати та працювати в державних лікарнях та інших медичних установах.

Якщо британський лікар працює закордоном, то він не повинен мати ліцензію, але може отримати реєстрацію GMC як підтвердження кваліфікації і гарної репутації в Загальній Медичній Раді. Лікарів з ліцензією GMC додають до електронного реєстру, що дає змогу перевірити наявність право на медичну діяльність у Великобританії.

Так як ліцензія є доказом кваліфікаційної придатності лікаря, то він має її регулярно поновлювати. Ліцензію потрібно підтверджувати кожні 5 років. Також з лікарі, які мають реєстрацію GMC, щорік мають сплачувати внески. Якщо лікар не вносить відповідну суму, то це загрожує відкликанням реєстрації.

Нормативно-правова база у сфері охорони здоров'я, порівняно з системою Беверджія, ще не повністю відповідає сучасним потребам, має колізії і недоліки у правовому регулюванні. Але все ж таки є суттєві позитивні переміни, а саме розробка і запровадження нових нормативно-правових актів, та в оновленні діючого законодавства у сфері охорони здоров'я.

Щоб вдало покращити стан системи охорони здоров'я, потрібно систематизувати і врегулювати законодавчу базу. Нормативно-правові акти, які

стосуються медицини, приймаються невпорядковано, хаотично. Саме ці причини визначають потребу системного підходу до нормативної бази охорони здоров'я. Для створення законів потрібні досвід праці у системі охорони здоров'я, медицини і у сфері створення законодавчих актів, також важливо усвідомлювати всю відповідальність цієї справи. Лише закон, який створений за таких умов, зможе бути дієвим та зайняти важливе місце у структурі законодавства, що регулює сферу охорони здоров'я, а також стати орієнтиром для інших актів на забезпечення життя і здоров'я людей.

На нашу думку, щоб вирішити ряд проблем, що пов'язані з регулюванням системи охорони здоров'я необхідно:

- розробити та запровадити Медичний кодекс України з метою зміцнення регулятивної функції права;
- прийняти ряд закони, що будуть впорядковувати права пацієнтів і медичних працівників, для врегулювання належних відносин пацієнт-лікар;
- виділяти необхідні фінансові ресурси з державного бюджету на систему охорони здоров'я України;
- передбачити суму фінансових витрат, що необхідні для компенсації за надання безкоштовної медичної допомоги;
- «змінити принципи підходу щодо дозволу отримання ліцензії на медичну практику та проведення акредитації діяльності медичних закладів усіх форм власності» [7];
- вирішити проблеми щодо правильних умов і належної зарплати медичних працівників, яка відповідала б тій вимозі, що ця професія є найскладнішою з відомих видів робіт;
- створити професійні організації медичних працівників, які не будуть мати заборон і не підкорялися Міністерству охорони здоров'я, надавши їм відповідні повноваження, які не суперечать законам України;

Головні причини, що стосуються створення кодифікованого акта — Медичного кодексу України — пояснюється багатьма обставинами:

- необхідність істотних змін вітчизняної системи охорони здоров'я і нормативно-правової бази, що в подальшому послугує іншим перетворенням;
- бажання збільшити рівень знань законодавства у медичних працівників;
- підтримка юристів у аналізі і вирішенні справ, що стосуються медичної сфери;
- необхідність чіткого визначення прав медиків і пацієнтів;
- потреба правового врегулювання різних систем охорони здоров'я.

Розроблення нормативно-правової бази у сфері охорони здоров'я — нагальна потреба, адже незлагодженість у деяких випадках галузей законодавства з окремими законодавчими актами у системі охорони здоров'я і медицини призведе до виникнення колізій.

Можна навести такий приклад — проєкт Закону № 3671 від 17.06.2020 р. У Законі, зокрема, йдеться про те, «що в закладах охорони здоров'я медична допомога для забезпечення освітнього процесу зможе надаватися науково-педагогічними працівниками закладів вищої (післядипломної) освіти, які здійснюють підготовку кадрів у сфері охорони здоров'я, якщо вони мають сертифікат лікаря-спеціаліста й отримали погодження керівника закладу охорони здоров'я на надання медичної допомоги пацієнту» [8]. Якщо розглядати таку ініціативу змін до ст. 33 «Основ законодавства України про охорону здоров'я, відзначає: а) участь професорсько-викладацького складу впливає не тільки на забезпечення освітнього процесу, але й на процес медичного обслуговування й на підвищення його якості; б) морально застарілий, проте чинний Наказ МОЗ від 05.06.1997 р. № 174 закладає паритетність засад співпраці закладу охорони здоров'я й закладу вищої медичної освіти» [8]. Так як в законі згадується 2 умови для роботи, бо вживається через сполучник «та», на практиці утвориться багато труднощів. Адже це стане перешкодою для роботи працівників освітніх закладів, з чим пов'язано «погодження» керівника лікарні, що може породити свавілля.

Тобто, в Україні проблема формування медичного права і прийняття Медичного кодексу України набуває великого резонансу. Як відзначає Н. Болотіна (1999), «у даний час назріла об'єктивна необхідність для підготовки єдиного законодавчого акта, який би комплексно врегулював усю сферу відносин, які є предметом медичного права. Таким законом міг би бути Медичний кодекс України, який би став формою (джерелом) для таких правових інститутів:

- медико-санітарна допомога;
- медична допомога матері і дитині та планування сім'ї;
- правовий статус пацієнта;
- етико-правовий статус медичного працівника;

- медична експертиза;
- забезпечення громадян лікарськими і протезними засобами;
- медико-дослідницьке право» [7].

А всі інші відносини у галузі охорони здоров'я, що стосується промислової санітарії, санітарного нагляду, організації медичних закладів тощо, не мають відношення до цієї медичної галузі.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Можна зробити висновки, що створення медичного кодексу стане основним орієнтиром для медичних працівників, пацієнтів і законодавців, бо:

- по-перше, він буде підтвердженням певних прав для пацієнтів, адже у разі порушення медичним персоналом правових норм, то пацієнти мають надійний захист;
- по-друге, цей акт — також щит для медичних працівників, бо в нім встановлені правові основи роботи медиків, які можуть використовувати ці знання на практиці і для захисту своїх прав;
- по-третє, юристам буде полегшена робота у вирішенні справ, що стосуються системи охорони здоров'я;

Медичний кодекс має складатися з норм, які впорядкували б суспільні відносини, щодо надання медичної допомоги, а всі інші відносини у сфері охорони здоров'я повинні бути висвітлені у інших галузях права. Кодекс повинен мати на меті поглиблене і розширене регулювання відносин у медичній сфері, в свою чергу це означає, що необхідно обмежити ті напрями медичної діяльності, що б не знайшли регулювання у цьому акті. Також може виникнути така ситуація, що з'явиться необхідність встановити деякі фактори надання медичної допомоги в окремих законах, бо кодифікований акт має складатися з норм, що вирішують найбільш істотні питання проведення і здійснення такої допомоги.

На сьогодні дуже важливою проблемою постає розроблення Медичного кодексу, адже він полегшить професійну діяльність медичних працівників і стане гарантією здоров'я пацієнтів і людей, що пов'язані з медичною і фармацевтичною діяльністю. Але звичайно процес кодифікації законодавства дуже довгий і може тривати декілька років.

Література

1. Дешко Л. Про галузеву належність медичного права України / Л. Дешко // Право України. 2006. N 1 (+ полнотекст. док.). С. 120–124.
2. Олькіна О. Проблеми формування медичного права в Україні / О. Олькіна // Vivat Justitia!. Вип. 5: Між-нар. студент. наук.-практ. альманах. Л.: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2006. С. 101–105.
3. Болотіна Н.Б. Медичне право в системі права України // Право України. 1999. № 7.
4. Малейна М.Н. Человек и медицина в современном мире. М., 1995.
5. Мохов А.А. Сочетание частных и публичных интересов при правовом регулировании медицинской деятельности / А.А. Мохов. С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 208 с.
6. Худошин О.В. Державне управління [Електронний ресурс] / О.В. Худошин: Зарубіжний досвід державного регулювання ліцензування професійної діяльності медичних працівників у контексті пропозицій реформування медичної сфери в Україні // Інвестиції: практика та досвід: Український електронний журнал. 2017. № 20. IRL: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2017/23.pdf
7. «Медичний кодекс як основа в реформуванні охорони здоров'я України». URL: <https://www.umj.com.ua/article/483/medichnij-kodeks-yak-osnova-v-reformuvanni-oxoroni-zdorov-ya-ukraini>
8. «Вважаю за необхідне розробити й прийняти Медичний кодекс України». URL: <https://yur-gazeta.com/interview/vvazhayu-za-neobhidne-rozrobiti-y-priynyati-medichnij-kodeks-ukrayini.html>
9. «Медичне право в системі права України: стан і перспективи розвитку». URL: <https://www.umj.com.ua/article/371/medichne-pravo-v-sistemi-prava-ukraini-stand-i-perspektivi-rozvitku>

References

1. Deshko L. On the sectoral affiliation of medical law of Ukraine / L. Deshko // Law of Ukraine. 2006. N 1 (+ full-text doc.). P. 120–124.
2. Olkina O. Problems of formation of medical law in Ukraine / O. Olkina // Vivat Justitia!. Vip. 5: International student. scientific-practical almanac. L.: Lviv. nat. Univ. I. Franko, 2006. P. 101–105.
3. Bolotina N.B. Medical law in the legal system of Ukraine // Law of Ukraine. 1999. № 7.
4. Maleina M.N. Man and medicine in the modern world. M., 1995.
5. Mokhov A.A. Combination of private and public interests in the legal regulation of medical activities / A.A. Mokhov. S.-Pb. : Jurid. Center Press, 2003. 208 p.
6. Худошин О.В. Derzhavne upravlinnia [Electronic resource] / OV Khudoshyn: Foreign experience of state regulation of licensing of professional activity of medical workers in the context of proposals for reforming the medical sphere in Ukraine // Investments: practice and experience: Ukrainian electronic journal. 2017. № 20. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2017/23.pdf
7. «Medical Code as a basis for health care reform in Ukraine». URL: <https://www.umj.com.ua/article/483/medichnij-kodeks-yak-osnova-v-reformuvanni-oxoroni-zdorov-ya-ukraini>
8. «I consider it necessary to develop and adopt the Medical Code of Ukraine» URL: <https://yur-gazeta.com/interview/vvazhayu-za-neobhidne-rozrobiti-y-priynyati-medichnij-kodeks-ukrayini.html>
9. «Medical law in the legal system of Ukraine: status and prospects of development». URL: <https://www.umj.com.ua/article/371/medichne-pravo-v-sistemi-prava-ukraini-stand-i-perspektivi-rozvitku>

Красюк Тетяна Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Красюк Татьяна Васильевна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры трудового права*

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Krasiuk Tetiana

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Labor Law

Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0003-3233-6310

Лєпілова Вікторія Вячеславівна

студентка

Міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Лепилова Виктория Вячеславовна

студентка

Международно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Liepilova Viktoriia

Student of the

International Law Faculty of

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7697

**ПЕРЕЛІК РОБІТ, ЗАБОРОНЕНИХ ДЛЯ ЖІНОК:
АКТУАЛЬНІСТЬ, НЕОБХІДНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ**

**ПЕРЕЧЕНЬ РАБОТ, ЗАПРЕЩЕННЫХ ДЛЯ ЖЕНЩИН:
АКТУАЛЬНОСТЬ, НЕОБХОДИМОСТЬ, ЗНАЧЕНИЕ**

**LIST OF WORKS PROHIBITED FOR WOMEN:
RELEVANCE, NECESSITY, SIGNIFICANCE**

Анотація. У межах цієї статті розглянемо найактуальніші теоретичні і практичні аспекти питання, пов'язаного з проблемою дискримінації жінок в сфері праці в українському законодавстві. Уявлення про роль чоловіків та жінок в суспільстві, їх обов'язки, заборони і правила сформувалися століттями назад, однак з плином часу такі погляди реформувалися відповідно до загальносвітового розвитку соціуму. Науково-технічний прогрес за останні десятиліття суттєво поліпшив умови життя людей, в тому числі і в процесі трудової діяльності. Однак практика застосування країнами обмежень щодо доступу жінок до визначеного кола професій залишається. У зв'язку з цим, у даній науковій праці відображені основні аспекти питання обмеження можливостей реалізації трудових здібностей жінок.

Належна увага приділяється професійній сегрегації за статевою ознакою, а також гендерній дискримінації на законодавчому рівні. Проаналізовані причини запровадження обмежень на доступ жінок до певних професій. Виділено основні фактори, що вплинули на зміну позиції держави з цього питання.

Було досліджено діаметрально протилежні позиції та аргументи сторін з питання заборони певних видів робіт для жінок.

У статті розглянуто потенційні напрямки державної політики у сфері застосування праці жінок на важких роботах та роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці.

Автор приходять до висновку, що становище жінок їх статус зазнали значних змін, обумовлених не лише законодавчими нормами, політичними процесами і досягненнями науково-технічного прогресу, а й змінами, що відбулися в соціальній свідомості.

Ключові слова: дискримінація жінок; гендерна рівність; умови праці; трудові права жінок; охорона праці; репродуктивне здоров'я.

Анотація. В рамках этой статьи рассмотрим самые актуальные теоретические и практические аспекты вопроса, связанного с проблемой дискриминации женщин в сфере труда в украинском законодательстве. Представление о роли мужчин и женщин в обществе, их обязанности, запреты и правила сформировались века назад, однако с течением времени такие взгляды реформировались в соответствии с общемировым развитием социума. Научно-технический прогресс за последние десятилетия существенно улучшил условия жизни людей, в том числе и в процессе трудовой деятельности. Однако практика применения странами ограничений доступа женщин к определенным видам профессий остается. В связи с этим, в данном научном труде отражены основные аспекты вопроса ограничения возможностей реализации трудовых способностей женщин.

Должное внимание уделяется профессиональной сегрегации по половому признаку, а также гендерной дискриминации на законодательном уровне. Проанализированы причины введения ограничений на доступ женщин к определенным профессиям. Выделены основные факторы, повлиявшие на изменение позиции государства по этому вопросу.

Были исследованы диаметрально противоположные позиции и аргументы сторон по вопросу запрета определенных видов работ для женщин.

В статье рассмотрены потенциальные направления государственной политики в сфере применения труда женщин на тяжелых работах и работах с вредными и опасными условиями труда.

Автор приходит к выводу, что положение женщин их статус претерпели значительные изменения, обусловленные не только законодательными нормами, политическими процессами и достижениями научно-технического прогресса, но и изменениями, произошедшими в социальном сознании.

Ключевые слова: дискриминация женщин; гендерное равенство; условия труда; трудовые права женщин; охрана труда; репродуктивное здоровье.

Summary. In this paper we will consider the most relevant theoretical and practical aspects of the issue related to the problem of discrimination of women in Ukrainian labor law regarding their choice of profession. Vision of the role of men and women in society, their duties, prohibitions and rules were formed centuries ago, but such views have been reformed in accordance with the global development of society over the past decades. Scientific and technological progress has significantly improved the living conditions of people, including the process of working. However, the practice of countries applying restrictions on women's access to certain range of professions remains. In this regard, this article reflects the main aspects of the issue of limiting the opportunity of realizing women's labor abilities.

Due attention is paid to gender-based occupational segregation, as well as gender discrimination at the legislative level. The reasons for implementing restrictions on women's access to certain professions are analyzed. The main factors that influenced the change in the position of the state on this issue are highlighted.

The diametrically opposite positions and arguments on the issue of prohibition of certain types of work for women were investigated.

The article examines the potential directions of state policy in the field of employment of women in heavy work and work with harmful and dangerous working conditions.

The author concludes that the position of women and their status have changed which is due not only to legislative acts, political processes and achievements of scientific and technological progress, but also to changes that have taken place in the social consciousness.

Key words: discrimination against women; gender equality; working conditions; women's labor rights; labor protection; reproductive health.

Постановка проблеми. Право на працю, як одне з основоположних прав людини, має величезне практичне значення для населення України, адже більшість людей забезпечує свої життєві потреби виключно за допомогою трудової діяльності. Тому, забезпечення рівного доступу до праці є нагальною проблемою соціально-економічної політики, а неприпустимість дискримінації у сфері праці належить до базових правових принципів, закріплених у Загальній декларації прав людини, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конституції України, Кодексу законів про працю України, а також у багатьох інших нормативно-правових актах. Однак, чинним залишається Перелік важких робіт та робіт зі шкідливими та небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок № 256, що вносить дисонанс у державну стратегію розвитку національного законодавства.

На сучасному етапі розвитку поділ професій на чоловічі та жіночі не є доцільним, а гендерні стереотипи підтримують пережитки минулого і таким чином гальмують суспільний розвиток. Законодавець має надати рівні можливості в реалізації своїх здібностей до продуктивної та творчої праці незалежно від статі, а держава — забезпечити виконання недискримінаційних положень. Даний підхід є необхідною умовою розвитку законодавчої основи захисту трудових прав і свобод, що становлять велику цінність для всієї світової спільноти.

Аналіз останніх досліджень. За останні роки проблемні питання використання праці жінок були досліджені у працях багатьох експертів та науковців. Значний вклад у вивчення даної проблематики внесли роботи Лейнарте Д. [2], Богдан І. А. [6], Грекової М. М. [11], Красюк Т. В. [14], Ветухової І. А. тощо. Деякі з них стали фундаментом для написання статті.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є комплексне дослідження питання гендерної дискримінації через запровадження заборони жінкам працювати на окремих видах робіт, з'ясування причин, аналіз аргументів прихильників та противників такої державної політики. Окрім цього, необхідно приділити увагу подальшим тенденціям розвитку українського законодавства, зокрема в контексті відносин незалежної України з Європейським Союзом.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ століття жінка як суб'єкт трудових відносин вважалася більш вразливою, ніж чоловік, зважаючи на її фізіологічні та соціальні особливості. Таке ставлення виражалось у неможливості жінок за-

ймаючись певними видами трудової діяльності, які могли б зашкодити її репродуктивній функції.

В 1930-х роках перед світовою спільнотою постало питання про необхідність розробки акта, який був би спрямований на встановлення «спеціального захисту жінок» на важких роботах. Таким документом стала Конвенція Міжнародної організації праці № 45 Про застосування праці жінок на підземних роботах 1935 року, відповідно до положень якої жодна особа жіночої статі незалежно від віку не може бути залучена для роботи в шахтах.

Сьогодні в законодавствах приблизно 100 країн світу, серед яких в тому числі колишні радянські республіки — Україна, Росія, Білорусь, Казахстан, містяться «Списки заборонених для жінок робіт». В якості головного аргументу на захист цих документів називається турбота про репродуктивне здоров'я жінки. Член Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, професор Вільнюського університету Даля Лейнарте стверджує, що такі списки є прихованою дискримінацією жінки [2].

У грудні 1980 року Українська Радянська Соціалістична Республіка ратифікувала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), однак вже за часів незалежності України було затверджено Перелік важких робіт та робіт зі шкідливими та небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок № 256 від 29 грудня 1993 року. Рівність у трудових правах та заборона дискримінації у сфері праці за ознакою статі гарантується національним законодавством, зокрема, Конституцією України (ст. ст. 21, 24, 43), КЗпП України (ст. ст. 2-1, 22), Законами України «Про засади та запобігання та протидії дискримінації», «Про забезпечення рівних можливостей прав чоловіків і жінок» тощо. У зв'язку з цим, постає питання про те, як взагалі такі несумісні акти, як вищезгадані закони та список № 256 могли співіснувати в одному законодавстві?

Виходить, з одного боку, в Україні проголошено гендерну рівність, а з іншого — державна політика обмежує можливості жінок щодо реалізації своїх трудових здібностей. Так, наприклад, жінка не може працювати водолазом, пожежником, машиністом екскаватора, укладальника асфальтобетону, бурової установки, береговим боцманом тощо.

Нині Перелік № 256 втратив чинність на підставі Наказу МОЗ України № 1254 від 13 жовтня 2017 року, крім глави 3 розділу I, пов'язаного з будівельними, монтажними та ремонтно-будівельними роботами. В цій частині Перелік втратить чинність

з дати, коли Україною буде завершено процедуру денонсації Конвенції № 45.

Серед підстав видання Наказу про становлення Переліку заборонених для жінок професій вживалося таке формулювання: з метою приведення нормативно-правових актів у відповідність вимог гендерної політики або задля унеможливлення професійної дискримінації або жінка доступу до професії. При цьому втрата чинності Наказу про встановлення Переліку заборонених для жінок професій не призвела до скасування заборони для жінок займати певні посади та залучатися до виконання певних робіт. Так, стаття 174 КЗпП України та стаття 10 Закону України «Про охорону праці», які регулюють охорону праці жінок залишилися без змін [6, с. 390].

Проте, важливим залишається дослідження підстав появи та врешті ліквідації таких списків, позиції міжнародних організацій та аргументи прихильників та противників таких обмежень.

Перелік № 256 був складений в 90-х роках та майже без змін повторює аналогічний документ — Список виробництв, професій і робіт з важкими та шкідливими умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок 1978 року, затверджений Постановою Президії ВЦРПС. Необхідність списку аргументувалася тим, що ці професії занадто важкі та небезпечні для жінок і можуть негативно вплинути на їх репродуктивне здоров'я.

Заборона низки робіт мотивується прихильниками обмежень, головним чином, саме піклуванням про репродуктивне здоров'я жінки. Нерідко жінок намагаються захистити від занадто важкої, на думку законодавців, діяльності — звідси численні заборони на роботу в шахтах і будівництві.

Дійсно, умови праці на деяких роботах є факторами ризику розвитку захворювань, з якими часто доводиться стикатися працівникам певного виду робіт. Це, наприклад, вібрація, виробничі отрути, несприятливі мікрокліматичні умови, електромагнітне випромінювання, нервово-психічне перенавантаження, вплив інших шкідливих речовин. Без сумніву, певні чинники можуть викликати порушення репродуктивного здоров'я у жінок, однак це не виключає того, що чоловіче репродуктивне здоров'я також зазнає шкоди через «шкідливі» професії.

За результатами досліджень, чоловічий фактор безпліддя має місце у 30–50% випадків [8, с. 69]. Проте українське законодавство не передбачає ніяких заборон щодо працевлаштування, пов'язаних зі шкідливими умовами праці для чоловіків.

Для констатації дискримінації не має значення той факт, що обмеження на доступ жінок до певних професій мало на меті захистити жінок від

несприятливих виробничих факторів і не мало наміру вразити по їх правах у порівнянні з чоловіками. Дискримінаційне ставлення може мати місце і за відсутності відповідного умислу, але, тим не менш, в результаті таких заходів право жінок на реалізацію своїх трудових здібностей суттєво обмежується.

Будь-яка турбота про жінок і їх здоров'я не повинна бути пов'язана з дискримінацією. Не кожна жінка ставить своєю основною життєвою метою дітонародження, не кожен чоловік, маючи можливість претендувати на будь-який вид робіт відповідно до своєї освіти, досвіду і фізичного здоров'я обирає найскладніші та небезпечні з них, навіть якщо вони високооплачувані. Зрештою, кращого кандидата на ту чи іншу посаду обирає роботодавець. Головне, щоб кожен потенційний працівник був проінформований про можливі ризики для життя і здоров'я на тій чи іншій роботі та добровільно погодився з ними.

Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок зазначає, що положення, що стосуються захисту осіб, які працюють в небезпечних або важких умовах, повинні бути спрямовані на охорону здоров'я і безпеки на робочих місцях як чоловіків, так і жінок з урахуванням гендерних відмінностей, що обумовлюють наявність специфічних ризиків для здоров'я [9].

Однак якщо чоловік може брати участь тільки в зачатті дитини, то жінка виношує і народжує, тому міжнародними трудовими стандартами на роботодавців, а також на держави покладено обов'язок вживати належних заходів для забезпечення того, щоб вагітні жінки або годуючі матері не повинні були виконувати роботу, яка становить істотний ризик для їх здоров'я або здоров'я дитини [10].

Варто також зауважити, що ці обмеження були встановлено без врахування того, чи збирається жінка взагалі в подальшому мати дітей. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок в одній зі справ зауважив, що введення таких законодавчих обмежень відображає стійкі стереотипи, що стосуються ролі та обов'язків жінок і чоловіків в сім'ї та суспільстві, які консервують традиційні уявлення про жінку як дружину і матір і підбивають її соціальний статус і перспективи освітнього та кар'єрного зростання [9].

Сучасні тенденції міжнародно-правового регулювання праці жінок полягають у перегляді чисельних заборон на виконання жінками певних видів робіт, відмова від пільг, які розглядаються як несумісні з принципом недискримінації, з метою усунення їх негативного впливу на зайнятість жінок [11].

Необхідність денонсувати Перелік № 265 пояснюється зміною технологій виробництва та соціально-гігієнічних умов праці у трудовій сфері. Складений понад 20 років тому він не переглядався багато років. За цей час більшість професій стали набагато безпечніше і технічно досконаліше, а деякі давно відійшли в минуле, але як і раніше залишалися недоступними жінкам аж до 2017 року. Окрім цього, вищезгаданий Перелік № 256 не відповідав сучасному Класифікатору професій та міжнародним зобов'язанням України з питань гендерної політики.

На думку Л. Харчук, скасування заборони праці жінок на роботах зі шкідливими і небезпечними умовами праці може підвищити відсоток порушень репродуктивного здоров'я у жінок та зростання професійної захворюваності [12, с. 6], однак, як вже зазначалося, ніхто не скасовує обов'язок роботодавця щодо створення безпечних умов праці для усіх працівників незалежно від статі. Скасування обмежень не означає, що жінки масово линуть на заборонені раніше роботи.

Позитивним є той факт, що Кабінетом Міністрів України було схвалено від 16 вересня 2020 року

Концепцію комунікації у сфері гендерної рівності, реалізація якої розрахована на період до 2025 року. Серед шляхів і способів розв'язання проблеми недостатнього рівня впровадження принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в усі сфери життєдіяльності суспільства Уряд визначає, зокрема, спростування/трансформації гендерних стереотипів щодо професії, соціальних ролей, типів поведінки тощо [13].

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи, зазначимо, що Україна перебуває на шляху виправлення гендерного законодавства та впровадження норм, принципів і положень, закріплених у міжнародних міжнародно-правових актах, пов'язаних із наданням рівних прав і можливостей чоловікам і жінкам у трудових відносинах [14, с. 240].

Ліквідація дискримінації жінок у сфері праці є необхідним елементом забезпечення сталого розвитку та практичного втілення в життя концепції «гідної праці», тому завдяки скасуванню Переліку важких робіт та робіт зі шкідливими та небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок Україна стала більш прихильною до ідеалів рівноправності.

Література

1. Конвенція Про застосування праці жінок на підземних роботах № 45 від 21 червня 1935 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
2. Как Светлана Медведева дошла до ООН. URL: <https://news.un.org/ru/audio/2016/03/1032901>
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок № 995_207 від 6 жовтня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
4. Наказ МОЗ України Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок № 256 від 29 грудня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94>
5. Наказ МОЗ України Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 грудня 1993 року № 256 № 1254 від 13 жовтня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1508-17>
6. Богдан І. А. Правові підстави заборонених для жінок професій // Проблеми реалізації прав громадян у сфері праці та соціального забезпечення: тези та доп. та наук. повідомл. учасників ІХ Міжнарод. наук.-практ. конф., яка присвяч. 50-річчю створення каф. труд. права Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2019 р.) / за ред. О. М. Ярошенка. Харків: Право, 2019. С. 389–392.
7. Постанова Президії ВЦРПС Про затвердження списку виробництв, професій і робіт з важкими і шкідливими умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок № П10-3 від 25 липня 1978 року. URL: <https://docs.cntd.ru/document/9039453>
8. Никифоров О. А. Чоловіче неплоддя: актуальні питання фізіології, етіопатогенезу та діагностики порушень репродуктивної системи у чоловіків // Запорізьких мед. журн. 2014. № 4. С. 69–76.
9. Додаток до Рішення Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок відповідно до пункту 3 статті 7 Факультативного протоколу до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (63 сесія) щодо повідомлення № 60/2013 від 25 лютого 2016 року. URL: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsqJ5r9k%2bGtmWwpfPY20wmXVgJ%2bKtP%2fjGWPdm%2fcwEvCUvCDifZtR>

RL3XoaymGKsioO%2fqFuWWyu8LvwwlMn5Q6%2baZDmIEMh5HZ7JAm99LkOm%2bO%2bdmlWo%2bOF7joaChzeSMOQ%3d%3d

10. Конвенція про перегляд Конвенції Про охорону материнства (переглянутої 1952 року) № 183 від 15 червня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_294

11. Грекова М.М. Сучасні тенденції міжнародно-правового регулювання праці жінок // Форум права. 2012. № 3. С. 139–145. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12gmmrpg.pdf>

12. Харчук Л. Ще раз про жінок і шкідливі умови праці // Охорона праці і пожежна безпека. 2017. № 12. С. 5–7.

13. Про схвалення концепції комунікації у сфері гендерної рівності від 16.09.2020 № 1128-р. Розпорядження КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>

14. Красюк Т.В., Тітова В.І. Гендерна рівність у трудових відносинах // Юридичний науковий електронний журнал. № 8. 2020. С. 237–240.

References

1. Konvencija Pro zastosuvannja praci zhinok na pidzemnykh robotakh # 45 vid 21 chervnja 1935 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

2. Kak Svetlana Medvedeva doshla do OON. URL: <https://news.un.org/ru/audio/2016/03/1032901>

3. Konvencija Orghanizaciji Ob'jednanykh Nacij pro likvidaciju vsikh form dyskryminaciji shhodo zhinok № 995_207 vid 6 zhovtnja 1999 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

4. Nakaz MOZ Ukrainy Pro zatverdzhennja Pereliku vazhkykh robit ta robit iz shkidlyvymy i nebezpechnymy umovamy praci, na jakykh zaboronjajetsja zastosuvannja praci zhinok № 256 vid 29 ghrudnja 1993 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94>

5. Nakaz MOZ Ukrainy Pro vyznannja takym, shho vtratyv chynnistj, nakazu Ministerstva okhorony zdorov'ja Ukrainy vid 29 ghrudnja 1993 roku № 256 № 1254 vid 13 zhovtnja 2017 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1508-17>

6. Boghdan I.A. Pravovi pidstavy zaboronenykh dlja zhinok profesij/ Problemy realizaciji prav ghromadjan u sferi praci ta socialnogho zabezpechennja: tezy ta dop. ta nauk. povidoml. uchasnykiv IKh Mizhnarod. nauk.-prakt. konf., jaka prysvjach. 50-richehju stvorennya kaf. trud. prava Nac. juryd. un-tu im. Jaroslavav Mudrogho (m. Kharkiv, 11 zhovt. 2019 r.) / za red. O.M. Jaroshenka. Kharkiv: Pravo, 2019. S. 389–392.

7. Postanova Prezydiji VCRPS Pro zatverdzhennja spysku vyrobnyctv, profesij i robit z vazhkymy i shkidlyvymy umovamy praci, na jakykh zaboronjajetsja zastosuvannja praci zhinok № P10-3 vid 25 lypnja 1978 roku. URL: <https://docs.cntd.ru/document/9039453>

8. Nykyforov O.A. Choloviche nepliddja: aktualni pytannja fiziologhiji, etiopatoghenezu ta diaghnostyky porushenij reproduktyvnoji systemy u cholovikiv. Zaporizjkykh med. zhurn. 2014. № 4. S. 69–76.

9. Dodatok do Rishennja Komitetu z likvidaciji dyskryminaciji shhodo zhinok vidpovidno do punktu 3 statti 7 Fakuljtatyvnogho protokolu do Konvenciji pro likvidaciju vsikh form dyskryminaciji shhodo zhinok (63 sesija) shhodo povidomlennja № 60/2013 vid 25 ljutogho 2016 roku. URL: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FileHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsqJ5r9k%2bGtmWwpfPY20wmXVgJ%2bKtP%2fjGWPdm%2ficw-EvCUvCDifZtRRL3XoaymGKsioO%2fqFuWWyu8LvwwlMn5Q6%2baZDmIEMh5HZ7JAm99LkOm%2bO%2bdmlWo%2bOF7joaChzeSMOQ%3d%3d>

10. Konvencija pro pereghljad Konvenciji Pro okhoronu materynstva (pereghljanutoji 1952 roku) № 183 vid 15 chervnja 2000 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_294

11. Ghrekova M.M. Suchasni tendenciji mizhnarodno-pravovogho reghuljuvannja praci zhinok. Forum prava. 2012. № 3. S. 139–145. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1556/1/Grekova_2012_3.pdf

12. Kharchuk L. Shhe raz pro zhinok i shkidlyvi umovy praci. Okhorona praci i pozhezna bezpeka. 2017. № 12. S. 5–7.

13. Pro skhvalennja koncepciji komunikaciji u sferi ghendernoji rivnosti vid 16.09.2020 № 1128-r. Rozporjadzhennja KМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>

14. Krasiuk T.V., Titova V.I. Ghenderna rivnistj u trudovykh vidnosynakh // Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal. № 8. 2020. S. 237–240.

Красюк Тетяна Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Красюк Татьяна Васильевна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры трудового права*

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Krasiuk Tetiana

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Labour Law

Yaroslav Mudry National Law University

ORCID: 0000-0003-3233-6310

Омельченко Катерина Олександрівна

студентка

Міжнародно-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Омельченко Екатерина Александровна

студентка

Международно-правового факультета

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Omelchenko Kateryna

Student of the

International Law Faculty of

Yaroslav Mudry National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7750

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ФАКТИЧНОЇ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА НА РАБОТУ В УСЛОВИЯХ ФАКТИЧЕСКОГО ГЕНДЕРНОГО НЕРАВЕНСТВА

EXERCISE OF THE RIGHT TO WORK IN CONDITIONS OF ACTUAL GENDER INEQUALITY

Анотація. Стаття присвячена питанням гендерної нерівності у сфері праці, які посідають не останнє місце за актуальністю. В роботі розглянуто інсуючі проблеми у реалізації заходів, спрямованих на недопущення гендерної дискримінації. Останнім часом доволі активно ведеться розробка положень у законодавстві щодо недопущення такої нерівності та вирішення вищезазначених проблем. Однак, все ще відкритим залишається питання як реалізувати ці задекларовані можливості та права у трудових відносинах. На практиці можна спостерігати іншу ситуацію. Жінки порівняно з чоловіками мають менше можливостей у працевлаштуванні на високооплачувану роботу та професійному просуванні. Більшість роботодавців продовжують віддавати перевагу чоловікам з огляду на ймовірність переривання жінками часу роботи та втрату кваліфікації через народження дітей чи догляд за ними у разі хвороби. Жінки першими підпадають під звільнення

при скороченні штатів та змушені шукати роботу у тіньовому секторі економіки, виконувати неprestижну, низькооплачувану роботу без дотримання їхніх соціальних гарантій, визначених законодавством держави, або ж шукати роботу за кордоном, наражаючись на небезпеку і приниження та позбавляючи при цьому уваги і виховання своїх дітей [1].

Досягнення гендерної рівності стає центральним показником розвитку кожної країни. Для вирішення окремих питань, пов'язаних із гендерною нерівністю у сфері праці в роботі, з урахуванням міжнародного досвіду і рекомендацій, були зазначені наступні можливі шляхи вирішення окресленої проблеми, як деталізація та розширення складів правопорушень, встановлення заходів примусового впливу у разі порушення принципу недопущення гендерної дискримінації. Проблема гендерної нерівності визнана й на міжнародному рівні. У статті проаналізовано міжнародні стандарти та рекомендації, а також визначено шляхи вирішення цього питання в окремих країнах Європи. Зміни, у сфері регулювання гендерних відносин відбуваються шляхом запровадження державних програм з протидії гендерної нерівності. Нажаль більшість положень зазначених програм мають декларативний характер. Проблема гендерної нерівності і соціально-економічна та політична дискримінація жінок не може бути вирішена лише реформами з боку держави. Зміна в свідомості суспільства, досягнення балансу між гарантуванням, наданням пільг та забезпеченням їх у реальній дійсності, може призвести до викорінення дискримінації на ринку праці.

Ключові слова: гендерна нерівність, гендерна дискримінація, принцип рівності прав та можливостей працівників, оплата праці, гендерні стереотипи, індекс гендерного розриву.

Аннотація. Стаття посвячена вопросам гендерного неравенства в сфере труда, занимающих не последнее место по актуальности. В работе рассмотрены проблемы развития мер, направленных на недопущение гендерной дискриминации. В последнее время достаточно активно ведется разработка положений в законодательстве по недопущению такого неравенства и решению вышеупомянутых проблем. Однако все еще открытым остается вопрос, как реализовать эти задекларированные возможности и права в трудовых отношениях. На практике можно наблюдать иную ситуацию. Женщины в сравнении с мужчинами имеют меньше возможностей в трудоустройстве на высокооплачиваемую работу и профессиональном продвижении. Большинство работодателей продолжают отдавать предпочтение мужчинам ввиду вероятности прерывания женщинами времени работы и потери квалификации из-за рождения детей или ухода за ними в случае болезни. Женщины первыми попадают под увольнение при сокращении штатов и вынуждены искать работу в теневом секторе экономики, выполнять неprestижную, низкооплачиваемую работу без соблюдения их социальных гарантий, определенных законодательством государства, или искать работу за границей, подвергаясь опасности и унижению и лишая при этом внимания и воспитания своих детей [1].

Достижение гендерного равенства становится центральным показателем развития каждой страны. Для решения отдельных вопросов, связанных с гендерным неравенством в сфере труда в данной работе, с учетом международного опыта и рекомендаций, были указаны следующие возможные пути решения данной проблемы, как деталізація і розширення складов правонарушень, установлення мер принудительного воздействия в случае нарушения принципа недопущения гендерной дискриминации. Проблема гендерного неравенства признана и на международном уровне. В статье проанализированы международные стандарты и рекомендации, а также определены пути решения этого вопроса в отдельных странах Европы. Изменения в сфере регулирования гендерных отношений происходят путем внедрения государственных программ по противодействию гендерному неравенству. К сожалению большинство положений указанных программ носят декларативный характер. Проблема гендерного неравенства и социально-экономическая и политическая дискриминация женщин не может быть решена только реформами со стороны государства. Изменение в сознании общества, достижение баланса между гарантированием, предоставлением льгот и обеспечением их в реальной действительности может привести к искоренению дискриминации на рынке труда.

Ключевые слова: гендерное неравенство, гендерная дискриминация, принцип равенства прав и возможностей работников, оплата труда, гендерные стереотипы, индекс гендерного разрыва.

Summary. The article is devoted to gender inequality in the world of work, which is not the least important issue. It examines the problems of developing measures to prevent gender discrimination. Recently, there has been considerable activity in the development of provisions in legislation to prevent such inequality and to address the above-mentioned problems. However, the question remains as to how to realize these declared opportunities and rights in labour relations. In practice, a different situation can be observed. Women are less likely than men to be employed in high-paying jobs and to be promoted. Most employers continue to give preference to men because of the risk of women interrupting their working and losing their qualifications due to childbirth or caring for them in the event of illness. Women are the first to be fired when redundancies occur and are forced to seek employment in the informal sector of the economy, to perform low-status, low-paid jobs without the social guarantees laid down by the State or to seek employment abroad, exposed and humiliated while neglecting and educating their children [1].

Gender equality is a central indicator of the development of each country. In order to deal with some of the issues related to gender inequality in employment in this article, taking into account international experience and recommendations, the following possible ways to address this issue were identified, such as the specification and increase of offences, imposition of forced measures in case of violation of the principle of non-discrimination based on gender. Gender inequality has also been recognized at the international level. The article analyses international standards and recommendations and identifies ways to address this issue in selected European countries. Changes in the regulation of gender relations are taking place through the introduction of state programmes to cope with gender inequality. Unfortunately, most of the provisions of these programmes are declarative. Gender inequality and socio-economic and political discrimination against women cannot be addressed by State reforms alone. A change in social attitude and the achievement of a balance between guaranteeing, and ensuring benefits may lead to the elimination of discrimination in the labour market.

Key words: gender inequality, gender discrimination, the principle of equal rights and opportunities for workers, pay, gender stereotypes, gender gap index.

Постановка проблеми. Питання гендерної нерівності на сьогодні турбує як міжнародні організації, так і громадян та їх об'єднання. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків визнано в усьому світі найважливішим чинником досягнення сталого розвитку для всіх, а також умовою побудови правової та демократичної держави, в якій гарантуються та забезпечуються права і свободи людини. Правове врегулювання цієї проблеми перебуває ще на етапі становлення й розвитку, як на національному, так і міжнародному рівнях, формуючи загальні стандарти недискримінації.

Нагальним є саме питання забезпечення ефективних механізмів реалізації цих стандартів, оскільки задекларовані Конституцією України та чинним трудовим законодавством положення досі фактично на практиці не втілюються належним чином і в той же час потребують постійного вдосконалення. Спалах пандемії додатково поглибив нерівність в усіх сферах і може звести нанівець той прогрес, який було досягнуто останніми десятиліттями щодо забезпечення гендерної рівності в усіх країнах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки проблеми гендерної дискримінації у сфері праці були предметом дослідження в працях багатьох науковців. Зокрема, в контексті цього питання доцільно звернути увагу на праці таких вчених, як: Хавліна Т. В. [18], Добош З. А. [19], Лопушняк Г. С., Шандар А. М [20], тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження питання фактичної гендерної нерівності в трудових і пов'язаних з ними відносинах. Визначити основні напрямки та шляхи подолання дискримінації у сфері праці.

Виклад основного матеріалу. Гендер у широкому розумінні — це змодельована та підтримувана система цінностей, норм і характеристик чоловічої

і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин, набутих як особистостями в процесі соціалізації, що, насамперед, визначається соціальними, політичними, економічними і культурними контекстами й фіксує уявлення про жінку та чоловіка [2, с. 11].

Принцип рівності прав і можливостей працівників є одним з основних принципів трудового права, що зобов'язує роботодавців на всіх рівнях регулювання трудових відносин встановлювати однаковий обсяг трудових прав для всіх працівників, які перебувають в однаковому правовому становищі. Невід'ємним складником цього принципу є гендерна рівність. Цей принцип знайшов відображення в багатьох міжнародних актах, зокрема у статті 23 Загальній Декларації прав людини закріплено, що кожен працівник має право на справедливі умови для праці, рівну оплату за однакову працю [3]. Відповідно до ст. 1 Конвенції МОП «Про дискримінацію в галузі праці та зайнятості» 1958 року дискримінацією у сфері праці називають будь-якого роду розрізнення, недопущення або перевагу за певними ознаками, в тому числі й за ознакою статі, які призводять до порушення рівності можливостей у галузі праці та зайнятості [4].

Варто звернути увагу й на Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яку було ухвалено 1979 року ратифіковано Україною 1980 року. Вона є своєрідним «міжнародним біллем про права жінок». Кожні 4 роки Україна звітує перед Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (далі Комітет) і отримує рекомендації стосовно змін у законодавстві, політиці та практиці. Серед наданих Комітетом є загальні рекомендації щодо протидії насильству над жінками; рівної винагороди за рівноцінну працю; щодо питання про трудящих жінок-мігрантів; щодо права дівчат та жінок на освіту [5; 6, с. 10].

Серед останніх актів у цій сфері є «Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки» (далі — Стратегія), яка передбачає подолання постійних гендерних прогалів у сфері зайнятості та оплати праці. Вона також є своєрідним орієнтиром, як і більшість інших актів «м'якого права». Перша ціль, яку вона закріплює — запобігання гендерним стереотипам і сексизму та боротьба з такими явищами у всіх сферах. А стратегії наголошується, що гендерні стереотипи — це упереджені соціальні та культурні шаблони чи ідеї, згідно з якими чоловіків та жінок наділяють такими характеристиками й функціями, які визначені й обмежені їхньою статтю. Вони є серйозною перешкодою для досягнення реальної гендерної рівності, обмежують розвиток талантів і здібностей, наукові та професійні вподобання тощо. Ці стереотипи негативно впливають й на чоловіків. Ці стереотипи все ще існують у системі освіти й догляду за дітьми, а також на ринку праці. Горизонтальна сегрегація проявляється на ринку праці: у певних професіях і сферах економічної діяльності можна спостерегти сильну чоловічу присутність (як-от наука і техніка, важка промисловість, будівництво, армія). Аналогічним чином, в інших сферах діяльності переважають жінки (наприклад, послуги з догляду, освіта, секретарська або офісна робота, медсестринство) і часто із нижчою оплатою праці. Ця ситуація змінюється дуже повільно. У межах того ж сектора, навіть там, де домінують жінки, зазвичай високі посади з точки зору заробітної платні та ієрархії займають чоловіки, тоді як нижчі посади в ієрархічній та зарплатній шкалі переважно обіймають жінки (освіта, роздрібна торгівля). Деякі групи жінок (особливо одинокі матері, жінки-мігранти, жінки-роми та жінки з національних меншин, жінки з інвалідністю) зіштовхуються з особливими труднощами, зокрема з надмірною складністю приєднання до ринку праці [7, с. 18–20].

Головні міжнародно-правові документи у сфері забезпечення захисту прав і свобод людини, шляхом їх закріплення у відповідних актах, мають велике значення для формування власної ідеології та політики, що відобразилося в національному законодавстві, насамперед у Конституції України. Проаналізувавши положення Конституції України, зазначимо, що в Основному Законі відсутні ряд положень щодо недопущення насильства та сексуальних посягань, визнання репродуктивних прав і свобод чоловіків і жінок, які все ж було б доречно закріпити поряд з іншими основоположними правами у відповідному розділі [8].

У статтях 17–19 Закону України від 08.09.2005 р. № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» передбачено обов'язок роботодавців забезпечувати рівні права та можливості при працевлаштуванні, кар'єрному рості, здійснювати рівну оплату за однакової кваліфікації незалежно від статі, а також заборону за працевлаштування надавати перевагу певній статі, крім тих робіт, які може виконувати лише особа відповідної статі. Також цей Закон надає визначення гендерно-правової експертизи, яку проводить Міністерство юстиції. Вона являє собою аналіз законодавства, за результатами якого надається висновок щодо відповідності забезпеченню рівних прав і можливостей жінок і чоловіків [9].

Нормативно-правова база впровадження державної політики щодо жінок та гендерної політики в Україні є досить широкою. Саме величезна кількість нормативно-правових актів, які перебувають в обігу в Україні, спрямована на покращення становища чоловіків і жінок у правозастосовній практиці. До того ж більшість із них перетинаються, нерідко дублюються і суперечать один одному. Попри це, законодавча база у сфері реалізації гендерної політики в Україні є однією з кращих серед країн пострадянського простору [10].

Зауважимо, що факт дискримінації, існує у свідомості суспільства у формі консервативних стереотипів, що й можна трактувати як вияв гендерної нерівності в Україні, незважаючи на закріплення протилежних в законодавстві. По-перше, розглянемо питання дискримінації під час прийому на роботу. В Україні ще досить поширеною є практика під час прийняття на роботу ставити перед жінками питання особистого характеру (наприклад, чи планує вона мати дітей). З одного боку існує заборона постановки таких питань з боку роботодавця, але Законом України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» не передбачено санкцій за такі дії. Це у свою чергу є порушенням статті 2 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в Україні, де вказано, що держава зобов'язана вживати санкцій за неправомірних дискримінаційних дій стосовно жінок [5].

По-друге, розглянемо сексуальне насильство при прийнятті на роботу і при подальшій роботі. У Загальній рекомендації № 19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок зазначається, що сексуальне домагання включає в себе фізичний контакт та пропозиції, натяки сексуального характеру, демонстрацію порнографії та сексуальні вимоги, вчинені словами або діями. Така поведінка

для багатьох є доволі образливою, до того ж її можна вважати дискримінаційною, адже зазвичай вона наявна у тих ситуаціях, коли дає жінці підстави вважати, що відмова може вплинути на її працевлаштування та просування службовими сходами включно, або може створити негативне ставлення до неї [11, с. 3].

На виконання цих рекомендацій нині діють положення 4 розділу Кримінального кодексу України, яким криміналізовано зокрема як зґвалтування так й вчинення будь-яких інших дій сексуального характеру без добровільної згоди особи [12]. Однак все ще декриміналізованими залишаються словесні домагання, зокрема такі як натяки та пропозиції, які набагато важче довести і про які набагато менше осіб подають заяви до відповідних органів. При цьому слід наголосити, що вони не є рідкісним випадком і тому такий склад правопорушення має бути внесений до відповідного законодавства. Також залишається низькою обізнаність населення щодо дискримінації та насильства за ознакою статі, у тому числі сексизму. При цьому відсутні механізми попередження та реагування на такі прояви на підприємствах, установах, в організаціях.

Також слід звернути увагу на ставлення в колективі до жінок. Як й інші форми насильства щодо жінок, сексистська мова все ще залишається недостатньо висвітленою, але її вплив на жінок, чи то емоційний, чи психологічний та/або фізичний, може бути руйнівним, особливо коли йдеться про молодих дівчат та жінок. Те ж саме стосується сексизму. У такій ситуації необхідним є використання фемінітивів для демонстрації того, що жінка є повноцінним суб'єктом відносин, є рівноправною в колективі. Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Зміни № 9 до Національного класифікатора України ДК 003:2020 «Класифікатор професій» зазначено можливість позначення жіночої статі громадянина, який виконує ці роботи використання фемінітивів при внесенні запису про назву робіт в кадрову документацію окремого співробітника [13].

По-третє, зауважимо про обмеження економічних можливостей. Главою XII Кодексу законів про працю України визначаються найважливіші та першочергові гарантії праці жінок. Однак серед них також наявні і обмеження праці жінок, зокрема праці в нічний час, залучення до надурочних робіт, забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню).

При цьому всім відомо — такі роботи оплачуються вище та іноді є доволі бажаними для певних жінок [14].

Жінки як правило часто працюють у низькооплачуваних галузях та на посадах нижчого рівня. Лише у 17,7% підприємств, установ, організацій вищі управлінські посади займають жінки, частка юридичних осіб, у яких керівниками є жінки — 28,9%, і лише 7% жінок серед керівників концернів, та 12% — серед керівників корпорацій. Серед фізичних осіб-підприємців 46,4% жінок, але масштаби та спектри напрямів бізнесу, який розпочинають жінки, як правило, менші, ніж у чоловіків. Як засвідчують дані досліджень, жінки все ще стикаються з великою кількістю перешкод у створенні та веденні бізнесу. До них належать: доступ до фінансів, несприятливі правила ведення бізнесу, стереотипи, вибір видів бізнесу та галузей, прогалини в інформуванні та навчанні, відсутність достатньої соціальної підтримки та мереж спеціалізованої освіти, професійна сегрегація, подвійне навантаження у зв'язку із виконанням професійних та домашніх обов'язків. Залишається все ще низькою представництво жінок у складі рад директорів та наглядових рад державних та приватних компаній. У загальній кількості фермерських господарств лише 20,5% очолюють жінки. Жінки, переважно, володіють фермерськими господарствами без чіткої спеціалізації і меншими за розміром. Основним чином економічні можливості жінок обмежує: нерівний розподіл сімейних обов'язків (жінки витрачають на неоплачувану хатню роботу більше часу, ніж чоловіки); обмежені можливості поєднання професійних та сімейних обов'язків. З метою підвищення обізнаності роботодавців щодо шляхів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у трудових відносинах (зменшення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків, протидії дискримінації за ознакою статі, поєднання сімейних та професійних обов'язків) видано наказ Мінсоцполітики від 29.01.2020 № 56, яким затверджено Методичні рекомендації щодо внесення до колективних договорів та угод положень, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у трудових відносинах [15].

Наявна дискримінація й при оплаті праці. Дуже часто освічені жінки працюють на мало оплачуваних роботах переважно через гендерні стереотипи роботодавців. Особливо це проявляється у тих випадках, коли рівень заробітної плати відрізняється у працівників-чоловіків і працівників-жінок, які обіймають рівнозначні посади, у межах одного підприємства чи у одного роботодавця. Так, на-

приклад відповідно до даних Держстату України у 2 кварталі 2021 року приблизно однакова оплата у сфері адміністративного, допоміжного обслуговування — 101,7% щодо оплати праці чоловіків, працівників водного транспорту — 97%, у сфері освіти — 96,9%. Однак все ж спостерігається більш негативна тенденція. Так, найнижчі показники у поштовій та кур'єрській діяльності — всього 65,6%, у сфері мистецтва, спорту та розваг — 65,8%, праця працівниць авіаційного транспорту — усього 52,%. У середньому різниця в оплаті праці чоловіків і жінок становить приблизно 17,4% і є меншою ніж з попередній квартал 2021 року на 0,4% [16]. Таким чином, незважаючи на бажання та ступінь участі праці жінок у різних галузях, працівникам-жінкам майже завжди платять за працю на однакових умовах менше, ніж працівникам-чоловікам.

Під час карантину, спричиненого пандемією, пов'язаною з коронавірусною хворобою (COVID-19), знизився рівень зайнятості населення, безробіття і часткового безробіття. Аналіз соціальних показників демонструє, що жінки більшою мірою, ніж чоловіки, залежать від соціальної допомоги та соціальних послуг, адже вони становлять більшу частину людей з низьким рівнем доходу. Оперативна гендерна оцінка становища та потреб жінок у контексті ситуації з COVID-19 в Україні, проведена у 2020 році ООН-Жінки показала, що жінки становлять дві третини осіб, що опинилися в складних життєвих обставинах, потребують соціальних послуг і є отримувачами адресної та грошової допомоги. [15]

Такі негативні прояви гендерної нерівності наявні не тільки в Україні, а й у всіх країнах світу, що підтверджується даними глобального індексу гендерного розриву, що являє собою показник, який відображає нерівність у можливостях досягнень між чоловіками і жінками в трьох вимірах: репродуктивне здоров'я, розширення прав і можливостей, а також на ринку праці [17].

Рада Європи щодо подолання цих проблем звертає увагу на важливість: 1) пропагування імплементації документів і рекомендацій Ради Європи, ціллю яких є викорінення упереджень, звичаїв і традицій на основі стереотипних гендерних ролей; розробка інструментів на підтримку держав-членів в імплементації відповідних документів, зокрема Стамбульської конвенції; 2) підтримки збору даних і досліджень на тему сексизму, гендерних стереотипів і дискримінації за ознакою статі; 3) підтримки заходів для просування рівноправної економічної незалежності жінок і чоловіків та усунення перешкод для участі жінок на ринку праці; заохочен-

ня більшої кількості чоловіків до того, аби брати на себе обов'язки з догляду та використовувати гнучкий робочий графік, а також вживати інших дружніх до родини заходів [7, с. 20–21].

З досвіду європейських країн можна виокремити наступні шляхи подолання цих проблемних питань: досягненні рівної економічної незалежності жінок і чоловіків шляхом скорочення в різниці оплати праці та розвитку жіночого підприємництва; залучення чоловіків та жінок до рівної участі в процесі прийняття рішень; ліквідація гендерних стереотипів в усіх сферах суспільної взаємодії (в освіті, ринку праці, ЗМІ); пропаганда принципів гендерної рівності [18, с. 116]. До того ж, наприклад, у Швеції щорічно кожен роботодавець, який має більше десяти найманих працівників, повинен подавати відомості про різницю у заробітній платі своїх працівників, що дозволяє виявити вчасно невідповідності в оплаті праці та застосовувати відповідні заходи щодо їх попередження. У Франції ж роботодавці великих компаній зобов'язані публікувати відомості щодо оплати праці, просування по службі, підвищення заробітної плати за гендерною ознакою, які оцінюються за 100-бальною шкалою. У випадку отримання 75 балів та менше протягом трьох років поспіль на підприємства накладаються штрафні санкції у розмірі 1% від фонду заробітної плати [19, с. 192–193]. Таким чином за порушення принципу гендерної рівності в цих країнах передбачений регламентований порядок застосування певних санкцій чого поки ще немає в Україні.

Для вирішення проблемних питань, пов'язаних з гендерною дискримінацією Мінсоцполітики також розробило проект Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2030 року, який визначає наступні важливі стратегічні цілі на цей період. Вони покликані забезпечити скорочення гендерного розриву в оплаті праці жінок і чоловіків та скоротити рівень горизонтальної та вертикальної гендерної сегрегації щодо «жіночих» і «чоловічих» професій і видів діяльності, підвищивши престижність зайнятості чоловіків у традиційно фемінізованих секторах економіки; створити умови для розширення економічної активності жінок, особливо у віці 25–29 років, а також можливостей для офіційної та повної зайнятості жінок з гідними умовами праці, зокрема у сільській місцевості та вразливих груп населення; створити дієві механізми попередження та реагування на прояви всіх видів дискримінації за ознакою статі на робочому місці, зокрема

сексуальним домаганням; забезпечити визнання внеску неоплачуваної хатньої та доглядової праці в економічний розвиток та її суспільної цінності на основі науково обґрунтованих досліджень та економічних розрахунків; створити умови для розширення участі жінок у підприємстві та торгівлі, у тому числі вразливих груп [15].

Висновок і перспективи подальших досліджень. Аналізуючи все вищезазначене доцільним є висновок, що останнім часом в Україні відбуваються поступові зміни, що відповідають вимогам і рекомендаціям, наданих Радою Європи та відповідним Комітетом ООН. Слід констатувати, що покращилась ситуація з представництвом жінок на державній службі та в службі в органах місцевого самоврядування, однак в інших напрямках

прогресу поки ще досягти не вдалося. Попри існуючу нормативно-правову базу з питань гендерної рівності жінки стикаються з дискримінацією у сфері праці, адже важливу роль у підтриманні гендерної нерівності відіграє саме стереотипне мислення щодо положення чоловіків та жінок. Через це вкрай необхідним є забезпечення на практиці задекларованих у законодавстві положень щодо недопущення гендерної дискримінації і подолання нерівності. На нашу думку, для вирішення цих питань необхідно продовжувати реформувати національне законодавство орієнтуючись на міжнародно-правові акти. Вважаємо, що особливі заходи щодо жінок та чоловіків слід застосовувати лише при виконанні такої роботи, яка може бути потенційно небезпечною для здоров'я незалежно від гендеру.

Література

1. Круглий стіл. Гендерну рівність у сфері праці — під профспілковий контроль! Федерація професійних спілок України. URL: <https://fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/80-gumanitarna-robota-genderni-pitannya/12320-kruglij-stil-gendernu-rivnist-u-sferi-pratsi-pid-profspilko>
2. Основи теорії гендеру: навч. посібник. К.: «К.І.С.», 2004. 481 с. URL: http://gender.at.ua/_ld/1/186-osnovy-teorii-g.pdf
3. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Конвенція «Про дискримінацію в галузі праці та занять» № 111: прийнята МОП, міжнародний документ від 25.06.1958. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, міжнародний документ від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
6. ООН Жінки в Україні Правовий аналіз законодавства (за конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок): стислий посібник. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/429/3.pdf>
7. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
10. Красюк Т. В., Тітова В. І. Гендерна рівність у трудових відносинах // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 237–240.
11. General recommendation No. 19: General recommendations adopted by the committee on the elimination of discrimination against women. URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від URL: від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
13. Зміни № 9 до Національного класифікатора України ДК 003:2020 «Класифікатор професій» Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1574915-20#Text>
14. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР № 322-VII від 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

15. Про затвердження Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: Проект постанови Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/709/?PrintVersion>

16. Середньомісячна заробітна плата за статтю та видами економічної діяльності за квартал у 2021 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

17. World Economic Forum. The global gender gap report. 2021. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

18. Хавлін Т. В. Гендерна політика в рамках Європейського Союзу та український вибір // Український соціум. 2008. № 2 (25). С. 113–122. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/04/113-122__no-2__vol-25__2008__UKR.pdf

19. Добош З. А. Гендерна рівність і гендерна дискримінація у сфері трудових відносин // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 190–193 URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/50.pdf

20. Лопушняк Г. С., Шандар А. М. Гендерна диференціація оплати праці в Україні. Social and labour relations: theory and practice. 2019. URL: https://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/12064/SLRTP_2019_01_Lopushnyak.pdf

References

1. KRUGhLYJ STIL. Ghendernu rivnistj u sferi praci — pid profspilkovyj kontrolj! Federacija profesijnykh spilok Ukrainy. URL: <https://fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/80-gumanitarna-robota-genderni-pitannya/12320-kruglij-stil-gendernu-rivnist-u-sferi-pratsi-pid-profspilko>

2. Osnovy teorii ghenderu: navch. posibnyk. K.: «K.I.S.», 2004. 481 s. URL: http://gender.at.ua/_ld/1/186_osnovy_teorii_g.pdf

3. Zaghaljna deklaracija prav ljudyny, pryjnjata Gheneraljnoju Asamblejeju OON, mizhnarodnyj dokument vid 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Konvencija «Pro dyskryminaciju v ghaluzi praci ta zanjatj» # 111: pryjnjata MOP, mizhnarodnyj dokument vid 25.06.1958. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text

5. Konvencija Orghanizaciji Ob'jednanykh Nacij pro likvidaciju vsikh form dyskryminaciji shhodo zhinok, mizhnarodnyj dokument vid 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

6. OON Zhinky v Ukraini Pravovyj analiz zakonodavstva (za konvencijeju pro likvidaciju vsikh form dyskryminaciji shhodo zhinok): styslyj posibnyk URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/429/3.pdf>

7. Strateghija ghendernoji rivnosti Rady Jevropy na 2018–2023 roky. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>

8. Konstytucija Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnja 1996 r. # 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

9. Pro zabezpechennja rivnykh prav ta mozhlyvostej zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy vid 8 veresnja 2005 roku # 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

10. Krasjuk T. V., Titova V. I. Ghenderna rivnistj u trudovykh vidnosynakh // Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal. 2020. #8. S. 237–240.

11. General recommendation No. 19: General recommendations adopted by the committee on the elimination of discrimination against women. URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf

12. Kryminalnyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid URL: vid 05.04.2001 # 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

13. Zminy #9 do Nacionaljnogho klasyfikatora Ukrainy DK 003:2020 «Klasyfikator profesij» Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torghivli ta siljskogho ghospodarstva Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1574915-20#Text>

14. Kodeks zakoniv pro pracju Ukrainy: Zakon URSR # 322-VII vid 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

15. Pro zatverdzhennja Derzhavnoji strateghiji zabezpechennja rivnykh prav ta mozhlyvostej zhinok i cholovikiv na period do 2030 roku: Proekt postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/709/?PrintVersion>

16. Serednjomisjachna zarobitna plata za stattju ta vydamy ekonomichnoji dijalnosti za kvartal u 2021 roci. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

17. World Economic Forum. The global gender gap report. 2021. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf
18. Khavlin T.V. Ghenderna polityka v ramkakh Jevropejskogho Sojuzu ta ukrajinsjkyj vybir // Ukrajinsjkyj socium. 2008. # 2 (25). S. 113–122. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/04/113-122__no-2__vol-25__2008__UKR.pdf
19. Dobosh Z.A. Ghenderna rivnistj i ghenderna dyskryminacija u sferi trudovykh vidnosyn // Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal. 2020. # 7. S.190–193. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/50.pdf
20. Lopushnjak Gh.S., Shandar A.M. Ghenderna dyferenciacija oplaty praci v Ukrajinі. Social and labour relations: theory and practice. 2019. URL: https://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/12064/SLRTP_2019_01_Lopushnyak.pdf

Остапенко Леонід Олексійович
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Остапенко Леонид Алексеевич
доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры гражданского права и процесса
Учебно-научный институт права, психологии и инновационного образования
Национального университета «Львовская политехника»

Ostapenko Leonid
Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Civil Law and Procedure
Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7699

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДА В УСЛОВИЯХ КАРАНТИНА

CERTAIN ISSUES OF LEGAL REGULATION OF LABOR IN QUARANTINE

Анотація. Стаття присвячена питанням спеціального регулювання трудових відносин в умовах карантину. Розглядається таке базове поняття трудового права, як дистанційна та надомна робота.

Проведено порівняльний аналіз законодавства країн світу щодо надомної праці та особливостей її використання у сучасних ринкових умовах. На прикладі діяльності працівників, які працюють дистанційно охарактеризовано умови їх праці як за межами постійного робочого місця, так і за часом виконання визначених для них трудових функцій.

Звернена увага на необхідність врахування особливостей дистанційної роботи не лише за допомогою телевізійних технологій, але й інших засобів масової інформації. З урахуванням чинного національного законодавства запропоновані нові за змістом обґрунтовані підходи в частині правової та організаційної основи функціонування режиму праці в період карантинних обмежень, які в певній мірі сприятимуть реалізації населення України права на працю.

Автором розкривається правове регулювання праці у період карантину в Україні, форми її реалізації, основні вимоги та проблеми, які виникають.

Ключові слова: карантин, надомна робота, дистанційна робота, основні вимоги до режиму праці.

Аннотация. Статья посвящена вопросам специального регулирования трудовых отношений в условиях карантина. Рассматривается такое базовое понятие трудового права, как дистанционная и внешкольная работа.

Проведен сравнительный анализ законодательства стран мира о надомном труде и особенностях его использования в современных рыночных условиях. На примере деятельности работников, которые работают удаленно, описаны условия их работы как вне постоянного рабочего места, так и во время выполнения определенных для них трудовых функций.

Обращается внимание на необходимость учета особенностей удаленной работы не только с помощью телевизионных технологий, но и в других СМИ. С учетом действующего национального законодательства предлагаются новые

обоснованные подходы с точки зрения правовых и организационных основ функционирования режима труда во время карантинных ограничений, которые в определенной степени будут способствовать реализации права на труд для населения Украины.

Автор раскрывает правовое регулирование труда в период карантина в Украине, форму его осуществления, основные требования и проблемы, которые возникают.

Ключевые слова: карантин, домашнее задание, удаленная работа, основные требования к режиму работы.

Summary. The article is devoted to the issues of special regulation of labor relations under quarantine. Such a basic concept of labor law as remote and at-school work is considered.

Comparative analysis of legislation of the countries of the world on home-based work and peculiarities of its use in modern market conditions is carried out. The example of tv workers describes the working conditions of their work both outside the permanent workplace and in the time of performance of the labor functions defined for them.

Attention is paid to the need to take into account the peculiarities of remote work not only with the help of television technologies, but also in other media. Taking into account the current national legislation, new well-founded approaches in terms of the legal and organizational basis for the functioning of the labor regime during the quarantine restrictions are proposed, which to some extent will contribute to the implementation of the right to work for the population of Ukraine.

Key words: quarantine, homework for the robot, distance from the robot, the main ones to the regime of work.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, поки питання про повне завершення карантину, у зв'язку з ситуацією пандемії, до кінця не вирішено, робота в дистанційному режимі є неминучою. Пандемія COVID-19 актуалізувала віддалену роботу в Україні починаючи з весни 2020 року. Після періоду самоізоляції та неробочих днів перехід на віддалену роботу був одним із виходів у ситуації, що склалася. І, звичайно, в даному випадку і працівники, і роботодавці зіткнулися з не дуже гнучкими нормами трудового законодавства, аж до абсолютної відсутності в правовому регулюванні відносин, що спонтанно зародилися, у сфері праці.

Після набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 04.02.2021 року (надалі-Закон) [1], з'явилися нові форми організації праці, такі як гнучкий режим робочого часу, надомна та дистанційна робота, що включає роботу поза офісом, за місцем проживання (перебування) працівника. З одного боку, внесення змін до законодавства можна віднести до позитивних, у зв'язку з вимогами часу, однак з іншого боку, ці зміни мають досить загальний характер, більшою мірою покладаючись на договірний спосіб регулювання багатьох не врегульованих законом таких форм роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми особливого режиму організації праці досліджували вчені: Н. М. Вапнярчук, А. М. Курінний, М. І. Іншин, П. Д. Пилипенко та інші. Проте,

незважаючи на їх безумовну цінність, вони мають переважно оглядове спрямування.

Мета статті — дослідження форм правового регулювання трудових відносин та організація їх забезпечення в умовах карантину.

Виклад основного матеріалу. Розвиток інформаційних технологій, впровадження цифровізації та комп'ютеризації позначається на змісті відносин у сфері праці, що зумовлює необхідність оновлення їх правової регламентації, введення нових положень/норм в існуючі. З поширенням інформаційно-телекомунікаційної мережі виникла нова категорія працівників, здатних виконувати свою трудову функцію віддалено. Особливостям законодавчого врегулювання їхньої праці досить тривалий проміжок часу не надавали значення. В умовах пандемії коронавірусу роботодавці змушені переводити працівників на віддалений режим роботи, що стало підставою для внесення доповнень до законодавства України з метою врегулювання цих особливостей.

Так, на міжнародному рівні сьогодні діє лише Конвенція МОП про надомну працю № 177 [2], яка, незважаючи на її назву, по суті стосується будь-якої роботи поза приміщенням роботодавця, та однойменна Рекомендація № 184 [3] — обидві прийняті 1996 року. Відразу зазначимо, що Україна Конвенцію № 177 до цього часу не ратифікувала, що стало предметом практики діяльності законодавчої влади.

Виходячи з основних положень Конвенції, термін «надомна праця» означає роботу, яку особа виконує: а) за місцем її проживання або в інших приміщеннях на вибір, але не у виробничих приміщеннях роботодавця; б) за винагороду; в) з метою

виробництва товарів або послуг відповідно до вказівок роботодавця.

Однією з проблем, пов'язаних із дистанційною роботою, вважається недостатнє залучення надомників і правників, які віддалено виконують роботу у процес виробничого навчання та підвищення кваліфікації порівняно із звичайними працівниками.

Надалі підхід управлінських структур Європейського Союзу до дистанційної праці дещо модифікувався. У 2015 р. Європейський фонд з покращення умов праці та життя (Єврофонд) випустив дослідження, присвячене так званим новим формам зайнятості.

У своєму огляді Єврофонд оперує різними ступенями мобільності робочого місця: повна мобільність, що передбачає часту зміну робочих місць і форм трудової діяльності (наприклад, журналісти, інженери, які обслуговують техніку, менеджери на різних майданчиках тощо); часткова мобільність із частою зміною місця роботи, але в географічно обмежених районах або прив'язаних до якогось майданчика (лікарні, школи, кампуси тощо); розміщення робочих місць у кількох точках; мережеві робочі місця.

Звісно ж, що для цілей правового регулювання більше значення має не частота зміни робочих місць чи їх географічний ареал, а ступінь визначеності фіксації і, можливості роботодавця з контролю над процесом праці.

Варто також згадати і поширення в останні роки особливого виду роботи на телебаченні — так званої мобільної роботи на основі ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій), завдяки чому працівник не прив'язаний до конкретного місця знаходження роботодавця.

Хоча визначення дистанційної праці в Угоді дозволяє охоплювати різні її форми, телероботи, воно залишається відкритим для обговорення в державах-членах Європейського союзу. Одним із питань є, який тип віддалених співробітників відповідає критеріям, даним у визначенні та, зокрема, до якої кількості часу може бути віднесено поняття виконання роботи на «регулярній основі». Так, згідно з визначенням, «регулярна» дистанційна робота може включати роботу за межами приміщень роботодавця як п'ять днів на тиждень, так і один день на тиждень або менше, доти, поки вона здійснюється на регулярній основі. Також варто зазначити, що Угода охоплює лише найманих працівників, незважаючи на велику кількість, наприклад, індивідуальних підприємців, які працюють дистанційно. Хотілося б ще раз наголосити

на тому, що Угода про телероботу стала першою «автономною» європейською угодою.

Незважаючи на те, що вона не є директивою, подібна угода створює договірні зобов'язання залежних організацій підписаних сторін щодо реалізації угоди на кожному відповідному рівні національної системи регулювання трудових відносин. Поза межами уваги національного законодавства залишаються питання дистанційної уваги інших засобів масової інформації.

Як видно з досвіду Європейського Союзу щодо регламентування праці працівників, які здійснюють свою трудову функцію дистанційно, ця сфера може регулюватися різними способами: від угоди до нормативно-правового акта. Основним критерієм оцінки ефективності регулювання відносин, пов'язаних з дистанційною роботою, є наявність у країні механізмів та способів вирішення проблем, що виникають у цій сфері. Так, незалежно від рівня та способу регулювання, на законодавчому рівні мають бути закріплені положення про неприпустимість дискримінації щодо робочого часу «дистанційників» та їх місця роботи, положення про контроль за дотриманням умов як особистої безпеки, так і безпеки робочого місця, про захист інформації та багато іншого. Варто також звернути увагу на існування інших проблем, що виникають при дистанційній роботі — ідентифікація особи працівника, його соціальна ізольованість від суспільства або, навпаки, занадто тісне «переплетення» роботи, що виконується вдома, з його приватним життям.

Чинне раніше законодавство України, яке регулювало питання надомної роботи (Положення про умови праці надомників, затверджене постановою Державного комітету СРСР з праці та соціальних питань та Секретаріату ВЦРПС від 29.09.1981 № 275/17-9 [4] та Методичні рекомендації щодо визначення робочих місць, схвалені протоколом Міністерства праці України від 21.06.1995 № 4 [5]) було надто застарілими та абсолютно не відповідає сучасним викликам ринку праці.

Таким чином, вищезазначеним законом Кодекс законів про працю України (надалі- КЗпП) [6] був доповнений статтями про «надомну роботу» та «дистанційну роботу». Варто зазначити, що між цими визначеннями є наступні відмінності, а саме: – при надомній роботі вимагається чітке встановлення робочого місця за місцем проживання працівника або в інших приміщеннях, при цьому воно може не бути змінено з ініціативи працівника без погодження з власником чи уповноваженим їм органом, а при дистанційній

формі місцем роботи може бути будь-яке місце за вибором працівника;

- при надомній і дистанційній роботі передбачається забезпечення роботодавцем засобами виробництва працівника, матеріалами та інструментами, необхідними для виконання роботи, однак при дистанційній роботі цей перелік не уточнюється.
- при дистанційній роботі працівник розподіляє робочий час на власний розсуд, на нього не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не визначено трудовим договором, на відміну від надомної роботи.

На нашу думку, що на здійснення роботи за місцем свого проживання чи перебування у будь-якому разі має бути згода працівника, який свідомо має йти на будь-які обмеження своїх прав порівняно із закріпленими у КЗпП України правами. В іншому випадку (при відмові працівника на здійснення роботи дистанційно) роботодавець зобов'язаний надати працівникові безпечні умови праці або, за неможливості цього, вважати цей період часом простою з причин, які не залежать від роботодавця та працівника, з відповідною оплатою праці, а не лише у випадках коли специфіка роботи не дозволяє працювати дистанційно. З метою виключення зловживань з боку працівника, його відмова про перехід на дистанційну роботу має бути мотивованою.

Одна з обов'язкових умов у сфері охорони праці для роботодавця є — обов'язок страхувати працівника від нещасних випадків на виробництві. Але однією з умов страхових виплат у разі нещасного випадку є місце, де нещасний випадок стався. Основна характеристика цього місця — воно має бути робочим місцем чи місцем, куди за розпорядженням роботодавця було направлено працівника. Ця умова про робоче місце або місце роботи наявна у трудовому договорі щодо надомної роботи. Однак, гарантії трудових прав надомних працівників значно поступають працівникам, які працюють стаціонарно у роботодавця. І при всій зручності роботи в такій формі, вона менш бажана через зниження трудових гарантій прав працівника, залежність працівника більшою мірою, ніж за нормальної роботи, від роботодавця. Також виникає безліч питань щодо правового регулювання такої роботи законодавцем.

Отже, надомна і дистанційна робота передбачають укладення трудового договору, на підставі якого трудова діяльність працівника може мати дистанційний характер, у тому числі завдяки електронним трудовим книжкам та електронному цифровому підпису. Варто зазначити, що законодавець не передбачив для дистанційної роботи

можливість переходу повністю на електронний документообіг. Так, укладений трудовий договір про дистанційну роботу має бути надісланий роботодавцем працівникові поштою рекомендованим листом з повідомленням.

Серед умов надомної роботи має бути зазначено режим робочого часу, яким чином здійснюватиметься зв'язок із роботодавцем, чие обладнання та засоби будуть використані.

Оскільки особливостями дистанційної роботи є те, що працівник має право на вибір робочого місця на власний розсуд і може виконувати свої трудові функції в будь-якій місцевості. Форма дистанційної роботи передбачає використання матеріалів, обладнання, що є носієм програмного забезпечення (на практиці найчастіше таким обладнанням є особистий комп'ютер працівника), у зв'язку з цим виникає питання, чи повинен роботодавець забезпечувати працівників такими засобами, для виконання їх трудової функції, або чи можуть вони використовувати власне обладнання, з подальшим правом на отримання компенсації. Законодавцем надано однозначну відповідь на це питання, він встановив, що забезпечення дистанційного співробітника необхідними для виконання ним трудової функції обладнанням та іншими засобами є обов'язком роботодавця, у разі якщо іншого не встановлено у трудовому договорі.

В умовах пандемії, на сьогоднішній день, як і раніше, залишаються не вирішеними питання, пов'язані з тим, як буде організовано робоче місце переведеного на дистанційний режим працівника. Виникають також питання, пов'язані з тим, як роботодавець забезпечуватиме технічними засобами робоче місце працівника; залишається актуальним питання щодо компенсації роботодавцем послуг зв'язку та електроенергії. Перелічені питання поки що не знайшли відповідного нормативно-правового вирішення.

Позитивною новелою в українському законодавстві про працю є внесення змін щодо деталізації порядку оплати простою не з вини працівника. Раніше у КЗпП України існувало загальне правило оплати часу простою не з вини працівника у розмірі не нижче двох третин тарифної ставки встановленого працівнику розряду (окладу).

На сьогодні, це правило, передбачене ч. 1 ст. 113 КЗпП України було уточнено. Карантин, встановлений Кабінетом Міністрів України, відноситься саме до обставин, зазначених у ст. 34 КЗпП України. Наявність цих обставин дозволяє уникнути можливих непорозумінь щодо оплати праці працівників на підприємствах, діяльність

яких заборонена або обмежена, або прямо встановлює важливу соціально-економічну гарантію прав працівника, здатного та готового до роботи, але з причин, що не залежать ні від нього, ні від роботодавця не має реальної можливості розпочати її виконання. Ще однією новелою в українському законодавстві про працю є правило, встановлене щодо тривалості відпусток без збереження заробітної плати за згодою сторін. До коментованих змін ст. 84 КЗпП України та ст. 26 Закону України «Про відпустки» [7] відпустка без збереження заробітної плати за сімейними обставинами та з інших причин могла надаватися працівникові на строк, обумовлений угодою між працівником та власником або уповноваженим ним органом, але не більше ніж на 15 календарних днів на рік. Природно, це імперативне обмеження в терміні не дозволяло в умовах, що склалися щодо запобігання поширенню коронавірусної інфекції навіть за бажання працівника та згоди роботодавця взяти

відпустку без збереження заробітної плати більше 15 днів на рік.

Тому законодавець цілком справедливо встановив відпустку без збереження заробітної плати у разі встановлення Кабінетом Міністрів України карантину відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [8] в окрему групу. І на даний час термін перебування у відпустці без збереження заробітної плати на період карантину не включається до загального строку, встановленого ч. 2 ст. 84 КЗпП України та ч. 1 ст. 26 Закону України «Про відпустки».

Враховуючи вище наведене, з урахуванням того, що новий закон діє зовсім недавно, правозастосовна практика реалізацій правового режиму надомної та дистанційної роботи є вкрай незначною. Водночас, закріплення зазначених вище інститутів у КЗпП України, безумовно, стане адекватною відповіддю законодавця на сучасні виклики у сфері трудових відносин.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р., № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення: 15.11.2021).
2. Конвенція МОП № 177 про надомну працю 1996 року // Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965–1999. Т. II. Женева: Міжнародне бюро праці, 1999. С. 1481–1486.
3. Рекомендація щодо надомної праці N 184: Міжнародний документ від 20.06.1996 № N 184. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_100 (дата звернення 15.11.2021).
4. Про умови праці надомників: Положення, затверджене Постановою Держкомпраці СРСР та Секретаріату ВЦРПС від 29.09.1981 р. № 275/17-99. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0275400-81> (дата звернення: 15.11.2021).
5. Методичні рекомендації щодо визначення робочих місць: Протокол Міністерства праці України від 21.06.1995 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004205-95> (дата звернення: 15.11.2021).
6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.71 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50. С. 375.
7. Про відпустки: Закон України № 504/96-ВР від 15.11.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр> (дата звернення: 15.11.2021).
8. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України № 1645 III від 06.04.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (дата звернення: 15.11.2021).

References

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zabezpechennia dodatkovykh sotsialnykh ta ekonomichnykh harantii u zviazku z poshyrenniem koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): Zakon Ukrainy vid 30.03.2020 r., № 540-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (data zvernennia: 15.11.2021).
2. Konventsiiia MOP № 177 pro nadomnu pratsiu 1996 roku // Konventsii ta rekomendatsii, ukhvaleni Mizhnarodnoiu orhanizatsiieiu pratsi. 1965–1999. T. II. Zheneva: Mizhnarodne biuro pratsi, 1999. S. 1481–1486.
3. Rekomendatsiia shchodo nadomnoi pratsi N 184: Mizhnarodnyi dokument vid 20.06.1996 № N 184. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_100 (data zvernennia 15.11.2021).

4. Pro umovy pratsi nadomnykiv: Polozhennia, zatverdzhene Postanovoiu Derzhkompratsi SRSR ta Sekretariatu VTsRPS vid 29.09.1981 r. № 275/17-99. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0275400-81> (data zvernennia: 15.11.2021).

5. Metodychni rekomendatsii shchodo vyznachennia robochykh mist: Protokol Ministerstva pratsi Ukrainy vid 21.06.1995 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004205-95> (data zvernennia: 15.11.2021).

6. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.12.71 № 322-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1971. № 50. S. 375.

7. Pro vidpustky: Zakon Ukrainy № 504/96-VR vid 15.11.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/96-vr> (data zvernennia: 15.11.2021).

8. Pro zakhyst naselennia vid infektsiinykh khvorob: Zakon Ukrainy № 1645 III vid 06.04.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (data zvernennia: 15.11.2021).

УДК 343.35

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Бевзо Галина Андріївна

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін
Українсько-американський університет Конкордія*

Бевзо Галина Андреевна

*кандидат филологических наук,
доцент кафедры общеобразовательных дисциплин
Украинско-американский университет Конкордия*

Bevzo Halyna

*PhD in Linguistics, Associate Professor of General Studies Department
Ukrainian-American Concordia University
ORCID: 0000-0003-3731-8867*

Керечан Дмитро Михайлович

*аспірант кафедри кримінального права і правосуддя
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені Академіка Степана Дем'янчука*

Керечан Дмитрий Михайлович

*аспирант кафедры уголовного права и правосудия
Международного экономико-гуманитарного университета
имени Академика Степана Демьянчука*

Kerechan Dmytro

*Post Graduate Student of the Department of Criminal Law and Justice
Academician Stepan Demianchuk International University of
Economics and Humanities
ORCID: 0000-0003-2677-9705*

Луцька Катерина Петрівна

*аспірант
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Луцкая Екатерина Петровна

*аспирант
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко*

Lutska Kateryna

*Post Graduate Student of the
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7753

**КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНЕ СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ
У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

**КОРРУПЦИЯ КАК ОТРИЦАТЕЛЬНОЕ СОЦИАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ
В СОВРЕМЕННОМ ГЛОБАЛИЗИРОВАННОМ ОБЩЕСТВЕ**

**CORRUPTION AS A NEGATIVE SOCIAL PHENOMENON
IN MODERN GLOBALIZED SOCIETY**

Анотація. У статті досліджується корупція як негативне соціальне явище у сучасному глобалізованому суспільстві. Проаналізовано сутність понять корупція та адміністративна корупція та характерні ознаки корупції. Визначено основні причини корупції в Україні. Встановлено, що корупція являється негативним соціальним явищем у сучасному глобалізованому суспільстві. Визначено, що корупція – це явище, яке постійно розвивається, трансформується, адаптується до умов розвитку законодавства, суспільства, держави, при цьому її сутність та негативний вплив залишаються незмінними. Подолати корупцію в конкретному суспільстві можна лише за ефективного поєднання кількох ключових факторів та методів її протидії та імплементації відповідного законодавства, де нормативно-правові акти не суперечили один одному. Досліджено наступні проблеми в секторі архітектури та містобудування України, як відсутність публічності інформації у сфері містобудування та землекористування; дефектна система державного контролю та регулювання у будівництві; неефективність наявних інструментів контролю та недостатня прозорість процесів будівництва, ремонту та використання доріг; відсутність публічної інформації про об'єкти культурної спадщини, суперечності містобудівного та пам'ятко-охоронного законодавства. Встановлено, що для забезпечення сприятливого економічного розвитку держави потребує удосконалення правової та організаційної бази для подолання корупції в секторі архітектури та містобудування України. Перспективним напрямом подальших досліджень з даної проблематики є оцінка ефективності законодавчого процесу у сфері протидії корупції для забезпечення прозорого державного управління, що представляє, як наукову, так і прикладну цінність та розробка стратегії, що дозволить у довготривалий термін та з відповідними заходами запровадити прозору систему взаємодії органів державної влади з фізичними та юридичними особами.

Ключові слова: корупція, корупційні злочини, законодавство, архітектура, містобудування.

Аннотация. В статье исследуется коррупция как отрицательное социальное явление в современном глобализированном обществе. Проанализирована сущность понятий коррупция и административная коррупция, и характерные признаки коррупции. Определены основные причины коррупции в Украине.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные преступления, законодательство, архитектура, градостроительство.

Summary. The article examines corruption as a negative social phenomenon in today's globalized society. The essence of the concepts of corruption and administrative corruption and the characteristic features of corruption are analyzed. The main causes of corruption in Ukraine have been identified. It is established that corruption is a negative social phenomenon in today's globalized society. It is determined that corruption is a phenomenon that is constantly evolving, transforming, adapting to the conditions of development of legislation, society, state, while its essence and negative impact remain unchanged. Corruption in a particular society can be overcome only by effectively combining several key factors and methods of combating it and implementing the relevant legislation, where regulations do not contradict each other. The following problems in the sector of architecture and urban planning of Ukraine, as the lack of publicity of information in the field of urban planning and land use; defective system of state control and regulation in construction; inefficiency of available control tools and insufficient transparency of road construction, repair and use processes; lack of public information about cultural heritage sites, inconsistencies in urban planning and monument protection legislation. It is established that in order to ensure favorable economic development of the state, it is necessary to improve the legal and organizational base for overcoming corruption in the sector of architecture and urban planning of Ukraine. A promising area of further research on this issue is to assess the effectiveness of the legislative process in the field of anti-corruption to ensure transparent public administration, representing both scientific and applied value and strategy development, public authorities with individuals and legal entities.

Key words: corruption, corruption crimes, legislation, architecture, urban planning,

Постановка проблеми. Серед актуальних завдань в побудові правової держави, що стоять на сьогодні перед країною і суспільством, пріоритетним завданням являється розвиток та утвердження демократичних засад верховенства права, рівності всіх перед законом. Підставою для цього стала низка подій, що відбулися в Україні і змусили державу пройти шлях провідних країн світу з розвинутою демократією, зокрема, європейських. Проте, незважаючи на всі зусилля, існує низка проблем, які гальмують процеси повноцінного та якісного

розвитку держави, проти яких мають протистояти всі, як держава, так і громадськість.

Однією з таких проблем стала проблема корупції, яка зараз паразитує в українському суспільстві. Масштаби поширення корупції у світі та зростання уваги міжнародної спільноти до цього негативного соціального явища перетворили корупцію на глобальну проблему сучасності. Завдяки активній позиції низки міжнародних організацій та громадській пропаганді корупція стала сприйматися не лише як проблема корумпованих держав,

а й як проблема тих держав та іноземних компаній, які їх корумпують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику корупція як негативне соціальне явище у сучасному глобалізованому суспільстві досліджує значна кількість науковців. Зокрема, наукові праці А. Баляна [1], В. Макаренка [2], В. Гвоздецького [3], З. Семчука [4], К. Павлюка [5], Л. Попової [1], М. Лендо-Сівіцкої [5], М. Полонської [5], Н. Бортника [2], О. Тильчика [6], О. Мердової [4], Р. Трача [5], С. Гаспаряна [1], С. Луціва [7] присвячені аналізу деяких аспектів та особливостей корупції у сучасному глобалізованому суспільстві, яка вплинула на генезис та становлення діяльності державних органів влади у прийнятті важливих державних питань.

Метою статті є дослідження корупції як негативного соціального явища у сучасному глобалізованому суспільстві в умовах функціонування та здійснення діяльності державними органами влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корупція як явище є однією з найпоширеніших проблем сучасного світу, що негативно впливає та позначається на демократичному розвитку держави. Тому будь-яка країна, яка обрала демократичний шлях, прагне викоринити корупцію в усіх сферах функціонування державного апарату та суспільства в цілому [1; 2].

Корупція розглядається як один із найбільших факторів, що гальмують зростання та стабільність в Україні, а також одна з головних перешкод, що гальмують економічний, соціальний та демократичний розвиток [7]. Корупція є частиною історії створення людської культури і є найдавнішим злочином, який має великий вплив на розвиток країни [8].

Найчастіше термін «корупція» стосується бюрократичного апарату та політичної еліти. Поняття корупція трактується, як неспроможність держави за допомогою стимулів спрямувати корисний інтерес особи у продуктивне русло. В. Гвоздецький зазначає, що корупція є складним і багатовимірним (правовим, економічним, політичним, морально-психологічним) соціальним явищем. Соціальна природа корупції проявляється в тому, що вона: є продуктом суспільного життя; має свою соціальну ціну, яку суспільство платить за існування корупції, що суттєво впливає на найважливіші суспільні процеси; має історичні витоки та глобальний характер; має здатність адаптуватися до соціальних реалій, постійно імітувати та модифікувати [3]. О. Тильчик розглядає корупцію як детермінанту економічної тінізації, визначаючи

складну соціально-економічну та правову природу таких явищ [6].

Поняття корупції визначено законодавством України, зокрема ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», як «використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, своїх повноважень чи пов'язаних з нею можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або отримання такої вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянки/пропозиції чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу. Іншим фізичним або юридичним особам з метою переконати цю особу зловживати своїми повноваженнями чи пов'язаними з нею можливостями» [9].

Натомість багато вчених вважають, що наврайд чи можливо дати єдине, вичерпне визначення поняття корупції, яке б точно розрізняло корупційні явища та ті, що не в усіх випадках є корупційними.

Під адміністративною корупцією слід розуміти навмисне викривлення в процесі обов'язкового виконання чинних норм права, правил тощо з метою надання переваги зацікавленим сторонам.

Наявність явища корупції серед представників влади та апарату управління в Україні створює загрозу стабільному соціально-економічному розвитку держави. Держава на початку 90-х років ХХ століття добровільно відмовилася від більшості контрольних функцій, що певною мірою сприяло виникненню управлінського вакууму в економіці та соціальній сфері. Як наслідок цього, стало очевидним, що тодішня «нерегульована ринкова економіка» породила безпрецедентний рівень корупції, внаслідок чого державна власність практично безцінно перейшла в приватні руки. Цьому сприяло масове прийняття корупційних законів та підзаконних актів, які лобіювали певні групи, що проникали до влади.

Системний характер корупції в Україні окрім інших причин визначається характером українського законодавства, яке відзначається суперечливістю, багатоваріантністю тлумачення окремих норм, колізій, прогалин тощо. Правовою базою протидії корупції є міжнародно-правові акти та правові акти України. Міжнародний механізм запобігання корупції має значний вплив як на розвиток міжнародного антикорупційного співробітництва, так і на розвиток національного антикорупційного законодавства [4]. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 визначив правові та організаційні засади функціонування

системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила ліквідації наслідків корупційних правопорушень [9].

Аналізуючи будівництво, як одну із найважливіших галузей для більшості країн, від якої залежить вся економічна ефективність, оскільки дана галузь має важливе значення для економіки країни, оскільки будівництво створює велику кількість робочих місць і використовує проміжні продукти та послуги (до 40% сировини, хімічної продукції, електричного та електронного обладнання тощо). Результати будівельної галузі можуть істотно вплинути на загальний розвиток економіки. Проте будівельна галузь України має низку проблем і бар'єрів, які гальмують її розвиток. Основними проблемами України є корупція, високий рівень непрозорості, неефективне використання ресурсів та неефективне управління процесами [5].

Національне агентство з питань запобігання корупції в Антикорупційній стратегії на 2020–2024 рр. визначає наступні проблеми в секторі архітектури та містобудування України, які відображені на рис. 1.

Особливо актуальним нині для забезпечення сприятливого економічного розвитку держави є подолання корупції в секторі архітектури та містобудування України, де для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки є удосконалення правової та організаційної бази. Ряд позитивних кроків у цьому напрямі вже здійснено:

1) Завершено впровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва;

2) Створено єдиний електронний Містобудівний кадастр, який слугує платформою для надання всіх адміністративних послуг у сфері містобудування та являється публічним джерелом містобудівної інформації;

3) Проводиться інвентаризація об'єктів культурної спадщини, за результатами якої переглядається перелік історично заселених територій;

4) Забезпечується зміст та публічність електронного реєстру об'єктів культурної спадщини;

5) З метою захисту прав інвесторів запроваджено чіткі процедури фінансування об'єктів житлового будівництва;

6) Встановлено відповідальність посадових осіб за неналежне виконання зобов'язань з обов'язкової перевірки документів, що подаються для видачі дозволів;

7) Удосконалено законодавство, що передбачає відповідальність за порушення у сфері містобудування;

8) Дискреційні повноваження органів архітектурно-будівельного контролю та нагляду скасовуються шляхом визначення вичерпного переліку підстав для відмови або анулювання дозволів, видачі наказів чи накладення санкцій тощо;

9) Проблема великомасштабної фальсифікації будівельних матеріалів вирішується шляхом імплементації положень Регламенту ЄС № 305/2011, що встановлює узгоджені умови збуту будівельної продукції [10].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, в результаті проведеного дослідження, було підтверджено той факт, що корупція являється

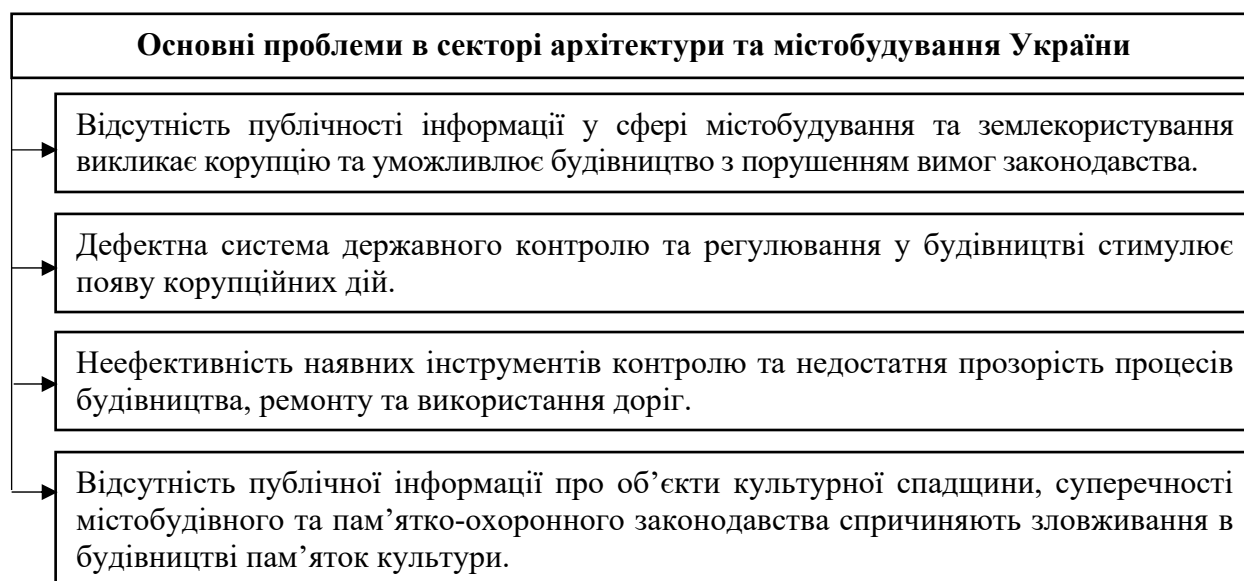

Рис. 1. Основні проблеми в секторі архітектури та містобудування України

Джерело: сформовано автором на основі джерела [10]

негативним соціальним явищем у сучасному глобалізованому суспільстві. Встановлено, що корупція — це явище, яке постійно розвивається, трансформується, адаптується до умов розвитку законодавства, суспільства, держави, при цьому її сутність та негативний вплив залишаються незмінними. Подолати корупцію в конкретному суспільстві можна лише за ефективного поєднання кількох ключових факторів та методів її протидії та імплементації відповідного законодавства, де нормативно-правові акти не суперечили один одному.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, роз-

роблені авторами та запропоновані в статті, можуть бути використані для: забезпечення подолання імовірних ризиків та корупції в органах державної влади, а також у сфері архітектури та містобудування. Перспективним напрямом подальших досліджень з даної проблематики є оцінка ефективності законодавчого процесу у сфері протидії корупції для забезпечення прозорого державного управління, що представляє, як наукову, так і прикладну цінність та розробка стратегії, що дозволить у довготривалій термін та з відповідними заходами запровадити прозору систему взаємодії органів державної влади з фізичними та юридичними особами.

Література

1. Bortnyk N., Balian A., Popova L., Hasparian S. Corruption manifestations as a threat to national security: new challenges and problems of counteraction in the Ukrainian realities. *Revista San Gregorio*. 2021. № 1(46). doi: <http://dx.doi.org/10.36097/rsan.v1i46.1777> (дата звернення: 24.11.2021).
2. Makarenko V.S. General Principles of Anti-corruption in V4 Visegrad Countries: Experience of Hungary. *Law and Safety*. 2020. № 2(77). P. 126–132.
3. Гвоздецький В.Д. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 63. С. 139–145.
4. Semchuk Z., Zharovska I., Merdova O. Corruption as a negative social phenomenon hindering the economic development of the state. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 4. P. 295–300. doi: [10.30525/2256-0742/2018-4-4-295-300](https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-295-300). (дата звернення: 24.11.2021).
5. Trach R., Lendo-Siwicka M., Pawluk K., Połowski M. Analysis of Direct Rework Costs in Ukrainian Construction. *Archives of Civil Engineering*, 2021. № 2. P. 397–411.
6. Тильчик О.В. Значення правової детермінації поняття «тіньова економіка». *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2. С. 186–190.
7. Lutsiv S. Corruption as a Social Phenomenon: Case of Ukraine. University of Osnabruck, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Osnabruck. 2017. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3875709> (дата звернення: 24.11.2021).
8. Firmansyah Santoso T., Febrian Nashriana. Reconstruction to Prove Elements of Detrimental to State Finances in the Criminal Act of Corruption in Indonesia. *JURNAL CITA HUKUM (Indonesian Law Journal)*. 2020. № 8(3). P. 671–692.
9. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18> (дата звернення: 24.11.2021).
10. National Agency on Corruption. Prevention. Draft Principles of the State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anti-Corruption Strategy) for 2020–2024. 2020. 38 p.

References

1. Bortnyk, N., Balian, A., Popova, L., Hasparian, S. (2021). Corruption manifestations as a threat to national security: new challenges and problems of counteraction in the Ukrainian realities. *Revista San Gregorio*, 1(46), doi: <http://dx.doi.org/10.36097/rsan.v1i46.1777>
2. Makarenko, V. S. (2020). General Principles of Anti-corruption in V4 Visegrad Countries: Experience of Hungary. *Law and Safety*, 2(77), pp. 126–132.
3. Hvozdet'skyi, V.D. (2012). Koruptsiia yak sotsialne, psykhologichne i moralne yavyshe. [Corruption as a social, psychological and moral phenomenon]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Vyp. 63, pp. 139–145.
4. Semchuk, Z., Zharovska, I., Merdova, O. (2018). Corruption as a negative social phenomenon hindering the economic development of the state. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4, pp. 295–300, doi: [10.30525/2256-0742/2018-4-4-295-300](https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-295-300).

5. Trach, R., Lendo-Siwicka, M., Pawluk, K., Połowski, M. (2021). Analysis of Direct Rework Costs in Ukrainian Construction. *Archives of Civil Engineering*, № 2, pp. 397–411.
6. Tylchuk, O.V. (2017). Znachennia pravovoi determinatsii poniattia «tinova ekonomika». [The meaning of the legal determination of the concept of «shadow economy»]. *Visegrad Journal on Human Rights*, № 2, pp. 186–190.
7. Lutsiv, S. (2017). Corruption as a Social Phenomenon: Case of Ukraine. University of Osnabruck, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Osnabruck, doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3875709>
8. Firmansyah, Santoso, T., Febrian, Nashriana. (2020). Reconstruction to Prove Elements of Detrimental to State Finances in the Criminal Act of Corruption in Indonesia. *JURNAL CITA HUKUM (Indonesian Law Journal)*, 8(3), pp. 671–692.
9. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-VII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18>
10. National Agency on Corruption. (2020). Prevention. Draft Principles of the State Anti-Corruption Policy in Ukraine (Anti-Corruption Strategy) for 2020–2024. 38 p.

Косінова Дарина Станіславівна

доктор філософії у сфері права, асистент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Косинова Дарина Станиславовна

доктор философии в сфере права, ассистент

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Kosinova Daryna

PhD in Law, Assistant

Yaroslav Mudryi National Law University

Гуржій Вікторія Олександрівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гуржий Виктория Александровна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Hurzhii Viktoriia

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Борійчук Софія Віталіївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Боричук София Витальевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Boriichuk Sofiia

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7712

**ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ
К ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА**

**PROBLEMS OF ADAPTATION OF UKRAINIAN LEGISLATION
TO THE LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION**

Анотація. Дана наукова стаття присвячена наявним проблемам адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що значно уповільнюють цей процес і відповідно стають однією з перепон на шляху включення України до складу такого інтеграційного міждержавного об'єднання як Європейського Союзу. У роботі досліджуються правові підстави, що зумовили імплементацію положень європейського законодавства та прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства

України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 року. У статті також проаналізовано ключові елементи успішного проведення адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

У роботі розкривається сутність поняття «адаптація законодавства України і ЄС», щодо якого наразі відсутній єдиний підхід до його визначення в юриспруденції України та, як наслідок, точиться дискусія між фахівцями в даній галузі правознавства на доктринальному рівні. Проаналізовано зміст поняття «*acquis communautaire (acquis)*», шляхом зазначення особливостей цієї правової системи Європейського Союзу, що суттєво ускладнюють процес адаптації законодавства.

У статті наголошено на основних проблемах, які потребують нагального вирішення задля успішного протікання процесу наближення українського законодавства до правової системи ЄС. Зроблено акцент на тому, що ухвалення українського законодавства згідно з правом ЄС не означає належного функціонування правових механізмів держави, оскільки необхідним є також проведення адаптації вже існуючих нормативно-правових актів.

У роботі запропоновано проведення конкретних видів реформ, без впровадження яких адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу буде неможливою. Визначено сутність та головні напрямки реформування, яке передбачає усунення витоків проблем гармонізації українського законодавства із системою права Європейського Союзу.

Ключові слова: законодавство України, Європейський Союз, право, реформа, адаптація, процес, інтеграція, розвиток, *acquis communautaire*, нормативний акт.

Аннотация. Данная научная статья посвящена имеющимся проблемам адаптации законодательства Украины к законодательству Европейского Союза, которые значительно замедляют этот процесс, и соответственно становятся одной из преград на пути включения Украины в состав такого интеграционного межгосударственного объединения как Европейский Союз. В работе исследуются правовые основания, которые обусловили имплементацию положений европейского законодательства и принятие Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины (о стратегическом курсе государства на обретение полноправного членства Украины в Европейском Союзе и в Организации Североатлантического договора)» от 07.02.2019 года. В статье также проанализированы ключевые элементы успешного проведения адаптации законодательства Украины к законодательству ЕС.

В работе раскрывается сущность понятия «адаптация законодательства Украины и ЕС», относительно которого отсутствует единый подход к его определению в юриспруденции Украины и, как следствие, идет дискуссия между специалистами в данной области правоведения на доктринальном уровне. Проанализировано содержание понятия «*acquis communautaire (acquis)*», путем указания особенностей этой правовой системы Европейского Союза, существенно усложняющих процесс адаптации законодательства.

В статье отмечены основные проблемы, требующие неотложного решения для успешного протекания процесса приближения украинского законодательства к правовой системе ЕС. Сделан акцент на том, что принятие украинского законодательства согласно праву ЕС не означает надлежащего функционирования правовых механизмов государства, поскольку необходимо также проведение адаптации уже существующих нормативно-правовых актов.

В работе предложено проведение конкретных видов реформ, без внедрения которых адаптация законодательства Украины к законодательству Европейского Союза будет невозможна. Определены сущность и главные направления реформирования, которые предусматривают устранение истоков проблем гармонизации украинского законодательства с системой права Европейского Союза.

Ключевые слова: законодательство Украины, Европейский Союз, право, реформа, адаптация, процесс, интеграция, развитие, *acquis communautaire*, нормативный акт.

Summary. This scientific article is devoted to the existing problems of adapting the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union, which significantly slow down this process, and, accordingly, become one of the obstacles on the way of Ukraine's inclusion in such an integration interstate association as the European Union. The paper examines the legal grounds that led to the implementation of the provisions of European legislation and the adoption of the Law of Ukraine «On Amendments to the Constitution of Ukraine (on the strategic course of the state towards gaining full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization)» dated 07.02.2019. The article also analyzes the key elements of successful adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation.

The work reveals the essence of the concept of «adaptation of the legislation of Ukraine and the EU», regarding which there is no uniform approach to its definition in the jurisprudence of Ukraine and, as a result, there is a discussion between specialists in this area of jurisprudence at the doctrinal level. The content of the concept «*acquis communautaire (acquis)*» is analyzed by indicating the features of this legal system of the European Union, which significantly complicate the process of adapting legislation.

The article highlights the main problems that require urgent solutions for the successful course of the process of approximation of Ukrainian legislation to the EU legal system. The emphasis is made on the fact that the adoption of Ukrainian legislation in accordance with EU law does not mean the proper functioning of the legal mechanisms of the state, since it is also necessary to adapt existing regulatory legal acts.

This article proposes the implementation of specific types of reforms, without the introduction of which the adaptation of Ukrainian legislation to the legislation of the European Union will be impossible. The essence and main directions of reforming, which provide for the elimination of the origins of the problems of harmonization of Ukrainian legislation with the legal system of the European Union, have been determined.

Key words: *legislation of Ukraine, European Union, law, reform, adaptation, process, integration, development, acquis communautaire, normative act.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день Європейський Союз переживає найбільш складний період свого розвитку, адже в умовах надзвичайно інтенсивного протікання глобалізаційних процесів перед ЄС постають різноманітні масштабні виклики, що зумовлюють системну кризу європейської інтеграції. Задля забезпечення національної конкурентоспроможності у глобальному масштабі, а також зміцнення своїх позицій у світовій системі міжнародних відносин, держави намагаються поглиблено співпрацювати з Європейським Союзом. Майбутнє України наразі неможливо розглядати у розрізі з європейським розвитком, адже наша держава — безпосередній сусід ЄС, оскільки має кордони з чотирма державами-членами Європейського Союзу, а саме: з Угорщиною, Польщею, Словаччиною та Румунією. Таке «сусідство» дає додаткові можливості для України стати економічно розвинутою державою із підвищеним рівнем конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, а також із стабільними торгівельними зв'язками на світовому ринку. Тому євроінтеграція України та членство в Європейському Союзі стали найголовнішою стратегічною метою нашої держави, що підтверджується прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 року.

Ключовим елементом успішної євроінтеграції України є досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства з правовими нормами Європейського Союзу. Але під час здійснення адаптації законодавства України до права ЄС виникає ціла низка проблем, які значно уповільнюють цей процес. Багато неоднозначностей виникає щодо встановлення точного змісту актів ЄС, із якими треба узгоджувати українське законодавство.

Головною проблемою є масштабність та велика кількість тих нормативно-правових актів ЄС з кож-

ної галузі права, щодо яких передбачене зближення нормативно-правових джерел. Також складність полягає у виборі саме тих джерел ЄС, до яких необхідно, у першу чергу, адаптувати кодекси та закони [1]. Рівень низької мовної підготовки та знань у галузі європейського права осіб, які займаються законотворчою роботою, стає перешкодою для ефективного протікання зазначеного процесу.

Отже, проблеми адаптації законодавства стають перешкодою на шляху досягнення відповідності українського законодавства до європейського права, саме тому потребують нагального вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізуючи швидкість історико-політичних змін, які відбуваються в останні десятиліття в європейській спільноті, варто зазначити необхідність переоцінки уявлень та позицій в українсько-європейських взаємовідносинах.

Науковими дослідженнями стосовно адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу займаються чимало вітчизняних учених-науковців та політиків, до сфери наукових інтересів яких входить дана проблематика. До них, зокрема, віднесемо таких, як: С. М. Тиміцька [1], О. А. Дегтяр [2], І. В. Яковюк [7], К. О. Трихліб [8], О. Б. Черномаз [9], Н. М. Пархоменко [10], С. О. Данилов [12], В. І. Муравйов [13], В. В. Копійка [14], І. В. Суходубова [15] тощо.

Перелік вищезгаданих науковців, що досліджували дану проблематику, не є вичерпним, оскільки науковий інтерес до питання євроінтеграційних процесів та взагалі проблематики адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу не згасає, отже, цей перелік постійно поповнюється новими іменами.

Цілями статті є визначення та аналіз витоків проблем адаптації законодавства України до права Європейського Союзу, що стають на заваді ефективного та успішного протікання даного процесу, а також знаходження оптимальних шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Зараз перед Україною постало безліч викликів, які пов'язані передусім із необхідністю повного та комплексного реформування вітчизняної правової системи та приведення національного законодавства у відповідність до європейських принципів та стандартів права. Євроінтеграційні прагнення нашої країни, що реалізуються через наближення й гармонізацію вітчизняного законодавства й законодавства ЄС, є одним із найголовніших пріоритетів державної політики, що й визначено на законодавчому рівні.

Основним підвидом вдалої євроінтеграції України є дотримання та досягнення належного рівня узгодженості українського законодавства з правовими нормами європейського законодавства. Зближення законодавства України з новітньою європейською системою права втілить мету розвитку політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян, економічний розвиток держави в межах розвитку Євросоюзу та спрямовуватиме до поступового зростання добробуту громадян, приведенню його до межі, яка діє в державах-членах ЄС, а також створить потрібні умови для отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС, що є її головним зовнішньополітичним напрямком [2].

Так, правовою підставою для проведення широкомасштабних перетворень на законодавчому рівні стало підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною, Європейськими співтовариствами та їх державами-членами 1994 р. (далі — УПС). Важливого значення для розуміння характеру відносин між Європейським Союзом і Україною набувають положення ч. 1 ст. 51 УПС, в яких зазначається, що Сторони визнають важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством (Європейським Союзом) зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Співтовариства [3]. Тобто сторони дійшли висновку, що ефективність їх співпраці безпосередньо залежить від близькості законодавства України та ЄС. Однак на сьогодні дана угода втратила чинність. Імплементация положень європейського законодавства, передбачена економічною частиною Угоди про асоціацію (далі — УА), вкрай важлива в контексті проведення реформ, оскільки положення угоди можуть та повинні слугувати основою для нової моделі соціально-економічного розвитку України [4]. Тому, розробляючи концепцію та програми економічних реформ, необхідно відразу враховувати вимоги базових директив ЄС, гармонізація з якими передбачена угодою [9].

Перш за все для успішного проведення адаптації законодавства України до законодавства ЄС досить важливе значення має впорядкування юридичної термінології. Вироблення сталої системи юридичних понять та термінів є необхідною умовою, одним із пріоритетних напрямів правового реформування. Лише така система здатна забезпечити зближення законодавства, його однакове тлумачення, а також правильне застосування правових норм. У цьому контексті слід звернути увагу на два принципові моменти, які знайшли неоднозначне закріплення в нормативно-правових актах України: 1) що саме підлягає адаптуванню та 2) до яких саме норм права ЄС здійснюється адаптація [7].

У правовій науці України, на відміну від європейської, не приділяється достатньо уваги комплексному аналізу адаптації законодавства. Зокрема, немає єдиного підходу до визначення поняття «адаптація законодавства України і ЄС», тому наразі на доктринальному рівні науковці пропонують цілу низку різних термінів, суміжних із цим поняттям, які характеризують окремі аспекти процесу правової інтеграції. Це ж призводить до зайвої плутанини та невизначеності в розумінні сутності процесу адаптації законодавства в цілому. Також недооцінюється роль і загальноправової термінології в контексті завдань правової інтеграції, хоча юридична термінологія досліджується переважно представниками окремих галузей правової науки.

Так, «Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є однією з основних складових процесу інтеграції України до ЄС, що є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Це процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність *acquis communautaire*» [5]. Також відповідно до розділу II Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р., «...*acquis communautaire* (*acquis*) — це правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в межах Європейського Співтовариства, спільної зовнішньої політики та політики безпеки і співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ» [6]. Як свідчить історичний досвід розвитку ЄС, обсяг *acquis communautaire* завжди збільшується й поширюється на нові сфери у зв'язку з розширенням та еволюцією компетенції ЄС, що може бути поясненням відсутності чітко визначених меж *acquis communautaire*. Вказана обставина суттєво ускладнює процес адаптації законодавства.

Адаптація — процес пристосування до умов, які змінюються; у міжнародному праві адаптація є процесом приведення національного законодавства до норм і стандартів міжнародного права шляхом удосконалення національного законодавства (внесення змін і доповнень, прийняття нових нормативно-правових актів), укладання або приєднання до міжнародних договорів [10]. Тому адаптація є складовою інтеграційних процесів, передумовою гармонізації національного законодавства із законодавством міжнародних організацій. Це планомірний процес, що поділяється на декілька послідовних етапів, на кожному з яких необхідно досягати певного ступеня відповідності національного законодавства міжнародно-правовим нормам і стандартам.

Нарівні із зазначеним, вагомою проблемою є недосконалість, а інколи й суперечливість нормативно-правових актів України, що досить негативно впливає на процес реалізації прав і виконання обов'язків усіма суб'єктами суспільних відносин та сповільнює розвиток України як правової держави. Одним із шляхів розв'язання зазначеної проблеми в Україні є законодавче врегулювання процесу прийняття нормативно-правових актів суб'єктами нормотворення, а також врахування факту того, що необхідною та важливою умовою й головним принципом нормотворчого процесу, є законність як об'єктивна властивість права загалом.

Аналіз процесу наближення українського законодавства до правової системи ЄС дає змогу виявити проблеми, які потребують нагального вирішення, і запропонувати підходи до підвищення ефективності цього процесу. Адаптація українського законодавства до законодавства ЄС відбувається одночасно з правовими реформами в Україні, тому держава має оновити законодавство відповідно до міжнародних принципів і стандартів.

Сам факт ухвалення згідно з правом ЄС українського законодавства ще зовсім не означає належного функціонування всіх правових механізмів. Створюючи національну державну правову систему згідно з європейськими нормами, варто проводити одночасно з адаптацією вже наявних законів, приймаючи нові узгоджені з правовим полем ЄС нормотворчі акти. Важливим є те, що процес адаптації законодавства України вимагає злагодженої співпраці всіх гілок влади. Говорячи про процес адаптації законодавства України до права Європейського Союзу, слід охопити досить велике коло питань, що нерозривно пов'язані як із правовою основою функціонування державної влади в Україні, так і з правовим підґрунтям прав і свобод людини,

громадянина. Варто також зазначити, що для впровадження європейського законодавства в Україні необхідно провести декілька важливих реформ, а саме:

– реформа державної служби. Можна стверджувати, що дана реформа визначає успіх й інших реформ, результати яких безпосередньо залежать і від якості управлінських рішень державних органів. Зобов'язання якнайшвидше провести реформу державного управління, зокрема державної служби, закріплене в Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020» та Програмі діяльності Кабінету Міністрів України. Так, дана реформа має забезпечити її нову якість відповідно до кращої європейської практики. Пріоритетами реформи державної служби є:

- побудова професійної, некорумпованої та орієнтованої на потреби громадян державної служби;
- відділення політики від адміністрування;
- гармонізація державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;
- впровадження прозорої моделі оплати праці і кар'єрної мотивації державних службовців;
- кадрове забезпечення процесу децентралізації [11];

– реформа антикорупційного законодавства. Передбачається усунення умов і стимулів для вчинення корупційних діянь, забезпечення невідворотності покарання за вчинення корупційних діянь, обмеження впливу приватного капіталу на політику загалом. Для України питання боротьби з корупцією залишається складним та актуальним, оскільки бажання вступу до ЄС є надзвичайно сильним, а проблема корупції досить гостра та небезпечна, яка здатна лишити Україну її стратегічних намірів та бажань. Тому Україна має виконати ряд основних вимог, які зазначені у Спільній стратегії Європейського Союзу щодо України;

– дерегуляційна реформа. Як правило, дана реформа означає зменшення контролю держави над веденням бізнесу, наприклад, для стимулювання вільної конкуренції на ринку. Дерегуляційна реформа, мабуть, одна з найскладніших у технічному плані. Вона багаторівнева і має відбуватися в основному не на законодавчому рівні, а на рівні підзаконних нормативних актів..

– податкова реформа. Так, наскільки буде правильно вибудована структура даного центрального органу та його регіональних управлінь, а також підібраний кваліфікований кадровий склад, повністю залежатиме процес упровадження дієвих, як показує практика, європейських механізмів

оптимізації оподаткування. Гармонізація податкових систем країн Європейського Союзу та України — це один із ключових елементів загального процесу фіскальної конвергенції, який виник із проблем податкової конкуренції. [12].

Як зазначає В. І. Муравйов, багато невизначеностей існує і стосовно встановлення точного змісту актів Євросоюзу, до яких потрібно узгодити українське законодавство [13]. Проблема полягає в тому, що дані акти офіційно може тлумачити лише Суд ЄС. Завдяки такому тлумаченню зміст актів може частково змінюватися. Країна, що адаптує своє законодавство, не може належним чином слідкувати за такими змінами та вчасно їх враховувати шляхом внесення змін до свого законодавства. Відповідні ж структури Союзу не зобов'язані інформувати Україну про зміни у своєму праві. Тому все це може призводити до невідповідності національних норм певним нормам права ЄС, а також до зниження ефективності реалізації положень права ЄС у внутрішньому правопорядку України.

Варто також зазначити, що в процес адаптації законодавства України до *acquis* ЄС також суттєво ускладнюється відсутністю жорсткої процедури моніторингу як певного «дороговказу» до відповідних нормативних змін, яка от, наприклад, застосовується щодо держав заявниць або держав-кандидатів. Це пов'язано з так званою тактикою «регати», якої послідовно дотримується Союз, коли виключно вся відповідальність за здійснення процесу адаптації покладається на відповідну зацікавлену країну [14]. Так, Рада з питань співробітництва здійснює оцінку стану виконання сторонами взаємних зобов'язань і лише в загальному адаптованості законодавства у відповідних сферах. Так, за юридичною силою дані висновки мають виключно політико-рекомендаційний характер, тобто належать до джерел «м'якого права». У разі неврахування або неповного врахування положень таких рекомендацій, для України це не передбачатиме ніяких санкцій, однак означатиме суттєві перешкоди у подальшому процесі її інтеграції до ЄС [15].

Висновки даного дослідження. Динаміка протікання глобалізаційних процесів у світі здійснює свій вплив на розвиток української держави та українського суспільства, який у свою чергу призводить до впровадження нової, більш поглибленої моделі міжнародних взаємозв'язків у різних сферах життєдіяльності, а саме: в політиці, економіці та соціальному розвитку.

Враховуючи бажання стати економічно розвинутою, а також стійкою плюралістичною демократичною правовою державою, Україна підтвердила свою позицію щодо підтримки курсу на інтеграцію до Європейського Союзу. Таким чином євроінтеграція та членство в ЄС стали закріпленою на законодавчому рівні стратегічною ціллю нашої держави. Це призвело до потреби України якомога швидше виконати взяті на себе зобов'язання. Вибір шляху розвитку в напрямку європейської цивілізаційної моделі передбачає, перш за все, упорядкування діяльності самої держави — це реформування законодавства, державної політики, зорієнтованість на економічний розвиток країни.

Адаптація національного законодавства до законодавства Європейського Союзу — це складова євроінтеграційного процесу та передумова гармонізації українського законодавства із системою права ЄС. Тому досягнення узгодженості українського законодавства з нормами ЄС є запорукою успішної євроінтеграції України.

Отже, для утворення національної державної правової системи відповідно до законодавчих норм Європейського Союзу необхідно одночасно з узгодженням вже існуючих нормативно-правових актів, приймати нові, узгоджені із правовим полем ЄС. Також потрібно викоренити політичну боротьбу між гілками в Україні, що перешкоджає ефективній та злагодженій законотворчій діяльності парламенту. Задля подолання проблем, що уповільнюють процес адаптації, вкрай необхідним для України є проведення таких важливих реформ, як реформа державної служби, антикорупційного законодавства, дерегуляційна реформа та податкова.

Література

1. Тиміцька С. Проблеми адаптації українського законодавства до вимог законодавства ЄС. (Doctoral dissertation, Тернопіль, ТНЕУ). 2014. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17315/1/221-223.pdf>
2. Дегтяр О. А. Загальнотеоретичні проблеми адаптації правової системи до законодавства Європейського Союзу. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава, 23 листопада 2017 року: у 2 ч. Полтава: Россава, 2017. Ч. 1. С. 26–28.

3. Угода про партнерство і співробітництво між Україною, Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. [Текст] // Офіц. вісн. України. 2006. № 24. Ст. 1794.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv#n69
5. Матеріали Урядового порталу. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
6. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV. URL: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>
7. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: проблеми реалізації / І.В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. Х.: Право, 2012. Вип. 24. С. 37–49.
8. Трихліб К.О. Гармонізація законодавства України із правом ЄС: досвід країн ЄС / К.О. Трихліб // Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали XVI Всеукр. наук. конф.: матеріали круглого столу, історія конституціоналізму в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя Конституції УНР 1918 р.): у 2-х т. Харків, 2018. Т. 1. С. 97–99.
9. Черномаз О.В. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2016. № 3. С. 245–248.
10. Пархоменко Н.М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види / Н.М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. 2012/1. С. 338–342.
11. Нова державна служба: європейська модель належного управління для України. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/1873>
12. Данілов С. Європейські стандарти у податкових правовідносинах / С. Данілов // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 6. С. 183–187.
13. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В.І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
14. Копійка В.В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна / В.В. Копійка. К.: Юрид. думка, 2005. 448 с.
15. Суходубова І.В. Особливості адаптації законодавства України у контексті її інтеграції у Європейський Союз / І.В. Суходубова // Форум права. 2013. № 3. С. 639–643.

References

1. Tymitska S. Problemy adaptatsii ukrainskoho zakonodavstva do vymoh zakonodavstva Ye S. (Doctoral dissertation, Ternopil, TNEU). 2014. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17315/1/221-223.pdf>
2. Diehtiar O.A. Zahalnoteoretychni problemy adaptatsii pravovoi systemy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu. Adaptatsiia pravovoi systemy Ukrainy do prava Yevropeiskoho Soiuzu: teoretychni ta praktychni aspekty: materialy II Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii, m. Poltava, 23 lystopada 2017 roku: u 2 ch. Poltava: Rossava, 2017. Ch. 1. S. 26–28.
3. Uhoda pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu, Yevropeiskymy spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy vid 14.06.1994 r. [Tekst] // Ofits. visn. Ukrainy. 2006. № 24. St. 1794.
4. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv#n69
5. Materialy Uriadovoho portalu. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
6. Pro Zahalnodержavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu: Zakon Ukrainy vid 18 berez. 2004 r. № 1629-IV. URL: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>
7. Adaptatsiia zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu: problemy realizatsii / I.V. Yakoviuuk // Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia: zb. nauk. pr. / Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, NDI derzh. bud. ta mist. samovriadiuvannia. Kh.: Pravo, 2012. Vyp. 24. S. 37–49.
8. Trykhlіb K.O. Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy iz pravom YeS: dosvid krain YeS / K.O. Trykhlіb // Teoriia ta praktyka suchasnoi yurysprudentsii: materialy XVI Vseukr. nauk. konf.: materialy kruhloho stolu, istoriia konstytutsionalizmu v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh (do 100-richchia Konstytutsii UNR 1918 r.): u 2-kh t. Kharkiv, 2018. T. 1. S. 97–99.
9. Chornomaz O.V. Problemy adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Ye S. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia yurydychna. 2016. № 3. S. 245–248.

10. Parkhomenko N.M. Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy z yevropeiskym ta mizhnarodnym pravom: metody, etapy, vydy / N.M. Parkhomenko // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2012/1. S. 338–342.
11. Nova derzhavna sluzhba: yevropeiska model nalezhnoho upravlinnia dlia Ukrainy. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/1873>
12. Danilov S. Yevropeiski standarty u podatkovykh pravovidnosynakh / S. Danilov // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2020. № 6. S. 183–187.
13. Pravo Yevropeiskoho Soiuzu: pidruchnyk / za red. V.I. Muraviova. K.: Yurinkom Inter, 2011. 704 s.
14. Kopiika V.V. Yevropeyskyi Soiuz: Dosvid rozshyrennia i Ukraina / V.V. Kopiika. K.: Yuryd. dumka, 2005. 448 s.
15. Sukhodubova I.V. Osoblyvosti adaptatsii zakonodavstva Ukrainy u konteksti yii intehratsii u Yevropeyskyi Soiuz / I.V. Sukhodubova // Forum prava. 2013. № 3. S. 639–643.

Мельник Олександр Миколайович

*викладач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін
Криворізький факультет*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Мельник Александр Николаевич

*преподаватель кафедры социально-политических и экономических дисциплин
Криворожский факультет*

Национального университета «Одесская юридическая академия»

Melnyk Oleksandr

Lecturer of the Department of Socio-Political and Economic Disciplines

Kryvyi Rih Faculty of the National University Odesa Law Academy

ORCID: 0000-0002-1335-3310

Лисенко Світлана Олександрівна

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних наук

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

Лысенко Светлана Александровна

кандидат философских наук,

доцент кафедры социально-гуманитарных наук

Приднепровская государственная академия физической культуры и спорта

Lysenko Svitlana

Candidate of Philosophic Sciences,

Associate Professor at the Social and Humanitarian Sciences Department

Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport

ORCID: 0000-0002-4222-7049

Комнатний Сергій Олександрович

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

Національна академія внутрішніх справ

Комнатный Сергей Александрович

кандидат педагогических наук,

старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин

Национальная академия внутренних дел

Komnatnyi Serhii

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Civil Law Disciplines

National Academy of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-2124-2047

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7754

**ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА:
МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ**

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА:
МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ**

STATE YOUTH POLICY: INTERNATIONAL AND NATIONAL STANDARDS

Анотація. В Україні, як і в будь-якій іншій державі розроблено стратегію розвитку молоді у рамках досягнення нею можливостей і здобуття досвіду, завдяки яким відбуватиметься краща інтеграція у суспільство. Правові аспекти молодіжної політики в Україні регламентуються положеннями Закону України «Про основні засади молодіжної політики», Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики», Закону України «Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів», Державною цільовою соціальною програмою «Молодь України» на 2021-2025 роки. Одним із основних напрямків державної молодіжної політики є напрямок забезпечення молоді житлом. Законодавством встановлено, що молоді особи і молоді сім'ї повинні одержувати пільгові довготермінові державні кредити для будівництва та придбання квартир та житлових будинків за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Визначальним напрямком розвитку молодіжної політики в Україні також виступає забезпечення молоді належними умовами для розвитку та підвищення їх творчого та інтелектуального потенціалу. Ефективна реалізація молодіжної політики у країнах Європейського Союзу також проводиться за рахунок діяльності Головного управління освіти, молоді, спорту та культури. Розглядаючи особливості впровадження Україною досвіду європейських країн у сферу молодіжної політики, треба зауважити про проведення активного укладення міжнародних молодіжних контактів. Зокрема особлива увага у такому процесі покладена на імплементацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також про співробітництво між Україною. Нині для України першочерговим етапом у процесі реалізації молодіжної політики виступає залучення різних громадських інституцій у цей процес. Водночас прагнення до інтеграції України у Європейський Союз ставить перед нею завдання забезпечення неупередженого та об'єктивного розвитку молоді та сприяння функціонуванню молодіжних об'єднань.

Ключові слова: державна молодіжна політика, молодіжні об'єднання, забезпечення молоді житлом, інтелектуальний та творчий потенціал, законодавство, співробітництво.

Аннотация. В Украине, как и в любом другом государстве, разработана стратегия развития молодежи в рамках достижения ею возможностей и получения опыта, благодаря которым будет происходить лучшая интеграция в общество.

Ключевые слова: государственная молодежная политика, молодежные объединения, обеспечение молодежи жильем, интеллектуальный и творческий потенциал, законодательство, сотрудничество.

Summary. In Ukraine, as in any other country, a strategy for the development of young people has been developed in the framework of achieving their opportunities and gaining experience, which will lead to better integration into society. Legal aspects of youth policy in Ukraine are regulated by the Law of Ukraine «On Basic Principles of Youth Policy», the Decree of the President of Ukraine «On Additional Measures to Implement State Youth Policy», the Law of Ukraine «On Approval of the National Quality Mark and Quality Criteria for Youth Centers». social program «Youth of Ukraine» for 2021-2025. One of the main directions of the state youth policy is the direction of providing youth with housing. The law stipulates that young people and young families must receive preferential long-term government loans for the construction and purchase of apartments and houses at the expense of state and local budgets. Determining the development of youth policy in Ukraine is also providing young people with appropriate conditions for development and increasing their creative and intellectual potential. Effective implementation of youth policy in the European Union is also carried out through the activities of the Main Department of Education, Youth, Sports and Culture. Considering the peculiarities of Ukraine's implementation of the experience of European countries in the field of youth policy, it should be noted that the active establishment of international youth contacts. In particular, special attention in this process is paid to the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU, as well as cooperation between Ukraine. At present, the involvement of various public institutions in this process is a priority stage in the process of youth policy implementation in Ukraine. At the same time, the desire to integrate Ukraine into the European Union sets it the task of ensuring the impartial and objective development of youth and promoting the functioning of youth associations.

Key words: state youth policy, youth associations, provision of youth with housing, intellectual and creative potential, legislation, cooperation.

Постановка проблеми. Одним із ключових напрямків діяльності багатьох країн світу, в тому числі і України, є молодіжна політика. В Україні, як і в будь-якій іншій державі розроблено стратегію розвитку молоді у рамках досягнення нею можливостей і здобуття досвіду, завдяки яким відбуватиметься краща інтеграція у суспільство. Правильно зреалізовані засади стратегії розвитку молоді дадуть можливість молоді не лише стати активними членами суспільства, але і дозволять у перспективі згенерувати молодь у силу здійснення в майбутньому позитивних змін у державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні проблеми становлення та розвитку молодіжної політики в Україні досліджували та працювали над їх вирішенням такі відомі вчені та науковці, як В. Бородин, Н. Бровко, Л. Кіндрат, М. Кравченко [1], В. Орлова, Н. Подобєд, Савіцький [2], С. Сімакова [3], А. Юрчук та інші. Зокрема, В. Савіцьким [2] зазначено, що у контекст державної молодіжної політики має бути закладено поняття молоді як основного стратегічного ресурсу держави та суспільства в цілому. Так, засадами державної молодіжної політики, на думку науковця, мають бути посилення уваги на пошук нових напрямків вирішення проблем сучасної молоді та оптимізування процесу досягнення завдань, що визначені державною молодіжною політикою України. У контексті пошуку нових напрямів реалізації державної молодіжної політики доцільно раз і назавжди відмовитись від трактування цієї політики як способу здобуття молоддю привілейованих умов, на відміну від інших соціальних груп населення. Молодіжна політика в Україні має, перш за все, базуватися на інтересах молоді. Н. Бровко та С. Сімакова [3], вивчаючи особливості та правові засади молодіжної політики в Україні, особливу увагу звертають на аспект врахування молодіжної політики країн ЄС у контексті реалізації принципів цієї політики в Україні. Так, за дослідженнями науковців, основні засади реалізації молодіжної політики багатьох європейських держав базуються на правах людини, а також на низці демократичних стандартах. Такі права та стандарти дозволяють зорієнтувати молодіжну політику на шлях залучення молоді у процес розроблення та реалізації умов, які повинні ставитись до навчання, до надання можливостей молоді чи до здобуття досвіду молоддю. З огляду на те, доцільно зауважити, що політика багатьох країн Європейського Союзу націлена на цінування молоді як індивідів та визначення їх ролі у реалізації державної політики та впливу на суспільні процеси. Також доцільно відзначити

позицію М. Кравченко [1] про те, що українська молодь все більше націлена на розвиток своєї трудової діяльності у європейських країнах. Так, європейські країни створюють перед українською молоддю ряд перспектив, тому сучасна талановита українська молодь впевнено шукає шляхи самореалізації та достойного рівня життя не в Україні, а закордоном, зокрема у країнах Європейського Союзу. Тому нагальним вирішенням цієї проблеми виступає насамперед імплементація європейських стандартів життя в Україні.

Мета статті націлена на розкриття правових засад державної молодіжної політики, виходячи із міжнародних та національних стандартів її регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті розкриття мети дослідження треба насамперед звернути увагу на правові аспекти регулювання молодіжної політики, що регламентуються положеннями Закону України «Про основні засади молодіжної політики» [4]. Так, цьому документі зазначено, що молодіжна політика — це один із напрямків політики держави, основною спрямованістю якого виступає формування соціально-економічних, організаційних, політичних, правових умов та гарантій для інтеграції та соціалізації дітей і молоді у суспільні процеси, які проводяться в інтересах дітей і молоді, а також за їх участю [4].

Виходячи із цього, ключові завдання проведення молодіжної політики в Україні полягають у (відповідно до статті 3 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» [4]): 1) формуванні сприятливих умов до процесу залучення молоді в сферу громадської, політичної, соціально-економічної, культурної діяльності суспільного життя, а також у систему популяризації ролі і важливості участі молоді в процесах ухвалення управлінських рішень, зокрема тих, що стосуються головних аспектів здійснення державної політики в Україні; 2) комплексній підтримці молоді у процесах підвищення їхнього соціально-економічного потенціалу, зокрема з ціллю вирішення житлових задач та/чи задач, що стоять у контексті досягнення професійного розвитку, а також задач працевлаштування, задоволення на належному рівні освітніх, медичних, культурних чи інших потреб; 3) створенні національної, громадянської і культурної ідентичності молоді в Україні; 4) повноцінному забезпеченні розвитку на інституційному рівні молодіжних і дитячих громадських об'єднань, а також різних молодіжних центрів та посилення їх ролі в процесах підвищення рівня соціалізації молоді; 5) сприянні розвитку молодіжної

інфраструктури; 6) сприянні розвитку національного і міжнародного молодіжного співробітництва.

Сучасна молодіжна політика в Україні, окрім Закону України «Про основні засади молодіжної політики», проводиться також на засадах Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки [5]. З огляду на зазначене вище, одним із основних напрямків державної молодіжної політики є напрямок забезпечення молоді житлом. Варто зазначити, що основні функції для реалізації цього напрямку державної молодіжної політики покладені на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Так, відповідно до статті 16 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» [4], органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування мають: а) розроблятися та забезпечуватися дії щодо виконання державних цільових і місцевих програм, які націлені на формування сприятливих житлово-побутових умов для молоді, що мешкає у гуртожитках; б) проводиться заходи стосовно більш масштабнішої діяльності у напрямку будівництва житла для молоді та покращення функціонування системи пільгового забезпечення житлом молодих осіб та/чи молодих сімей; в) розроблятися фінансово-кредитні механізми щодо забезпечення молоді економічною доступністю до житла зокрема за рахунок: 1) надання житла у лізинг із правом викупу такого житла; 2) здійснення оплати вступних пайових внесків у випадку вступу до молодіжних житлових комплексів чи до житлово-будівельних кооперативів; 3) надання різних пільгових довготермінових державних кредитів на проведення будівництва та/чи придбання житлових будинків та квартир; 4) фінансування будівництва житла для молодих сімей та молодих осіб через застосування спеціальних житлово-накопичувальних депозитних рахунків у комерційних банках; г) розроблятися механізми по залученню позабюджетних коштів для здійснення фінансування житлових програм для молодих осіб.

Законодавством встановлено, що молоді особи і молоді сім'ї повинні одержувати пільгові довготермінові державні кредити для будівництва та придбання квартир та житлових будинків за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Також у бюджеті має бути передбачена виплата коштів на оплату вступних пайових внесків внаслідок вступу до житлово-будівельних кооперативів або до молодіжних житлових комплексів [4].

Для посилення соціально-економічних, організаційних і правових гарантій як фізичного, так і духовного та інтелектуального розвитку молоді,

а також з ціллю реалізації державної молодіжної політики Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики» від 4 грудня 1996 року № 1165/96 [6] було створено Фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, правонаступником якого є Державна спеціалізована фінансова установа «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву». Ця установа функціонує на засадах статуту, що затверджений наказом Міністерства розвитку громад та територій від 30.03.2021 № 75.

Разом з тим, потрібно зауважити, що визначальним напрямком розвитку молодіжної політики в Україні також виступає забезпечення молоді належними умовами для розвитку та підвищення їх творчого та інтелектуального потенціалу. Як приклад, треба неодмінно у такому процесі опиратись на досвід Великобританії. Так, у цій країні функціонує ряд організацій, основним видом діяльності яких є забезпечення підтримки обдарованої молоді. Підтримка надається молоді організаціями за рахунок впровадження багатьох освітніх проєктів, залучення молоді до участі у семінарах, вебінарах, конференціях, круглих столах. Однією із таких організацій у Великобританії є Національна освітня асоціація для обдарованих дітей. Ще однією організацією є Управління стандартами в галузі освіти, до компетенцій якої належить проведення контролю та урегулювання процесів надання освітніх послуг, надання послуг різним освітнім інспекціям [7].

Ефективна реалізація молодіжної політики у країнах Європейського Союзу також проводиться за рахунок діяльності Головного управління освіти, молоді, спорту та культури. Окрім цієї структури, деякі держави-члени Європейського Союзу вносили пропозиції про створення Європейських молодіжних центрів у кожній із них, однак Рада Європи аж ніяк не мала можливості управляти такими центрами, а також не мала додаткових коштів на їх утримання. Проте, незважаючи на такі засади, Радою Європи було висунуто ініціативу про те, що саме державні органи повинні брати безпосередню участь у створенні в кожній із країн Європейських молодіжних центрів [8]. До прикладу, в Угорщині та Франції, зокрема у Будапешті і Страсбурзі були створені такі молодіжні центри, які і виступали важливою опорою реалізації молодіжної політики Радою Європи. На базі цих центрів функціонували освітні лабораторії, в основу діяльності яких було закладено розроблення стандартів підвищення якості роботи молоді. Роль Європейських молодіжних центрів з позиції Ради Європи полягає у наданні

допомоги молодим особам у здобутті високоякісної освіти, захищенні їх фізичного простору та забезпеченні належних умов для проживання [9].

Розглядаючи особливості впровадження Україною досвіду європейських країн у сферу молодіжної політики, треба зауважити про проведення активного укладення міжнародних молодіжних контактів. Зокрема особлива увага у такому процесі покладена на імплементацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також про співробітництво між Україною та ЄС у напрямку «розвитку волонтерського руху, неформальної освіти для молоді та молодіжних робітників як засобу сприяння участі молоді в демократичному житті та ринку праці, діяльності молодіжних організацій і діалогу з питань молодіжної політики, у тому числі через програми ЄС у сфері молоді, зокрема, «Еразмус+», тобто Україна тісно співпрацює з європейськими державами» [10]. З ціллю забезпечення на належному рівні міжнародного молодіжного співробітництва між Радою Європи та Україною було підписано Рамкову програму співпраці у сфері молодіжної політики на 2016–2020 рр. [11].

Висновки і перспективи подальших розвідок. За результатами проведених досліджень встановлено, що стратегічною метою проведення молодіжної політики в Україні є формування належних умов для забезпечення самореалізації і творчого розвитку молоді, а поза як — громадянина України. Ефективне проведення молодіжної політики в Україні дозволяє підвищити інноваційний та інтелектуальний потенціал сучасної молоді у перспективі майбутньої професійної діяльності. Державна молодіжна політика в Україні націлена на збереження та нарощення цінностей українського народу на чолі із молоддю, на розвиток та посилення позиції України в світі як незалежної, демократичної, правової держави. Тому, опираючись на зазначене вище, нині для України першочерговим етапом у процесі реалізації молодіжної політики виступає залучення різних громадських інституцій у цей процес. Водночас прагнення до інтеграції України у Європейський Союз ставить перед нею завдання забезпечення неупередженого та об'єктивного розвитку молоді та сприяння функціонуванню молодіжних об'єднань.

Література

1. Кравченко М. В. Європейські перспективи української молоді: можливості та загрози. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 2. С. 275–279.
2. Савіцький В. Молодіжна політика в сучасних умовах. URL: https://www.zhitomir.info/post_1766.html (дата звернення 25.11.2021).
3. Бровко Н. І., Сімакова С. І. Молодіжна політика в Україні: український та європейський досвід. International scientific and practical conference «Features of the application of regulations: the experience of foreign countries»: Conference proceedings, July 1–2, 2020. Arad: 108 p.
4. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 25.11.2021).
5. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-molod-ukrayini-na-20212025-roki-ta-vnesennya-zmin-do-deyakh-aktiv-kabinetu-ministriv-ukrayini-579-020621> (дата звернення: 25.11.2021).
6. Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики: Указ Президента України від 4 грудня 1996 року № 1165/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165/96#Text> (дата звернення: 25.11.2021).
7. Світові мережеві ресурси підтримки розвитку обдарованості. К.: Інститут обдарованої дитини. 2012. 52 с.
8. Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів: Закон України від 03.08.2017 № 3284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17> (дата звернення: 25.11.2021).
9. Савельєв Є. В., Шарова, О. С. Просування цінностей і стандартів ЄС у сфері молодіжної політики в країнах Європи. Вчені записки Університету «КРОК». 2020. № 1 (57). С. 44–49.
10. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи. URL: <https://sdg.org.ua> (дата звернення: 25.11.2021).
11. Рамкова програма співробітництва між Міністерством молоді та спорту України та Радою Європи у сфері молодіжної політики на 2016–2020 роки. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Rada_EU/ramkova-programa.pdf (дата звернення: 25.11.2021).

References

1. Kravchenko, M. V. (2015). Jevropejski perspektyvy ukrajinskoji molodi: mozhlyvosti ta zaghyrozy [European perspectives of Ukrainian youth: opportunities and threats]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnja*, 2, 275–279.
2. Savicjkyj, V. Molodizhna polityka v suchasnykh umovakh. Retrieved from: https://www.zhitomir.info/post_1766.html (Accessed 25.11.2021).
3. Brovko, N. I., Simakova, S. I. (2020). Molodizhna polityka v Ukraini: ukrajinskyj ta jevropejskyj dosvid [Youth policy in Ukraine: Ukrainian and European experience]. *International scientific and practical conference «Features of the application of regulations: the experience of foreign countries»: Conference proceedings, July 1–2*, 108.
4. Pro osnovni zasady molodizhnoji polityky: Zakon Ukrainy vid 27.04.2021 № 1414-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (Accessed 25.11.2021).
5. Pro zatverdzhennja Derzhavnoji ciljovoji socialnoji prohramy «Molodj Ukrainy» na 20212025 roky ta vnesennja zmin do dejakykh aktiv Kabinetu Ministriv Ukrainy. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-molod-ukrayini-na-20212025-roki-ta-vnesennya-zmin-do-deyakh-aktiv-kabinetu-ministriv-ukrayini-579-020621> (Accessed 25.11.2021).
6. Pro dodatkovi zakhody shhodo realizaciji derzhavnoji molodizhnoji polityky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 4 ghrudnja 1996 roku № 1165/96. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165/96#Text> (Accessed 25.11.2021).
7. Svitovi merezhevi resursy pidtrymky rozvytku obdarovanosti. K.: Instytut obdarovanoji dytyny, 2012. 52 s.
8. Pro zatverdzhennja Nacionaljnogho znaku jakosti ta kryterijiv jakosti dlja molodizhnykh centriv: Zakon Ukrainy vid 03.08.2017 № 3284. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17> (Accessed 25.11.2021).
9. Saveljjev, Je. V., Sharova, O. S. (2020). Prosuvannja cinnostej i standartiv JeS u sferi molodizhnoji polityky v krajinakh Jevropy [Promotion of EU values and standards in the field of youth policy in Europe]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, 1 (57), 44–49.
10. Molodizhna polityka v Ukraini. Vysnovky Komandy mizhnarodnykh oghljadachiv Rady Jevropy. Retrieved from: <https://sdg.org.ua> (Accessed 25.11.2021).
11. Ramkova prohrama spivrobotnytva mizh Ministerstvom molodi ta sportu Ukrainy ta Radoju Jevropy u sferi molodizhnoji polityky na 20162020 roky. Retrieved from: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Rada_EU/ramkova-programa.pdf (Accessed 25.11.2021).

Моца Андрій Андрійович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри географії та туризму
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II*

Моца Андрей Андреевич

*кандидат юридических наук, доцент кафедры географии и туризма
Закарпатский венгерский институт имени Ференца Ракоци II*

Motsa Andriy

*PhD in Law, Associate Professor of the Department of Geography and Tourism
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education*

ORCID: 0000-0002-2603-6269

Огієнко Інна Віталіївна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового, аграрного, екологічного права та соціального захисту населення
Харківський університет*

Огиенко Инна Витальевна

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры трудового, аграрного, экологического права и социальной защиты населения
Харьковский университет*

Ogiyenko Inna

*PhD in Law, Associate Professor of the Labor,
Agrarian and Environmental Law and Social Protection Department
Kharkiv University*

ORCID: 0000-0002-2919-5513

Бажанов Валентин Олександрович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Бажанов Валентин Александрович

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры гражданского права
Учебно-научный институт права
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко*

Bazhanov Valentyn

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Civil Law
Educational and Scientific Institute of Law of
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

ORCID: 0000-0002-6069-7976

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7752

**ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПІД ЧАС ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ**

**ПРОБЛЕМЫ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА
ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИЧЕСКОГО КРИЗИСА**

PROBLEMS OF RESTRICTION OF HUMAN RIGHTS DURING A PANDEMIC CRISIS

Анотація. Впровадження в Україні карантину виступило головною причиною обмеження прав людини, що насамперед гарантуються Конституцією України. Враховуючи сучасні тенденції протистояння поширенню пандемії COVID-19 в Україні були застосовані такі види обмежень, як: обмеження права людини на свободу пересування; обмеження права людини на освіту; обмеження права людини на проведення масових заходів та обмеження свободи зібрань; заборона на перебування: у громадських будинках та спорудах, у громадському транспорті без спеціальних засобів індивідуального захисту; на вулицях без документів, якими посвідчується особа; заборона на самовільне залишення місця ізоляції та/чи обсервації. Поширення пандемії COVID-19 ускладнило та значно підвищило суспільну напруженість у багатьох державах, спровокувало формування негативних настроїв серед громадян. З цього приводу ООН від 14 квітня 2020 року зроблено спеціальну заяву з ціллю нейтралізації загроз, внаслідок впливу яких обмежуються права людини. У заяві ООН зазначалось, що владою має бути забезпечене впровадження інклюзивного підходу, за якого передбачено участь громадян у формуванні та реалізації політики впровадження обмежувальних заходів. Серед заходів протидії впливу пандемії COVID-19 були запроваджені: карантини; обмеження і заборони людям на подорожі; доступи постраждалим людям і спільнотам людей на одержання ними своєчасної, точної, повної інформації про природу та масштабність захворювання; доступи людям до системи соціального захисту; заходи безпосереднього залучення працівників системи охорони здоров'я до боротьби із пандемією; доступи постраждалим до медичної допомоги; доступи кожній людині на одержання медичної допомоги; права кожного на здоров'я, зокрема як на психологічне здоров'я, так і на фізичне здоров'я; доступи вразливих груп населення до заходів боротьби та профілактики впливу пандемії COVID-19.

Ключові слова: COVID-19, пандемічна криза, обмеження прав людини та громадянина, заходи протидії пандемії.

Аннотация. Внедрение в Украине карантина выступило главной причиной ограничения прав человека, которые, прежде всего, гарантируются Конституцией Украины. Учитывая современные тенденции противостояния распространению пандемии COVID-19, в Украине были применены различные виды ограничений. Распространение пандемии COVID-19 усложнило и значительно повысило общественную напряженность во многих государствах, спровоцировало формирование негативных настроений граждан.

Ключевые слова: COVID-19, пандемический кризис, ограничение прав человека и гражданина, меры противодействия пандемии.

Summary. The introduction of quarantine in Ukraine was the main reason for the restriction of human rights, which are primarily guaranteed by the Constitution of Ukraine. Given current trends in the spread of the COVID-19 pandemic in Ukraine, such restrictions have been applied as: restriction of the human right to freedom of movement; restriction of the human right to education; restrictions on the human right to hold mass events and restrictions on freedom of assembly; ban on stay: in public buildings and structures, in public transport without special personal protective equipment; on the streets without identity documents; prohibition on leaving the place of isolation and / or observation without permission. The spread of the COVID-19 pandemic has complicated and significantly increased social tensions in many countries, provoked the formation of negative attitudes among citizens. On this occasion, the UN issued a special statement on April 14, 2020, in order to neutralize the threats that affect human rights. The UN statement stated that the authorities should ensure the implementation of an inclusive approach, which provides for the participation of citizens in the formation and implementation of policies to implement restrictive measures. Among the measures to counter the impact of the COVID-19 pandemic were: quarantines; restrictions and prohibitions on travel; access to affected people and communities to receive timely, accurate, complete information about the nature and scale of the disease; people's access to the social protection system; measures to directly involve health workers in the fight against the pandemic; access to medical care for victims; access for everyone to receive medical care; Everyone's right to health, including both mental health and physical health; access of vulnerable groups to measures to combat and prevent the impact of the COVID-19 pandemic.

Key words: COVID-19, pandemic crisis, restrictions on human and civil rights, measures to counter the pandemic.

Постановка проблеми. Пандемічні обмеження стали головною перешкодою соціального розвитку в усіх країнах світу, у тому числі в Україні. Впровадження в Україні карантину виступило головною причиною обмеження прав людини, що насамперед гарантуються Конституцією України. Так, до прикладу, порушувались свободи на пересування, права на вільний вибір місця проживання і права вільного залишення території України (згідно статті 33 Конституції України). Серед інших прав людини, що були обмежені в період пандемічних обмежень, то це: право на безперешкодне відправлення одноосібного або колективного релігійного культу та/чи ритуальних обрядів; право на мирні зібрання; право на демонстрації; право на здійснення підприємницької діяльності; право на працю; право на проведення та участь у страйках; право на освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впливу пандемічної кризи на права та свободи людини є предметом досліджень багатьох науковців, зокрема ґрунтовні дослідження у цьому напрямку проводять О. Банчук-Петросова [1], О. Зозуля [2], А. Овчаренко [3], І. Романюк, М. Савчин, Т. Федосєєва [4], Ю. Харитонов, Ю. Хмель та інші.

Науковець О. Зозуля [2] заявляє, що додержання прав людини, установлених Конституцією України, в період проведення обмежувальних заходів щодо запобігання поширенню пандемії COVID-19 перш за все повинно бути закріплене на рівні національного законодавства. При цьому має бути передбачено лише на правових засадах запровадження надзвичайного режиму в державі. Обмеження прав людини з ціллю захисту від впливу пандемії має бути підкріплене законом, а також бути обґрунтованим.

О. Банчук-Петросова [1], досліджуючи норми міжнародного права, зазначає, що держава у жодному разі не повинна впроваджувати заходи стосовно обмеження прав людини, але при цьому має вживати усіх допустимих заходів нейтралізації впливу виниклих надзвичайних ситуацій. Акцентуючи увагу на обмеженнях, спричинених пандемією COVID-19, науковець зазначає, що вони мають бути чітко визначені положеннями закону у сфері охорони здоров'я. Держава має гарантувати кожному належний доступ до їжі, лікування та тестування. Ряд обмежувальних заходів має носити суворо необхідний характер та передбачати наявність гарантій від випадків можливого зловживання посадовими обов'язками.

Водночас Т. Федосєєва [4] стверджує, що нормотворча діяльність, яку провадять органи дер-

жавної влади в умовах пандемічної кризи, часто характеризується високим рівнем ризиковості щодо зловживань конституційними положеннями, якими забезпечуються права та свободи людини.

А. Овчаренко та С. Небогатікова [3] наголошують на тому, що обмеження прав, свобод і законних інтересів людини у напрямку протистояння проявам впливу пандемії COVID-19, може і не застосовуватись. Проте, для не перечення положенням Основного Закону України потрібно перш за все передбачити у законодавстві такі обмеження, причому вони мають носити легітимний характер та застосовуватись тільки у демократичному суспільстві.

Метою статті є дослідження проблематики обмеження прав людини під час пандемічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно статті 15 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [5] на час війни чи будь-якої небезпеки у суспільстві, що явно загрожує життю цілій нації, «будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, й за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом».

Проведене соціологічне дослідження Центром Разумкова [6] дозволило визначити позицію громадян України щодо необхідності і допустимості обмежень їх прав та свобод в умовах пандемії COVID-19. Так, більшість опитаних громадян, а це 48% опитаних зазначила, що ефективність протидії поширенню пандемії COVID-19 ґвищою є тоді, коли проводиться обмеження прав та свобод людини і громадянина, установлених Конституцією України. Зазначеної вище позиції не дотримується 37% опитаних респондентів.

Враховуючи сучасні тенденції протистояння поширенню пандемії COVID-19, в Україні були застосовані такі види обмежень, як:

- 1) обмеження права людини на свободу пересування (це обмеження заакцептоване положеннями Постанови КМУ «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22 липня 2020 р. № 641 [7] далі Постанова КМУ від 22 липня 2020 р. № 641);
- 2) обмеження права людини на освіту (це обмеження заакцептоване положеннями Постанови КМУ від 22 липня 2020 р. № 641);
- 3) обмеження права людини на проведення масових заходів та обмеження свободи зібрань;

- 4) заборона на перебування: у громадських будинках та спорудах, у громадському транспорті без спеціальних засобів індивідуального захисту; на вулицях без документів, якими посвідчується особа (це обмеження заакцептоване положеннями Постанови КМУ від 22 липня 2020 р. № 641);
- 5) заборона на самовільне залишення місця ізоляції та/чи обсервації (це обмеження заакцептоване положеннями Постанови КМУ від 22 липня 2020 р. № 641).

Поширення пандемії COVID-19 ускладнило та значно підвищило суспільну напруженість у багатьох державах, спровокувало формування негативних настроїв серед громадян [8].

З цього приводу ООН від 14 квітня 2020 року зроблено спеціальну заяву з ціллю нейтралізації загроз, внаслідок впливу яких обмежуються права людини. У заяві ООН зазначалось, що владою має бути забезпечене впровадження інклюзивного підходу, за якого передбачено участь громадян у формуванні та реалізації політики впровадження обмежувальних заходів. Заявою також обумовлено забезпечення права на свободу висловлювання громадян. ООН рекомендує державам не ухвалювати закони і підзаконні акти, якими передбачено переслідування тих осіб, що поширюють неправдиву інформацію про стан та наслідки пандемічної кризи [9].

З ціллю вирішення проблем обмеження прав людини під час пандемічної кризи багато держав у світі проводить профілактичні заходи. Однак, тут доцільно зауважити, що рівень проведення профілактичних заходів у різних державах кардинально відрізняється. Проте не слід забувати те, що обмеження, які були запроваджені для протидії наслідками пандемії COVID-19, становлять реальну загрозу правам та свободам людини. З огляду на те, кожна держава має вживати всіх невідкладних заходів для мінімізації наслідків впливу пандемії COVID-19.

Серед заходів протидії впливу пандемії COVID-19 [4] були запроваджені:

- 1) карантини (ці заходи явно вплинули на обмеження прав та свобод людини; люди за дії карантину були обмеженими у часі та місці перебування);
- 2) обмеження і заборони людям на подорожі (ці заходи обмежували право людини на свободу пересування; проведення таких заходів мало базуватись на законних підставах, бути обґрунтованим та відповідати ситуаціям);
- 3) доступи постраждалим людям і спільнотам людей на одержання ними своєчасної, точної,

повної інформації про природу та масштабність захворювання (реалізацію цього заходу мала безпосередньо забезпечити держава);

- 4) доступи людям до системи соціального захисту (які гарантувались державою). а саме оплачування лікарняних, оплачування медичних послуг, оплачування відпусток тощо;
- 5) заходи безпосереднього залучення працівників системи охорони здоров'я до боротьби із пандемією (внаслідок таких заходів працівники системи охорони здоров'я могли та відповідно заражались коронавірусною інфекцією, працювали понаднормово, отримували значний психологічний стрес та фізичне виснаження);
- 6) доступи постраждалим до медичної допомоги (відповідно до положень міжнародних стандартів з питань додержання права на здоров'я, права на одержання медичних засобів та послуг);
- 7) доступи кожній людині на одержання медичної допомоги (внаслідок співпраці між зацікавленими сторонами у вирішенні наслідків та подальшого поширення пандемії COVID-19);
- 8) права кожного на здоров'я, зокрема як на психологічне здоров'я, так і на фізичне здоров'я (кожна держава для цього має сприяти наданню психосоціальної підтримки у сфері нейтралізації впливу пандемії COVID-19 тим, хто її потребує);
- 9) доступи вразливих груп населення до заходів боротьби та профілактики впливу пандемії COVID-19.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Для запобігання поширенню пандемії COVID-19 у нашій державі та й у світі в цілому потрібно впроваджувати дієві протиепідемічні та профілактичні заходи. Серед заходів доцільно також відзначити обмеження прав та свобод людини, однак воно повинно проводитись лише з ціллю охорони здоров'я людей. Обмеження прав та свобод людини під час пандемічної кризи має бути підкріплене нормами законодавства. Заходи запобігання поширенню пандемії COVID-19, якими передбачено обмеження прав та свобод людей мають чітко відповідати змісту і процедурі обмежувальних заходів, що установлені положеннями Конституції України, міжнародними нормами та стандартами права у цьому напрямку. Варто зауважити і те, що між інтересами закладів, функцією яких виступає протидія пандемії COVID-19 та засадами обмеження прав та свобод людини та громадянина має бути певна рівновага із нахилом на додержання прав та свобод людини і громадянина у контексті реалізації заходів протидії пандемії COVID-19.

Література

1. Банчук-Петросова О.В. Міжнародна практика карантинних обмежень прав та свобод особи. Право та суспільство. 2020. № 5. С. 225–229.
2. Зозуля О.І. Громадянські та політичні права людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні. Форум Права. 2020. № 2 (61). С. 6–22. URL: http://forumprava.pp.ua/files/006-022-2020-2-FP-Zozulia_3.pdf (дата звернення 20.11.2021).
3. Овчаренко А.О., Небогатікова С.С. Правовий режим надзвичайного стану в умовах пандемії коронавірусу. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Випуск 6, том 2. С. 21–25.
4. Федосєєва Т. Обмеження прав в умовах поширення COVID-19: окремі проблеми. Art and Science. 2020. Vol. 1 (1). С. 87–99.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.11.2021).
6. Забезпечення прав і свобод людини в Україні в умовах поширення коронавірусної інфекції (COVID-19): особливості і шляхи удосконалення. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_covid_prava.pdf (дата звернення: 20.11.2021).
7. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанови КМУ від 22 липня 2020 р. № 641. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zapr-641> (дата звернення: 20.11.2021).
8. МОЗ зізнався, що забороняв парки задля збудження тривоги. URL: <https://zbruc.eu/node/97571> (дата звернення: 20.11.2021).
9. Statement by the Secretary-General on the World Health Organization. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-04-14/statement-the-secretary-general-the-world-health-organization> (дата звернення: 20.11.2021).
10. Права людини в умовах пандемії COVID-19 (гайд). URL: <https://www.amnesty.org.ua/covid19-hr-guidance/> (дата звернення: 20.11.2021).

References

1. Banchuk-Petrosova, O. V. (2020). Mizhnarodna praktyka karantynnykh obmezhenj prav ta svobod osoby [International practice of quarantine restrictions on the rights and freedoms of the individual]. Pravo ta suspiljstvo, 5, 225–229.
2. Zozulja, O. I. (2020). Ghromadjansjki ta politychni prava ljudyny v umovakh zapobighannja poshyrennju COVID-19 v Ukrajinі [Civil and political human rights in terms of preventing the spread of COVID-19 in Ukraine]. Forum Prava, 2 (61), 622. Retrieved from: http://forumprava.pp.ua/files/006-022-2020-2-FP-Zozulia_3.pdf (Accessed 20.11.2021).
3. Ovcharenko, A. O., Neboghatikova, S. S. (2020). Pravovyj rezhym nadzvyčajnogho stanu v umovakh pandemiji koronavirusu [Legal regime of the state of emergency in a parovirus pandemic]. Naukovyj visnyk publichnogho ta pryvatnogho prava, 6 (2), 2125.
4. Fedosjejeva, T. (2020). Obmezhennja prav v umovakh poshyrennja COVID-19: okremi problemy [Restriction of rights in the context of the spread of COVID-19: some problems]. Art and Science, 1 (1), 8799.
5. Konvencija pro zakhyst prav ljudyny i osnovopolozhnykh svobod Mizhnarodnyj dokument vid 04 lystopada 1950 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrajinjy». Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Accessed 20.11.2021).
6. Zabezpechennja prav i svobod ljudyny v Ukrajinі v umovakh poshyrennja koronavirusnoji infekciji (COVID-19): osoblyvosti i shljakhy udoskonalennja. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_covid_prava.pdf (Accessed 20.11.2021).
7. Pro vstanovlennja karantynu ta zaprovadzhennja posylenykh protyepidemichnykh zakhodiv na terytoriji iz znachnym poshyrennjam ghostroji respiratornoji khvoroby COVID-19, sprychynenoji koronavirusom SARS-CoV-2: Postanovy KМУ vid 22 lypnja 2020 r. № 641. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zapr-641> (Accessed 20.11.2021).
8. MOZ ziznavsja, shho zaboronjav parky zadlja zbudzhennja tryvoghy. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/97571> (Accessed 20.11.2021).
9. Statement by the Secretary-General on the World Health Organization. Retrieved from: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-04-14/statement-the-secretary-general-the-world-health-organization> (Accessed 20.11.2021).
10. Prava ljudyny v umovakh pandemiji COVID-19 (ghajd). Retrieved from: <https://www.amnesty.org.ua/covid19-hr-guidance/> (Accessed 20.11.2021).

Тимошевська Ірина Петрівна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Тимошевская Ирина Петровна

*кандидат юридических наук, ассистент кафедры гражданского процесса
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Tymoshevska Iryna

*PhD in Law, Assistant of the Department of Civil Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University*

Блинова Дар'я Віталіївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Блинова Дарья Витальевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Blynova Darya

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Кривний Владислав Євгенович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кривной Владислав Евгеньевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Kryvnyi Vladyslav

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7744

**ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ
ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ
ГРАЖДАНСКАЯ ЮРИСДИКЦИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ
ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДА
CIVIL JURISDICTION THROUGH THE PRISM
OF THE PRACTICE OF THE SUPREME COURT**

Анотація. У статті досліджується цивільна юрисдикція з огляду судової практики Верховного Суду України, висвітлена відповідна проблематика з цих питань, проаналізовано підходи суду щодо її вирішення.

Стаття вказує на саме поняття цивільної юрисдикції відповідно до норм цивільно-процесуального законодавства й аналізує спосіб розмежування юрисдикції саме цього виду з іншими. Вказано на проблеми, що виникають на практиці й

відповідно на негативні наслідки, що породжують труднощі, пов'язані з вирішенням юрисдикційності спорів. Так, зокрема, вказано на порушення принципу правової визначеності, й вказано на роль суду у вирішенні проблем юрисдикційності та забезпеченні єдності національного законодавства.

Наведена статистика, пов'язана з частотою звернень до Верховного Суду з питань, пов'язаних з проблематикою визначення юрисдикційності. Проаналізовано підходи та спосіб вирішення таких правових проблем, особливості критеріїв розмежування юрисдикційності.

Проаналізовано також повністю зміст саме цивільної юрисдикції, визначено проблеми, які перешкоджають судам місцевих інстанцій вірно визначити юрисдикцію того чи іншого спору, вказано на проблеми, які є результатом таких помилок. Наведено конкретні приклади в залежності від виду і роду правової проблеми.

За результатами дослідження підведено підсумки, в яких зазначено важливість Верховного Суду України у визначенні юрисдикційності спору, узагальнено коло проблем, пов'язаних з розмежуванням, проаналізовано критерії, що характеризують саме цивільну юрисдикцію.

Ключові слова: юрисдикційність, Верховний Суд України, цивільна юрисдикція, предмет спору, принцип правової визначеності, забезпечення єдності національного законодавства.

Аннотация. В рассматриваемой статье подвергнута анализу гражданская юрисдикция с той стороны, с которой ее рассматривает Верховный Суд Украины, освещена соответствующая проблематика по этим вопросам, проанализированы подходы суда относительно ее решения.

Статья упоминает само понятие гражданской юрисдикции в соответствии с нормами гражданско-процессуального законодательства и анализирует способ разграничения юрисдикции именно этого вида с другими. Указано на проблемы, возникающие на практике и соответственно негативные последствия, порождающие трудности, связанные с разрешением юрисдикционности споров. Так, в частности, указано на нарушение принципа правовой определенности и указано на роль суда в решении проблем юрисдикционности и обеспечении единства национального законодательства.

Приведена статистика, связанная с частотой обращений в Верховный Суд по вопросам, связанным с проблематикой определения юрисдикционности. Проанализированы подходы и способ решения таких правовых проблем, особенности критериев разграничения юрисдикционности.

Проанализировано также полностью содержание именно гражданской юрисдикции, определены проблемы, препятствующие судам местных инстанций верно определить юрисдикцию того или иного спора, указано на проблемы, являющиеся результатом таких ошибок. Приведены конкретные примеры в зависимости от вида и рода правовой проблемы.

По результатам исследования подведены итоги, в которых отмечена важность Верховного Суда Украины в определении юрисдикционности спора, обобщен круг проблем, связанных с разграничением, проанализированы критерии, характеризующие именно гражданскую юрисдикцию.

Ключевые слова: юрисдикционность, Верховный Суд Украины, гражданская юрисдикция, предмет спора, принцип правовой определенности, обеспечение единства национального законодательства.

Summary. The article under review analyzes civil jurisdiction from the side from which it is considered by the Supreme Court of Ukraine, highlights the relevant issues on these questions, analyzes the court's approaches to its decision.

The article mentions the concept of civil jurisdiction in accordance with the norms of civil procedural legislation and analyzes the way of differentiating jurisdiction of this particular type with others. The problems arising in practice and, accordingly, the negative consequences that give rise to difficulties associated with resolving the jurisdiction of disputes are pointed out. Thus, in particular, the violation of the principle of legal certainty is indicated and the role of the court in solving problems of jurisdiction and ensuring the unity of national legislation is indicated.

The article provides statistics related to the frequency of applications to the Supreme Court on issues related to the problem of determining jurisdiction. The approaches and methods of solving such legal problems, the features of the criteria for delimiting jurisdiction are analyzed.

The content of civil jurisdiction is also fully analyzed, the problems that prevent local courts from correctly determining the jurisdiction of a particular dispute are identified, and the problems arising from such errors are indicated. Specific examples are given depending on the type and kind of legal problem.

Resuming our research, the results were summed up, which noted the importance of the Supreme Court of Ukraine in determining the jurisdiction of the dispute, generalized the range of problems associated with delimitation, analyzed the criteria that characterize civil jurisdiction.

Key words: jurisdiction, the Supreme Court of Ukraine, civil jurisdiction, the subject matter of the dispute, the principle of legal certainty, ensuring the unity of national legislation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української цивілістики, важливим питання залишається правове визначення юрисдикційності спорів. Через загальну необхідність дослідження такого інституту «юрисдикції», він визнається основоположною умовою реалізації права на судовий захист, тому стаття є своєрідним аналізом запропонованих змін в зазначеному інституті, в обстановці наближення українського законодавства до міжнародних стандартів та оновлення процесуального законодавства України. У даній статті висвітлено правові позиції Верховного Суду України як гарантія правильного й належного визначення юрисдикційності правових спорів.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми дослідження правових позицій Верховного Суду України, пов'язаних з сучасним станом неоднозначності розмежувань юрисдикційності спорів та висвітленням цих позицій у цивільному аспекті, розглядалися у працях багатьох науковців, як Л. Л. Богачова [3], О. С. Захарова [4], М. Й. Штефан [6], Р. Куйбіда [7], В. Кравчук [8], О. Снідевич [10] та інших. Багато з них стали фундаментом для написання статті.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є з'ясування основних змін в інституті цивільної юрисдикції, з урахуванням практики й правових позицій Верховного Суду України, адже розмежування юрисдикції щодо розгляду справ провадиться між різними компетентними органами та судами, що являється основною проблемою для практичного вирішення, з якою стикаються не тільки суди, а відповідно й особи, які звертаються до суду за захистом та охороною своїх прав та інтересів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень статті 19 ЦПК України, суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами [1].

Тобто, стаття 19 ЦПК побудована таким чином, що відповідні категорії справ мають розглядатися саме в порядку цивільного судочинства, якщо немає інших правил, які встановлюють по цих справам юрисдикцію іншого виду. Використовуючи

інші слова, законодавець запровадив такі правила розмежування юрисдикції судів, що загальна цивільна юрисдикція є всеохоплюючою, якщо справа не віднесена до юрисдикції іншого суду: адміністративного, господарського чи кримінального.

Проблематика полягає в тому, що ті ситуації, які трапляються у реальному житті часто бувають досить складними і їх іноді неможливо описати «сухими» текстовими нормами. Ті рамки, які встановлюються ЦПК, ГПК та КАС для розмежування юрисдикції є вкрай хиткими й не завжди можуть охопити особливість окремих ситуацій, які можуть відповідати як вимогам декількох юрисдикцій відразу, так і не підлягати розгляду у порядку, що передбачений будь-якою з вищезгаданих.

Звичайно, дана ситуація не тільки зачіпає права громадян на справедливе вирішення спорів, а й зумовлює відсутність правової визначеності, яка, між іншим, вважається надважливою суспільною категорією й основоположною цінністю в сучасному демократичному суспільстві. Норма правової визначеності, яка, на перший погляд, нагадує звичай міжнародного права, отримала підтримку й у національному праві.

Зокрема, таку позицію висловив Конституційний Суд України. У рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі, що стосувалася призначення судом більш м'якого покарання відповідною установою було зроблено акцент на тому, що принцип правової визначеності є складовою верховенства права [2].

Знову ж таки, повертаючись до нашого питання, можна зробити доречний висновок. У випадках, коли нормативно-правові акти не можуть впоратися з дотриманням принципу правової визначеності, як однієї з засад верховенства права, це мають робити вищі судові інстанції, конкретизуючи належність тієї чи іншої справи до юрисдикції суду [3].

Більш того, в багатьох окремих демократичних країнах, зокрема в Італії, Франції, вищі судові органи займаються не лише формуванням судової практики, але й ставлять перед собою необхідність забезпечення єдності національного законодавства. Тож, немає сумнівів, що говорячи про якість українського судочинства та про авторитетність тих судових інстанцій, які уповноважені на його здійснення, вкрай необхідними є коректність та тотожність застосування судами законодавства у конкретних справах. І в даному випадку, завданням вищої судової інстанції має бути не виправлення помилок, що були допущені при здійсненні судочинства нижчими інстанціями, а саме забезпечення єдності судової практики, створення взірця для

суддів, що розглядають спори. Особливої актуальності це питання набирає в ситуаціях, пов'язаних з визначенням юрисдикційності конкретної справи [4, с. 152].

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [12] встановлено, що Велика Палата Верховного Суду (далі — ВП ВС) у визначених законом випадках здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права. Під час такого перегляду ВП ВС наділена повноваженнями вирішувати питання юрисдикційності тієї чи іншої справи, адже процесуальними кодексами визначено, що справа підлягає передачі на розгляд ВП ВС, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції (ч. 6 ст. 346 Кодексу адміністративного судочинства України, ч. 6 ст. 303 Господарського процесуального кодексу України, ч. 6 ст. 403 Цивільного процесуального кодексу України).

Як зазначають судді Великої Палати Верховного Суду Олена Кібенко та Віталій Уркевич, юрисдикційні конфлікти займають питому вагу серед справ, розглянутих ВП ВС. Так, у 2018 році ВП ВС розглянула 863 справи з питань порушення судами першої та/або апеляційної інстанцій правил юрисдикційності спору (це становить 83% від загальної кількості розглянутих справ); у 2019 році — 1358 справ (94% від загальної кількості розглянутих справ). Усього ВП ВС за час своєї роботи сформулювала більше 300 висновків щодо юрисдикційності спорів [5].

Продовжуючи тему юрисдикційності спорів, варто зазначити, що це розмежування здійснюється за певними критеріями, до яких, відповідно, встановлюється низка вимог. З усталеною практикою ВП ВС при визначенні юрисдикції суду почали з'являтися відповідні методологічні підходи. Відповідно, критерій визначення юрисдикції суду має бути максимально простим, зрозумілим, таким, щоб його можна було застосувати на момент звернення до суду з позовом, тобто на початкових стадіях цивільного судочинства. Уникнення в майбутньому «варіативності» юрисдикційності спорів певної категорії.

Не менш важливим є гіпотеза про те, щоб один спір вирішувався судами лише один раз, по одному спору приймалося лише одне судові рішення: розгляд конфлікту повинен виходити не з некоректних, сформованих позивачем, вимог й складу сторін, а з його сутності та формулювання предмета спору, дієвою практикою між учасниками такого

конфлікту. Так, наразі ВС прагне, щоб одна справа вирішувалася судами один раз для забезпечення дотримання принципу правової визначеності. Суди не повинні допускати наявності проваджень, а відтак, і судових рішень, ухвалених між тими самими сторонами з того ж самого предмета спору, але судами різних юрисдикцій. Тож юрисдикційність відповідного спору потрібно визначати так, щоб унеможливити повторне звернення особи до суду іншої юрисдикції після відповідного корегування позовних вимог та формулювання іншого складу учасників справи.

Велика Палата Верховного Суду визначає юрисдикційність спору, аналізуючи саму його сутність, базуючись на дійсних (реальних) правовідносинах, що склалися між учасниками такого конфлікту, а не з огляду на сформований позивачем склад сторін справи та сформульовані позивачем позовні вимоги. Так як, такі позовні вимоги часто можуть бути некоректно або помилково сформульовані. Саме таким чином, шляхом з'ясування реальної проблематики суті спору, а не з суб'єктивно сформульованого бачення ситуації позивачем Суд має розглядати ситуацію, й, як результат: вимагати від позивача переформулювати свої вимоги, уточнити склад відповідачів та звернутися до суду належної юрисдикції за захистом свого порушеного права. Позивач іноді не додає зусиль щодо усунення недоліків, хоча й звертається до суду іншої юрисдикції.

Окрім того, посилаючись на Постанову ВП ВС від 13.10.2020 № 369/10789/14-ц необхідно відмітити, що: «Суд має розглядати лише такий спір, у якому позовні вимоги можуть бути або задоволені, чим спір по суті буде вичерпано, або в їх задоволенні може бути відмовлено. У тому ж разі якщо за змістом заявлених позовних вимог (а не з огляду на обставини справи) задоволення позову є неможливим, немає, як видається, підстав стверджувати про наявність юридичного спору. Суд повинен ухвалювати рішення, яким вичерпується конфлікт між сторонами, а не давати одній зі сторін за відсутності для цього юридичних підстав сподівання на те, що вона в майбутньому отримає бажане для неї рішення».

Так, для аналізу підстав розгляду справи за правилами цивільної юрисдикції слід враховувати спеціально визначені критерії, тобто передбачені законом умови, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, а саме: суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин. Як вже зазначалося вище, ВП ВС у своїх постановах неодноразово вказувала критерії

розмежування судової юрисдикції. Більш того, таким критерієм може бути пряма вказівка у законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ (ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 20 Господарського процесуального кодексу України) [6, с. 365].

В цьому аспекті варто окремо проаналізувати вид судочинства та порядок розгляду справи (юрисдикцію) та розмежування критеріїв для кожного виду. Відтак, дублюючи нагальне положення, цивільний вид судочинства (юрисдикція загальних судів) розглядає справи, в яких наявний спір про право, а також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо вони є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав і передані на вирішення суду з такими вимогами розглядаються в порядку позовного провадження, а справи, в яких відсутній спір про право або про його наявність невідомо — в порядку наказного або окремого провадження. Щодо характеру спірних правовідносин, то розгляду підлягають цивільні, земельні, трудові, сімейні, житлові, а також інші, крім справ, розгляд яких відповідно здійснюється в порядку іншого судочинства — що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності, крім справ, що розглядаються Вищим судом з питань інтелектуальної власності. За суб'єктним складом цивільно-процесуальні правовідносини, виходячи із системного тлумачення норм, які визначають юрисдикцію спеціалізованих судів, розглядаються справи по спорах, що виникають із тих матеріальних правовідносин, якщо хоча б однією зі сторін у спорі, як правило, є фізична особа.

Доволі нечітке виокремлення предмету спору (спору про право), що розглядається адміністративними та господарськими судами, передбачено відповідно в ст. 19 КАС України, ст. 20 ГПК України. Що стосується характеру правовідносин, то господарські суди розглядають правовідносини, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності, адміністративні суди розглядають публічно-правові відносини [7]. Господарські справи виникають між юридичними особами та підприємцями, а також з приводу створення та припинення юридичних осіб (корпоративні спори), в свою чергу адміністративні — за участю суб'єкта владних повноважень [8].

На нашу думку, головним фактором розбіжностей в питанні з'ясування належності розгляду спорів у загальних судах є саме завуальований пред-

мет спору, що лежить в основі характеру спірних правовідносин. Звідси і впливає те, що зазвичай суди першої й апеляційної інстанції помилково розглядають справу в порядку цивільного судочинства й неправильно визначають юрисдикційність спору, який виник між сторонами у справі. З цього визначення впливає, що загальні суди не мають чітко визначеної предметної юрисдикції. Водночас практика ВСУ застосовує юрисдикцію адміністративних чи господарських судів у спрощеному вигляді: перші уповноважені вирішувати публічно-правові спори, а другі — спори, що виникають при відтворенні господарської діяльності.

На підтвердження вищенаведених постулат простежимо найбільш розповсюджені розбіжності на практиці. У питанні розмежування цивільної та господарської юрисдикції одним із критеріїв віднесення справ до другої юрисдикції визначено наявність між сторонами саме господарських правовідносин, а також розмежування юрисдикції залежно від предмета правовідносин, а не лише від суб'єктного складу сторін. Відповідно у разі, коли відповідачами у справі є фізичні особи, які безпосередньо не здійснюють підприємницької діяльності, то спори за участю відповідачів — фізичних осіб мають розглядатися у порядку цивільного судочинства.

Часто трапляються випадки, наприклад, виникнення правовідносин між громадською організацією та юридичною особою, яка надає комунальні послуги, з приводу проведення перерахунку вартості послуг [9, с. 34]. Так, громадська організація (позивач) звертається не для захисту власних інтересів як суб'єкта цивільних відносин, а в інтересах невизначеного кола споживачів, спір між сторонами є спором про право цивільне, адже виникає фактично між споживачами послуг. Окремі правові позиції суду також визначають питання юрисдикційності спорів, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі. В даному питанні важливе значення відіграє часовий проміжок подання позовної заяви: якщо позовні вимоги про стягнення коштів ґрунтуються на цивільних правочинах, а не виникають з корпоративних правовідносин, то спір підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Стосовно спорів щодо оренди фермерських господарств, то земельні ділянки, виділені фізичній особі в оренду для ведення фермерського господарства, які ця особа передала останньому у суборенду, не є ділянками фермерського господарства відповідно до аналізу законодавства. А тому спори

щодо таких ділянок треба розглядати за правилами цивільного судочинства.

Що стосується розмежування цивільної та адміністративної юрисдикції, то загальними помилками виступають: по-перше, публічно-правовий спір не завжди розглядають адміністративні суди, адже ці конфлікти можуть бути також пов'язані із порушенням прав, свобод та інтересів осіб у сфері публічно-правових відносин, що підлягає розгляду загальними судами; по-друге, такі спори виникають зазвичай внаслідок здійснення певними суб'єктами владних управлінських функцій, а їх неправомірне застосування тягне за собою виникнення спору між фізичною особою і таким суб'єктом владних повноважень.

Відтак, позовні вимоги щодо визнання чинності державних актів на земельні ділянки є цивільно-правовими вимогами про визнання права власності на земельні ділянки [10, с. 47]. У випадках, коли фізична особа оспорує правомірність набуття іншою особою речового права, яке було зареєстроване на підставі декларації про готовність об'єкта до експлуатації, спір про скасування реєстрації такої декларації, скасування свідоцтва про право власності, а також рішення

про державну реєстрацію прав та їх обтяжень є приватноправовим, тому підпадає під правила цивільного судочинства.

Як наслідок, кожний прорахунок щодо визначення юрисдикційності спору може призвести до зростання кількості інцидентів недотримання основоположних конституційних засад судочинства, до порушення прав людини на належне здійснення правосуддя компетентними судами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, особливості проблем в розмежуванні юрисдикцій виникають у разі, якщо при визначенні критеріїв такого розмежування закон виходить із різноманітних ознак, не узгоджених між собою, внаслідок чого один і той самий спір формально може бути розглянутий судами різних юрисдикцій. При вирішенні таких проблем практика ВП ВСУ керується догмою щодо проблем у визначенні судової юрисдикції при одних й ти ж самих правовідносинах, які можуть характеризуватися як певною галузевою належністю, так і певними іншими ознаками, визначеними як критерії юрисдикції окремих її видів. Так, Суд звертає зусилля на вирішення існуючих у правових відносинах колізій.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 25.11.2021).
2. Рішення Конституційного суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (дата звернення: 25.11.2021).
3. Богачова Л. Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика). Теорія і практика правознавства. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_74
4. Захарова О. С. Єдність судової практики крізь призму завдань цивільного судочинства // Право України. 2012. № 11–12. С. 151–156.
5. Підходи Великої Палати Верховного Суду до визначення юрисдикційності спорів. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/915159/>
6. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. Й. Штефан. К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре». 2005. С. 624.
7. Куйбіда Р. Межі адміністративної юрисдикції: спірні питання // Юридичний вісник України. 2007. № 25 (625). С. 6–7.
8. Кравчук В. Методи вирішення юрисдикційних проблем / В. Кравчук // Офіційний сайт Вищого адміністративного суду України. URL: http://www.vasu.gov.ua/nkr/nauk_praci/metodi_virish_yurisdike_problem/
9. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 02.01.2019 по 01.02.2019 / Упоряд: д-р юрид. наук О. Р. Кібенко; відпов. за вип.: канд. юрид. наук Р. Ш. Бабанли. Київ, 2019. Вип. 1. С. 68.
10. Снідевич О. Окремі питання класифікації цивільних позовів у справах, що виникають із земельних правовідносин // Право України. 2006. № 2. С. 100.

11. Матузов Н.І. Юридичні колізії та способи їх вирішення/Теорія держави і права: Курс лекцій / За ред. Н.І. Матузова та А.В. Малько. М.: Юрист. 1997. С. 424–439.

12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

References

1. Cyvilnyj kodeks Ukrajinjy vid 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>

2. Rishennja Konstytucijnogho sudu Ukrajinjy vid 2 lystopada 2004 r. № 15-rp/2004 u spravi za konstytucijnym podannjam Verkhovnogho sudu Ukrajinjy shhodo vidpovidnosti Konstytuciji Ukrajinjy (konstytucijnosti) polozhenj statti 69 Kryminalnogho kodeksu Ukrajinjy (sprava pro pryznachennja sudom bilsh m'jakogho pokarannja). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>

3. Boghachova L. L. Pryncyp pravovoji vyznachenosti v jevropejskomu i nacionalnomu pravi (zmistovna kharakterystyka). Teorija i praktyka pravoznavstva. 2013. Vyp. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_74

4. Zakharova O. S. Jednistj sudovoji praktyky krizj pryizmu zavdanj cyvilnogho sudochynstva // Pravo Ukrajinjy. 2012. № 11–12. S. 151–156.

5. Pidkhody Velykoji Palaty Verkhovnogho Sudu do vyznachennja jurydsykijnosti sporiv. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/915159/>

6. Shtefan M. J. Cyviljne procesualjne pravo Ukrajinjy: Akademichnyj kurs: pidruch. dlja stud. juryd. spec. vyshh. navch. zakl. / M. J. Shtefan. K.: Koncern «Vydavnychyj dim «In Jure». 2005. S. 624.

7. Kujbida R. Mezhi administratyvnoji jurydsykiji: spirni pytannja // Jurydychnyj visnyk Ukrajinjy. 2007. № 25 (625). S. 6–7.

8. Kravchuk V. Metody vyrishennja jurydsykijnjkh problem / V. Kravchuk // Oficijnyj sajт Vyshhogho administratyvnogho sudu Ukrajinjy. URL: http://www.vasu.gov.ua/nkr/nauk_praci/metodi_virish_yurisdike_problem/

9. Dajdzhest sudovoji praktyky Velykoji Palaty Verkhovnogho Sudu. Rishennja, vneseni do JeDRSR za period z 02.01.2019 po 01.02.2019 / Uporjad: d-r juryd. nauk O. R. Kibenko; vidpov. za vyp.: kand. juryd. nauk R. Sh. Babanly. Kyjiv, 2019. Vyp. 1. S. 68.

10. Snidevych O. Okremi pytannja klasyfikaciji cyvilnykh pozoviv u spravakh, shho vynykajutj iz zemelnykh pravovidnosyn // Pravo Ukrajinjy. 2006. № 2. S. 100.

11. Matuzov N. I. Jurydychni koliziji ta sposoby jikh vyrishennja/Teorija derzhavy i prava: Kurs lekciy / Za red. N. I. Matuzova ta A. V. Maljko. M.: Juryst. 1997. S. 424–439.

12. Pro sudoustrij i status suddiv: Zakon Ukrajinjy vid 02.06.2016 # 1402-VIII. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinjy. 2016. # 31. St. 545.

Шуміло Інеса Анатоліївна

*кандидатка юридичних наук, доцент кафедри
Міжнародного приватного права та порівняльного правознавства
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Шумило Инесса Анатольевна

*кандидатка юридических наук, доцент кафедры
Международного частного права и сравнительного правоведения
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Shumilo Inesa

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at the
Department of International Private Law and Comparative Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Близнюк Мірра Любомирівна

*студентка
Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Близнюк Мирра Любомировна

*студентка
Института подготовки кадров для органов юстиции Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Blyzniuk Mirra

*Student of
Institute of Personnel Training for the Bodies of Justice of Ukraine of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7677

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СУРРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАИНЕ

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF LEGAL REGULATION OF SURROGATE MOTHERHOOD IN UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню проблеми захисту прав дітей, народжених внаслідок застосування допоміжної репродуктивної технології – сурогатного материнства. У дослідженні охарактеризовано основні концептуальні підходи до визначення походження народженої сурогатною матір'ю дитини, встановлено проблему відсутності законодавчого регулювання правового статусу ембріона людини, зачатого *in-vitro* та запропоновано шляхи її вирішення. Акцентовано увагу на неоднозначності правового регулювання явища сурогатного материнства у світі.

У дослідженні проаналізовано можливі ризики недобросовісності медичних закладів, які надають послуги з допоміжних репродуктивних технологій, та наслідки недбалості лікарів-репродуктологів у вигляді подальшого обмеження прав дитини закордоном та відібрання її у потенційних батьків на прикладі справи «Парадізо і Кампанеллі проти Італії».

Встановлено недоцільність законодавчого закріплення строку, протягом якого сурогатна матір повинна надати згоду на реєстрацію осіб батьками дитини, з огляду на можливі маніпуляції з боку сурогатної матері та потенційну втрату новонародженою дитиною батьків у випадку смерті сурогатної матері до підписання відповідної згоди.

У дослідженні проаналізовано роль українських національних судів у встановленні юридичного факту родинних відносин між батьками та новонародженою дитиною для визнання іноземними органами державної влади свідоцтв про народження, виданих українськими органами державної реєстрації актів цивільного стану. Зосереджено увагу на відсутності сталої практики національних судів щодо визначення виду судового провадження з огляду на те, що у певних випадках суд вказує на підміну заявниками понять «встановлення юридичного факту родинних відносин» та «визнання батьківства».

За результатами дослідження зроблено висновок про необхідність розробки міжнародної конвенції, яка закріплюватиме стандарти захисту прав дітей, народжених внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, а також окреслено завдання, які постають перед національним законодавцем та українськими судами, щоб забезпечити якісне правове регулювання сурогатного материнства, враховуючи насамперед права дитини.

Ключові слова: приватно-правові відносини, сурогатне материнство, допоміжні репродуктивні технології, права дитини, визначення походження дитини.

Аннотация. Стаття посвящена комплексному исследованию проблемы защиты прав детей, рожденных в результате применения вспомогательной репродуктивной технологии – суррогатного материнства. В исследовании охарактеризованы основные концептуальные подходы к определению происхождения рожденного суррогатной матерью ребенка, установлена проблема отсутствия законодательного регулирования правового статуса эмбриона человека, зачатого *in vitro* и предложены пути её решения. Акцентируется внимание на неоднозначности правового регулирования явления суррогатного материнства в мире.

В исследовании проанализированы возможные риски недобросовестности медицинских учреждений, предоставляющих услуги по вспомогательным репродуктивным технологиям, и последствия ошибок врачей-репродуктологов в виде дальнейшего ограничения прав ребенка за рубежом и отнятия его у потенциальных родителей на примере дела «Парадизо и Кампанелли против Италии».

Установлена нецелесообразность законодательного закрепления срока, в течение которого суррогатная мать должна дать согласие на регистрацию лиц родителями ребенка, учитывая возможные манипуляции со стороны суррогатной матери и потенциальную потерю новорожденным родителей в случае смерти суррогатной матери до подписания соответствующего согласия.

В исследовании проанализирована роль украинских национальных судов в установлении юридического факта родственных отношений между родителями и новорожденным ребенком для признания иностранными органами государственной власти свидетельств о рождении, выданных украинскими органами государственной регистрации актов гражданского состояния. Сосредоточено внимание на отсутствии устойчивой практики национальных судов по определению вида судебного производства, учитывая, что в определенных случаях суд указывает на подмену заявителями понятий «установление юридического факта родственных отношений» и «признание отцовства».

По результатам исследования сделан вывод о необходимости разработки международной конвенции, которая будет закреплять стандарты защиты прав детей, рожденных в результате применения вспомогательных репродуктивных технологий, а также очерчены задачи, которые встают перед национальным законодателем и украинскими судами, чтобы обеспечить качественное правовое регулирование суррогатного материнства, учитывая прежде всего права ребенка.

Ключевые слова: частноправовые отношения, суррогатное материнство, вспомогательные репродуктивные технологии, права ребенка, определение происхождения ребенка.

Summary. The article is devoted complex research of problem of defence of rights for children, bear as a result of application of auxiliary genesial technology – substitute maternity. In research the basic conceptual going is described near determination of origin of bear by a substitute a mother child, the problem of absence of the legislative adjusting of legal status of embryo of man is set, conceived *in vitro* and the ways of its decision are offered. Attention is accented on the ambiguousness of the legal adjusting of the phenomenon of substitute maternity in the world.

In research the possible risks of dishonesty of medical establishments which give services in auxiliary genesial technologies, and consequences of errors of doctors-reproduktologists, are analysed as subsequent limitation of rights for a child by a foreign country on the example of case of «Paradizo and Kampanelli v. Italy».

Pointlessness of the legislative fixing of term, during which a substitute mother must give a consent to registration of persons the parents of child, is set, taking into account possible manipulations from the side of substitute mother and potential loss by the new-born child of parents in the case of death of substitute mother to signing of the proper consent.

In research the role of the Ukrainian national courts is analysed in establishment of legal fact of domestic relations between parents and new-born child for confession of state power of birth certificates, given out the Ukrainian organs of state civil regis-

tration foreign organs. Concentrated attention on absence of permanent practice of national courts in relation to determination of type of judicial realization as in certain cases a court specifies on the substitution of concepts «establishment of legal fact of domestic relations» and «confession of paternity declarants».

As a result of research a conclusion is done about the necessity of development of international convention, which will fasten the standards of defence of rights for children, bear as a result of application of auxiliary genetical technologies, and also outlined tasks which appear before a national legislator and Ukrainian courts, to provide the high-quality legal adjusting of substitute maternity, taking into account rights for a child above all things.

Key words: private-legal relations, surrogacy, assisted reproductive technologies, children's rights, determination of the child's origin.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших здобутків людства у XX столітті є стрімкий розвиток генної інженерії та поява нових технологій у галузі біомедицини, які дозволяють подолати безпліддя.

Сурогатне материнство як один з видів допоміжних репродуктивних технологій надає можливість стати генетичними батьками особам, які за станом здоров'я не можуть народити дитину природнім шляхом. Проте, здавалося б таке позитивне надбання у галузі генної інженерії, викликає чимало суперечностей як серед науковців, так і на побутовому рівні.

Сурогатне материнство в Україні є поширеною послугою, яка рекламується як технологія вищого ґатунку та надається здебільшого іноземцям, які готові сплачувати високу вартість технології за подолання законодавчих заборон країн їх походження [12, с. 182].

Україна стає країною-донором народження для іноземців, однак, на жаль, не може в повній мірі забезпечити дотримання основних прав цих дітей. Тому дослідження правових та етичних проблем забезпечення заходів захисту дітей, народжених шляхом сурогатного материнства в нашій державі є нагальною потребою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем забезпечення прав дитини, народженої сурогатною матір'ю, присвячені праці вчених: С. Н. Тагаєвої [3], Ф. М. Амінової [3], Етьєна Больє [4], Л. Бракен (Lydia Bracken) [6], Н. С. Анцух [7], Ю. А. Дронової [8], І. А. Михайлової [9] та інших.

Метою наукової статті є з'ясування етичних проблем застосування репродуктивної технології сурогатного материнства, ознайомлення з проблемними практичними аспектами, які виникають на стадії забору репродуктивного матеріалу, встановлення прогалин чинного законодавства, що регулює відносини у сфері транскордонного сурогатного материнства та забезпечення прав дитини, народженої шляхом сурогатного материнства.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що сурогатне материнство є досить поширеним явищем, світова спільнота досі не визначилася з єдиним розумінням поняття даної технології. Правові дослідження у сфері репродуктивних прав здійснюються досить активно, проте якість законодавчого закріплення не є однозначною.

У той час, як парламенти окремих країн (Австралія, Канада, Великобританія, Нідерланди, Бельгія) сприймають сурогатне материнство як сучасну правову реальність та законодавчо закріплюють дозвільний режим на проведення медичної маніпуляції, законодавці інших країн (Франція, Швеція, Угорщина, Німеччина, Ісландія, Італія, Японія, Швейцарія, Пакистан, Саудівська Аравія, Сербія) ставляться до допоміжних репродуктивних технологій вкрай негативно. В Україні правове регулювання допоміжних репродуктивних технологій майже відсутнє: основними нормативно-правовими актами в Україні є Цивільний кодекс України та Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 року № 787 [1; 2].

Королівство Іспанія, яке є одним з основних країн-замовників послуг з репродукції в Україні, має неоднозначне ставлення до такого явища як сурогатне материнство. Відповідно до ст. 10 Закону Іспанії «Про технології та допоміжну репродукцію людини» від 26 травня 2006 року № 14 будь-який договір, яким встановлено відмову жінки, яка народила дитину, від материнства вважається нікчемним. У той же час, Закон надає можливість померлій жінці стати матір'ю дитини, якщо її чоловік або співмешканець звернеться до медичного закладу для використання кріоконсервованих ембріонів. Таким чином, виникає внутрішня колізія, через яку одночасно сурогатна матір та померла жінка вважаються повноправними матерями народженої дитини [3, с. 197–198].

На рівні міжнародно-правового регулювання до документів, що стосуються прямо чи

опосередковано захисту репродуктивних прав людини належать: Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року, Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року, Європейська конвенція про права людини та біомедицину від 24 січня 2002 року, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Принципи медичної етики» від 18 грудня 1982 року тощо.

Попри законодавчі заборони та загрозу кримінальної відповідальності особи, позбавлені можливості реалізувати своє право на батьківство природнім шляхом, вдаються до так званого «репродуктивного туризму». І якщо права осіб, які бажають стати генетичними батьками, захищені та гарантовані численними правовими актами, то дитина, яка народиться в результаті медичних маніпуляцій є найбільш незахищеним суб'єктом.

Першим аспектом, який наразі належним чином не врегульований законодавством жодної з країн, які дозволили сурогатне материнство є питання правового статусу ембріона людини, зачатого позаутробним шляхом.

Щодо можливості наділення ембріона певними правами не існує єдиної думки і серед науковців. Найбільш поширеною є позиція, викладена Етьєном Больє: «Розмежування між ембріоном, плодом і людиною є умовним. Але науці абсолютно відомо, що впродовж перших двох тижнів з моменту запліднення ембріон не може вважатися індивідуумом (individuals — той, якого не можна поділити), адже на цій стадії він може поділитися та утворити близнюків» [4, с. 132].

У сучасних умовах ми розуміємо, що перш ніж буде проведено інкорпорацію ембріона до порожнини матки сурогатної матері, даний ембріон зберігатиметься у лабораторії шляхом кріоконсервування. Медичні заклади пропонують подружжям, які ще не визначилися з вибором сурогатної матері, послугу зі зберігання отриманих ембріонів шляхом вітрифікації, тобто заморожування.

Також дана послуга набуває поширення через сучасну популяризацію такого явища як відкладене батьківство. Очевидно, що даною послугою з різних причин користуються чимало осіб, адже зберігання іншим чином просто неможливе.

У зв'язку з цим постає чимало питань про те, що робити з ембріонами, якщо потенційні батьки загинули чи відмовилися проводити подальші

маніпуляції з ними і не наполягають на подальшому зберіганні?

Саме через масштабність даної проблеми та усвідомлення великого ризику неконтрольованого знищення ембріонів у 2003 році була створена організація NEDC (National Embryo Donation Center), метою якої є захист життя та сприяння усиновленню ембріонів [5].

Завдяки діяльності NEDC у жовтні 2020 року на світ з'явилася дівчинка, ембріон якої перебував у кріоконсервованому стані 27 років. NEDC є некомерційною організацією, яка фінансується пожертвуваннями осіб, що розділяють їх філософію [5].

Вважаємо, що законодавче закріплення необхідності створення подібних організацій стане найбільш етичним вирішенням проблеми забезпечення захисту життя ембріонів та надасть можливість особам, що відмовляються від подальших маніпуляцій з ембріонами, пожертвувати їх для всиновлення. Діяльність таких організацій не порушуватиме принципу дозволу виключно гестаційного типу сурогатного материнства в Україні, оскільки сурогатна матір не буде генетично пов'язана з покинутим ембріоном, та стане чудовим варіантом для іноземців, яким не потрібне надання лабораторного підтвердження наявності генетичного зв'язку з дитиною для визнання батьками (Австралія, Канада, Великобританія, Нідерланди).

Наслідком відсутності належної медичної та соціальної відповідальності працівників медичних закладів, які надають послуги зберігання ембріонів, стають прецеденти народження дітей, які не мають генетичної спорідненості із потенційними батьками. У таких країнах як Німеччина, Італія, Іспанія через відсутність спорідненості особи не можуть бути зареєстровані батьками народженої дитини та, відповідно, дитина набуває статусу сироти.

Відомий приклад, що якнайповніше ілюструє наслідки такої помилки є справа «Парадізо і Кампанеллі проти Італії». Заявниця пані Парадізо, будучи громадянкою Італії, уклала договір про надання послуг сурогатного материнства з медичним закладом у місті Москва. На виконання цього договору заявницею був доставлений генетичний матеріал її чоловіка до клініки з метою здійснення процедури запліднення in-vitro. Після народження дитини сурогатною матір'ю пані Парадізо ще протягом двох місяців перебувала у місті Москва поки тривала процедура оформлення свідоцтва про народження за законодавством Російської Федерації. Свідоцтво про народження, видане органами влади Російської Федерації, містило відомості виключно про те, що батьками новонародженої дитини є

громадяни Італії Джовані Кампанеллі та Донатіна Парадізо [6, с. 373].

Консульство Італії у місті Москва надало дозвіл заявниці на виїзд з дитиною до Італії, проте повідомило органи прокуратури Італії про те, що видане свідоцтво про народження містить відомості, що не відповідають дійсності.

У ході розгляду справи Судом по справах неповнолітніх було встановлено, що народжена дитина не мала генетичної спорідненості з заявником Джовані Парадізо. Представники медичного закладу погодилися із тим, що сталася помилка, але жодним чином виправдати це не намагалися, зазначивши лише про імовірність підміни ембріона через постійні зміни складу обслуговуючого персоналу [6, с. 373].

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Парадізо і Кампанеллі проти Італії» містить окремий розділ, що присвячений висвітленню подальшої долі дитини. Після виконання рішення Суду по справах неповнолітніх від 20 жовтня 2011 року дитина приблизно на 15 місяців була поміщена у дитячий будинок. Будь-які контакти та можливість отримувати інформацію про нього заявниками була заборонена [6, с. 374].

На початку квітня 2013 року дитина була всиновлена, проте не мала офіційного статусу. Така «відсутність» статусу істотно ускладнювала вирішення адміністративних питань та унеможливлювала користування державними послугами, увесь час дитина мала право тільки на отримання невідкладної медичної допомоги.

Хоча Європейський суд з прав людини зробив висновок про неспівмірність вжитого заходу із відібрання дитини у заявників, найбільш незахищеним «учасником» даної справи була дитина, яка до надання тимчасового офіційного статусу владою Італії не мала офіційного імені для реєстрації у школі, за місцем проживання та у медичному закладі, чим суттєво порушувалися її основоположні права [6, с. 374].

Визначення походження дитини, народженої сурогатною матір'ю, є однією з найглобальніших проблем через відсутність єдності світової спільноти у вирішенні цього питання. Застосування репродуктивних технологій повністю змінило уявлення людей щодо того, хто може вважатися батьками дитини. Найбільш точно це відбивається у вислові дослідниці Н. Анцух: «Сурогатне материнство поставило під сумнів, здавалося б, непорушний факт: матір'ю дитини є жінка, яка її народила» [7, с. 70].

Найсуперечливішим підходом до визначення походження дитини є презумпція материнства

сурогатної матері (Австралія, Азербайджанська Республіка, Великобританія, Російська Федерація, Республіка Узбекистан, а також деякі штати США (Верджинія, Нью-Гемпшир). Сутність даної презумпції полягає у тому, що подружжя, яке виявило бажання імплементації ембріона до утроби іншої жінки з метою його виношування, може бути зареєстроване батьками дитини виключно зі згоди сурогатної матері [8, с. 63].

Як правило, в законодавстві країн-прибличниць даного підходу чітко не визначається період, протягом якого сурогатна мати має надати відповідну згоду. Тим не менш, відповідно до статті 16 Закону «Про акти громадянського стану» Російської Федерації така згода має бути надана не пізніше ніж через місяць після народження дитини. Штат Вірджинія встановлює менш тривалий термін для надання згоди — 25 днів, а в штаті Нью-Гемпшир сурогатна матір має прийняти рішення про реєстрацію дитини протягом 72 годин з моменту її народження [8, с. 65].

Слід погодитися з думкою І. А. Михайлової, яка зазначає, що «відмова сурогатної матері надати згоду на реєстрацію осіб, що уклали з нею договір сурогатного материнства, батьками дитини, є зловживанням правом, яке має наслідком завдання моральної та майнової шкоди генетичним батькам, а також порушення прав та законних інтересів новонародженої дитини, оскільки законодавець припускає встановлення її юридичного зв'язку з сурогатною матір'ю, яка не є генетично спорідненою новонародженій дитині» [9, с. 76].

По-перше, особи, які уклали договір сурогатного материнства та передали свій генетичний матеріал для зачаття дитини, у подальшому можуть бути не зареєстрованими батьками дитини, адже законодавець наділив сурогатну матір правом відмовити у такій реєстрації з будь-якої причини. По-друге, у випадку смерті сурогатної матері до надання відповідної згоди (наприклад, у пологах) новонароджена дитина втрачає фактичних батьків та набуває статусу обов'язкового спадкоємця сурогатної матері [1].

Зважаючи на ці особливості, судова практика штату Огайо змінила концептуальний підхід до питання встановлення походження дитини, народженої сурогатною матір'ю.

У 1994 році у штаті Огайо у суді у цивільних справах (Court of Common Pleas) розглядалася справа «Белсіто проти Кларк» (Belsito v. Clark). Між безплідною подружньою парою (Антоні та Шеллі Белсіто) та сурогатною матір'ю Керол Кларк (молодшою сестрою Шеллі Белсіто), було

укладено договір сурогатного материнства. При зачатті використовувався генетичний матеріал подружжя, але після народження дитини генетичній матері було відмовлено в реєстрації її матір'ю дитини. Крім того, оскільки генетичний батько і сурогатна мати не були одружені, дитина вважалася незаконнонародженою, і їй присвоювалося прізвище сурогатної матері [7, с. 75].

Подружжя Белсіто звернулося до суду з вимогою бути визнаними батьками дитини, народженою сурогатною матір'ю, без процедури усиновлення, на підставі генетичного зв'язку між ними та дитиною. Суд задовольнив клопотання подружжя Белсіто, визначивши, що при встановленні походження дитини головним фактом є генетичний зв'язок, а не факт народження [7, с. 76].

Україна, Республіка Армєнія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан при визначенні походження дитини керуються презумпцією материнства генетичної матері [7, с. 76].

Тривалий час науковою спільнотою пропонувалося наділити репродуктолога повноваженнями щодо посвідчення походження дитини від фактичних батьків шляхом видачі відповідної довідки. Чинний Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 року № 787 визначає обов'язок видачі довідки про генетичну спорідненість батьків (батька чи матері) з плодом (додаток 18 до вказаного Порядку) для можливості реєстрації осіб батьками новонародженого [2].

Однак, не можна цілком погодитися з тим, що таке положення особливо актуальне при реалізації програм сурогатного материнства транскордонного характеру, оскільки надає іноземцям додаткові гарантії, що підтверджують їхній генетичний зв'язок з дитиною, народженою сурогатною матір'ю, і спрощує для них здійснення адміністративних процедур в іноземній державі.

Слід звернути увагу на те, що така довідка не може прирівнюватися до проведеного в лабораторних умовах тесту ДНК, оскільки складається лікарем-репродуктологом виключно на підставі вже наявної медичної документації [2]. Таким чином, посилення іноземцями на відомості з даного документу у іноземних судах для доведення наявності генетичного зв'язку є безпідставними, адже можливі випадки фактичної відсутності спорідненості за умови неналежного виконання клінікою своїх обов'язків.

Важлива роль у визнанні факту батьківства іноземців органами державної влади їх країн проживання належить українським судам.

Так, рішенням Святошинського районного суду міста Києва від 03 вересня 2019 року по справі № 759/10945/19 було встановлено, що заявниця та її чоловік є громадянами Німеччини та постійно там проживають, проте скористалися послугами з репродуктивної медицини в Україні. Для законної реєстрації дитини на території Німеччини виникла потреба у судовому порядку встановити факт спорідненості заявника з дитиною, оскільки за законом Німеччини матір'ю дитини вважається жінка, яка її народила, при цьому видане в Україні свідоцтво про народження дитини в ФРН не визнається як рішення компетентного органу України і не змінює правове становище [10].

Крім того невизнання факту реєстрації матір'ю дитини в Україні Верховним судом ФРН обґрунтовується тим, що така дія підтверджується не рішенням суду, а рішенням (актом) українського органу реєстрації актів цивільного стану, яке не відповідає змісту частини 1 параграфу 108 Закону ФРН «Про провадження у справах сім'ї та з питань добровільної підсудності».

Суд дійшов висновку, що відмова органів ФРН у визнанні факту реєстрації заявниці матір'ю дитини порушує її права та права дитини, оскільки зі статусом матері пов'язані всі права та обов'язки її щодо дитини, зокрема матеріального забезпечення та піклування, які вона набула згідно законодавства України [10].

З урахуванням висновку, викладеного у рішенні Верховного федерального суду ФРН XII ZB 320/17 від 20 березня 2019 р., таке порушення прав заявниці може бути усунено шляхом встановлення факту родинних відносин в суді України за місцем народження дитини з винесенням відповідного судового рішення [10].

Таким чином, Святошинський районний суд міста Києва задовольнив заяву про встановлення юридичного факту родинних відносин між заявниками та дитиною у порядку окремого провадження.

Слід звернути увагу, що у деяких випадках українські суди відмовляють у відкритті окремого провадження та вдаються до встановлення факту родинних відносин між батьками-іноземцями та дитиною у порядку позовного провадження.

Так, наприклад, ухвалою Солом'янського районного суду міста Києва від 15 жовтня 2019 року по справі № 760/26991/19 було відмовлено у відкритті окремого провадження у справі про встановлення факту родинних відносин між батьками-громадянами Королівства Іспанії та народженою сурогатною матір'ю дитиною [11].

Заявниця посилалася на те, що згідно з Інструкцією Головного Управління Реєстрів та Нотаріату (DGRN) від 5 жовтня 2010 р. про процедуру реєстрації походження дітей, народжених в результаті сурогатної вагітності була визнана можливість запису такої дитини та встановлені критерії для отримання доступу до бази реєстрації Актів Цивільного Стану Іспанії для дітей, народжених за кордоном за допомогою технік сурогатного материнства, а саме, було дозволено визнання закордонних судових документів, які підтверджують факт походження та народження дитини [11].

У 2019 році у зв'язку зі змінами в законодавстві Іспанії, що регулює сферу репродуктивних технологій та сурогатного материнства, було встановлено більш чіткі та жорсткі вимоги, дотримання яких є обов'язковим для реєстрації дітей, народжених за кордоном за допомогою технік сурогатного материнства, до бази реєстрації Актів Цивільного Стану Іспанії [11].

Відповідно до п. 2 Інструкції Головного Управління Реєстрів та Нотаріату від 18 лютого 2019 р. N 2367 про оновлення режиму реєстрації батьківства осіб, народжених шляхом сурогатного материнства, заявки на реєстрацію в Консульському реєстрі актів цивільного стану про батьківство дітей, народжених після опублікування цього Розпорядження, не підлягають розгляду, за винятком випадків, коли існує рішення судових органів відповідної країни, яке є остаточним та вступило в законну силу [11].

Солом'янський районний суд міста Києва пояснив, що встановлення факту батьківства повторно судом неможливе, адже цей факт уже встановлено

в Україні саме в свідоцтві про народження дитини, виданого органом реєстрації актів цивільного стану. У зв'язку з цим, суд вказав на те, що заявники підмінили поняття «встановлення факту родинних відносин» та «встановлення батьківства», яке є належним способом захисту права у цьому випадку та має вирішуватись у порядку позовного провадження [11]. Очевидно, що така правова невизначеність жодним чином не сприяє захисту прав новонародженої дитини та створює складнощі для осіб у реалізації права на батьківство.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Таким чином, проаналізувавши та систематизувавши усе вищевикладене, можемо прийти до висновку, що проблема відсутності належного правового регулювання захисту прав дітей, народжених шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій, залишається нагальною у всьому світі. Враховуючи той факт, що поширення «репродуктивного комерційного туризму» набуває глобального характеру і те, що Україна все частіше стає країною-донором народження для іноземців, існує необхідність розробки міжнародної конвенції, яка закріплюватиме стандарти захисту прав дітей, народжених внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій. Крім цього, перед законодавцем постає завдання подальшого розвитку існуючого законодавства у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій, зокрема, прийняття спеціального закону з урахуванням транскордонного характеру репродуктивних послуг, передусім, для забезпечення належного захисту прав дітей.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12.11.2021).
2. Про затвердження порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: наказ МОЗ України від 09.09.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 12.11.2021).
3. Тагаева С. Н. Проблемы применения правопорядка к осложненным «иностранным элементом» отношениям, возникающим из вспомогательных репродуктивных технологий / С. Н. Тагаева, Ф. М. Аминова // Вестник Пермского университета. Юридические науки. 2017. № 36. С. 192–202.
4. Болье Этьен. Реакция — агрессивность. // Требования биоэтики: медицина между надеждой и опасением. К.: Сфера. 1999.
5. National Embryo Donation Center. URL: <https://www.embryodonation.org/>. (дата звернення: 12.11.2021).
6. Bracken L. Assessing the best interests of the child in cases of crossborder surrogacy: inconsistency in the Strasbourg approach? / Lydia Bracken // Journal of Social Welfare and Family Law. 2017. № 3. P. 368–379.
7. Анцух Н. С. Трансграничные проблемы правового регулирования суррогатного материнства / Наталия Сергеевна Анцух. Минск: «Четыре Четверти», 2015. 156 с.
8. Дронова Ю. А. Что нужно знать о суррогатном материнстве / Ю. А. Дронова. Москва: Городец, 2007. 112 с.

9. Михайлова И. А. Значение родства в современном частном праве / И. А. Михайлова. // Цивилист. 2009. № 2. С. 74–77.
10. Рішення Святошинського районного суду міста Києва від 03 вересня 2019 року по справі № 759/10945/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84089176>. (дата звернення: 12.11.2021).
11. Ухвала Солом'янського районного суду міста Києва від 15 жовтня 2019 року по справі № 760/26991/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85197502>. (дата звернення: 12.11.2021).
12. Шуміло І. А. Правові та етичні проблеми транскордонного сурогатного материнства / І. А. Шуміло, О. С. Ковпик // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 182–186.

References

1. *Cyvilnyj kodeks Ukrajinjy: Zakon Ukrajinjy vid 16.01.2003 #435-IV* // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrajinjy» / VR Ukrajinjy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennja: 12.11.2021).
2. Pro zatverdzhennja porjadku zastosuvannja dopomizhnykh reproduktyvnykh tekhnologij v Ukrajinjy: nakaz MOZ Ukrajinjy vid 09.09.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (data zvernennja: 12.11.2021).
3. Tagaeva S.N. Problemy primeneniya pravoporyadka k oslozhnennym «inostrannym elementom» otnosheniyam, voznikayushchim iz vspomogatelnykh reproduktyvnykh tekhnologiy / S.N. Tagaeva, F.M. Aminova. // Vestnik Permskogo universiteta. Yuridicheskie nauki. 2017. № 36. S. 192–202.
4. Bole Eten. Reaktsiya — agressivnost // Trebovaniya bioetiki: meditsina mezhdou nadezhdoj i opaseniem. K.: Sfera. 1999.
5. National Embryo Donation Center. URL: <https://www.embryodonation.org/>. (data zvernennya: 12.11.2021).
6. Bracken L. Assessing the best interests of the child in cases of crossborder surrogacy: inconsistency in the Strasbourg approach? / Lydia Bracken // Journal of Social Welfare and Family Law. 2017. № 3. P. 368–379.
7. Antsukh N.S. Transgranichnye problemy pravovogo regulirovaniya surrogatnogo materinstva / Nataliya Sergeevna Antsukh. Minsk: «Chetyre Chetverti», 2015. 156 s.
8. Dronova Yu.A. Chto nuzhno znat o surrogatnom materinstve / Yu.A. Dronova. Moskva: Gorodets, 2007. 112 s.
9. Mikhaylova I. A. Znachenie rodstva v sovremennom chastnom prave / I. A. Mikhaylova. // Tsivilist. 2009. № 2. S. 74–77.
10. Rishennja Svjatoshynskogho rajonnogho sudu mista Kyjeva vid 03 veresnja 2019 roku po spravi # 759/10945/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84089176>. (data zvernennja: 12.11.2021).
11. Ukhvala Solom'jansjkogho rajonnogho sudu mista Kyjeva vid 15 zhovtnja 2019 roku po spravi # 760/26991/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85197502>. (data zvernennja: 12.11.2021).
12. Shumilo I.A. Pravovi ta etychni problemy transkordonnogho surogatnogho materynstva / I.A. Shumilo, O.S. Kovpyk // Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal. 2020. #8. S. 182–186.

Шуміло Інеса Анатоліївна

*кандидатка юридичних наук, доцент кафедри
Міжнародного приватного права та порівняльного правознавства
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Шумило Инесса Анатольевна

*кандидатка юридических наук, доцент кафедры
Международного частного права и сравнительного правоведения
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Shumilo Inesa

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at the
Department of International Private Law and Comparative Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Костін Микита Ігорович

*студент
Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Костин Никита Игоревич

*студент
Института подготовки кадров для органов юстиции Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Kostin Mykyta

*Student of the
Institute of Personnel Training for the Bodies of Justice of Ukraine of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

Шаповал Артем Олександрович

*студент
Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Шаповал Артем Александрович

*студент
Института подготовки кадров для органов юстиции Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Shapoval Artem

*Student of the
Institute of Personnel Training for the Bodies of Justice of Ukraine of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7653

**ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ
У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ**

**ПРОБЛЕМА ПРИМЕНЕНИЯ ПРАВА НЕПРИЗНАННЫХ ГОСУДАРСТВ
В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ**

**THE PROBLEM OF APPLYING THE LAW OF UNKNOWN STATES
IN INTERNATIONAL PRIVATE LAW**

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню проблем застосування права невизнаних держав у міжнародному приватному праві. У дослідженні охарактеризовано основні концептуальні підходи щодо можливості національних судів застосовувати право невизнаних держав при врегулюванні приватно-правових відносин. Акцентовано увагу на аргументах «за» право судів брати до уваги норм внутрішнього права невизнаних держав, досліджено судову практику з обраного для дослідження питання. За результатами наукового дослідження зроблено висновок про те, що міжнародно-правове визнання новоутворених країн та визначення статусу її національного законодавства і, як наслідок, можливість його застосування національними судами залишаються сьогодні дискусійним. За окреслених умов у процесі врегулювання приватно-правових відносин уповноважені юрисдикційні органи країн зіштовхуються із проблемою застосування права іноземних держав, які не набули світового визнання, що об'єктивно викликає суперечливість в питанні про загальнообов'язкові правила поведінки, право, що діє на її території. Враховуючи той факт, що сьогодні значна кількість невизнаних держав світу «довели свою життєздатність» та є інтегрованими в міжнародний ринок, доцільним вважаємо все ж таки поступово сприйняти дію приватного права навіть невизнаної держави. Національні суди з урахуванням конкретного випадку та доцільності застосування приватного права невизнаної держави мають застосовувати їх, якщо ці норми ефективно регулюють конкретні приватно-правові відносини.

Ключові слова: невизнана держава, право, міжнародна спільнота, приватно-правові відносини, визнання.

Аннотация. Статья посвящена комплексному исследованию проблем применения права непризнанных государств в частном международном праве. В исследовании охарактеризованы основные концептуальные подходы к возможности национальных судов применять право непризнанных государств при урегулировании частноправовых отношений. Акцентируется внимание на аргументах «за» право судов принимать во внимание нормы внутреннего права непризнанных государств, исследована судебная практика по избранному для исследования вопросу. По результатам научного исследования сделан вывод, что международно-правовое признание новообразованных стран и определение статуса ее национального законодательства и, как следствие, возможность его применения национальными судами остаются сегодня дискуссионным. При определенных условиях в процессе урегулирования частно-правовых отношений уполномоченные юрисдикционные органы стран сталкиваются с проблемой применения права иностранных государств, не получивших мирового признания, что объективно вызывает противоречивость в вопросе об общеобязательных правилах поведения, право, действующее на ее территории. Учитывая тот факт, что сегодня значительное количество непризнанных государств мира «доказали свою жизнеспособность» и интегрированы в международный рынок, целесообразным считаем все же постепенно воспринять действие частного права даже непризнанного государства. Национальные суды с учетом конкретного случая и целесообразности применения частного права непризнанного государства должны их применять, если эти нормы эффективно регулируют конкретные частно-правовые отношения.

Ключевые слова: непризнанное государство, право, международное сообщество, частно-правовые отношения, признание.

Summary. The article is devoted to a comprehensive study of the problems of application of the law of unrecognized states in private international law. The study describes the main conceptual approaches to the possibility of national courts to apply the law of unrecognized states in the regulation of private law relations. Emphasis is placed on the arguments «for» the right of courts to take into account the rules of domestic law of unrecognized states, the case law on the issue selected for study is studied. According to the results of the research, it is concluded that the international legal recognition of the newly formed countries and the determination of the status of its national legislation and, as a consequence, the possibility of its application by national courts remain controversial today. Under the outlined conditions in the process of settling private law relations, the competent jurisdictions of the countries face the problem of applying the law of foreign states that have not gained worldwide recognition, which objectively causes controversy on the issue of mandatory rules of conduct, law in force in its territory. Given the fact that today a significant number of unrecognized countries have «proven their viability» and are integrated into the international market, we still consider it appropriate to gradually adopt the effect of private law, even an unrecognized state. National courts, taking into account the specific case and the expediency of applying the private law of an unrecognized state, should apply them if these rules effectively regulate specific private law relations.

Key words: unrecognized state, law, international community, private law relations, recognition.

Постановка проблеми. Постійна поява нових суб'єктів права є невід'ємним та закономірним процесом для кожної правової системи, особливо

якщо таким суб'єктом є держава. Водночас, сучасна наука міжнародного приватного права вже давно «зустрілася» з проблемою застосування

національного права невизнаних держав. Беззаперечно, наразі питання застосування іноземного права перебуває у діалектичному взаємозв'язку з доктриною державного суверенітету, що обумовлено тим, що всі держави-учасники міжнародної арени, незалежно від того, визнані вони чи ні, мають власну, іноді досить специфічну, правову систему та специфічне законодавство, що регламентує ту чи іншу сферу суспільних правовідносин, що викликає співіснування їх розмаїття. Так, концепція державного суверенітету у сучасному світі викликає труднощі у повній уніфікації правових норм різних національних систем, хоча це є навіть недоцільним, ураховуючи різноманітність міжнародної спільноти. У зв'язку із вищевикладеним єдиноможливим та обґрунтованим вирішенням озвучених проблемних питань є можливість дії колізійного методу міжнародного приватного права, а отже, і для застосування внутрішнього права для вирішення спорів за участю іноземного елемента.

Аналіз наукової літератури. Питання, присвячене дослідженню особливостей права невизнаних держав, знайшло своє відображення у працях таких науковців, як: О. М. Теленко [1], А. О. Філіп'єва [2], С. А. Осипова [3], Є. І. Кельмана [6], С. В. Криштоп [10], В. В. Дівак [11], Т. В. Далявська [12], І. Є. Хмельова [13] та ін.

Мета наукової статті. Метою нашого наукового дослідження є здійснення комплексного системного аналізу можливості національних судів застосувати внутрішнє право невизнаних держав при вирішенні приватно-правових спорів.

Виклад основного матеріалу. Невизнані або частково визнані міжнародним співтовариством держави, їх функціонування, розвиток і місце у міжнародній системі є одним із найдискусійніших питань сучасного міжнародного публічного та міжнародного приватного права. Хоча такі утворення і наділені певними атрибутами державності, серед яких: «власна» територія, населення, органи влади, збройні сили, державна символіка, національна валюта тощо, життєздатність останніх суттєво обмежується тим, що вони не мають повноцінного визнання зі сторони держав — членів ООН. Це негативно впливає на їх економічний розвиток, обмежує доступ до міжнародних організацій і ринків, ускладнює їх співпрацю з суверенними державами у різних сферах [1].

Як наслідок, дедалі ширше коло суспільних відносин стає інтернаціональним, виходить за межі однієї юрисдикції та включається в міжнародний цивільний обіг: транспорт та зв'язок, туризм і торгівля, освіта та наука тощо стають міжнародними.

У правовій площині все це призводить до того, що перед правозастосуванням все частіше постає вимога враховувати не лише норми однієї правової системи, а й правові приписи, що діють за межами власного *lex fori*. Україна не стоїть осторонь цих тенденцій, активно включаючись в процес міжнародного співробітництва та інтеграції, в силу чого наша правова система має бути готовою до більш ґрунтовних контактів із правом іноземних держав. Усе це зумовлює необхідність дослідження проблем та перспектив застосування іноземного права для регулювання приватноправових відносин [2].

Дослідниця з Придністров'я С. Осипова під «невизнаними державами» розуміє світових геополітичних утворень, які, володіючи усіма ознаками державності (населення, контроль над територією, система права та управління, фактичний суверенітет), водночас не мають повного або часткового міжнародного дипломатичного визнання і тому не можуть *де-юре* виступати як суб'єкт міжнародних відносин [3, с. 124].

Проаналізувавши положення Закону України «Про міжнародне приватне право», ми можемо вести мову про існування своєрідного постулату: норми іноземного права повинні визначатися, застосовуватися і тлумачитися таким чином, як якщо б справа розглядалася в суді тієї країни, чие право підлягає застосуванню [4]. При цьому необхідно враховувати, що на застосуванні іноземного права не може не позначитися фактор його дії в правовому полі іншої країни. У зв'язку із вищезазначеним, постає питання, чи охоплює поняття «іноземне право» положення нормативно-правових актів невизнаних держав?

Варто зосередити увагу на тому, що інтенсивні глобалізаційні процеси, що мають місце у світі, мають своїм закономірним наслідком утворення досить різними шляхами та способами держав, які так і не набувають міжнародного визнання, трансформуючись саме на невизнані держави з квазінаціональними правовими системами. Сьогодні кількість невизнаних держав визначити важко. За окреслених умов у процесі врегулювання приватно-правових відносин уповноважені юрисдикційні органи країн зіштовхуються із проблемою застосування права іноземних держав, які не набули світового визнання, що об'єктивно викликає суперечливість в питанні про загальнообов'язкові правила поведінки, право, що діє на її території [5].

Фактично щоразу, коли приватно-правові відносини обтяжені іноземним елементом у тій чи іншій формі, виникає потенційна можливість застосування норм іноземного правового порядку. Тому

можна стверджувати, що відсутність хоча б потенційної можливості застосування невітчизняного, іноземного права призвела б до відсутності як такої потреби в існуванні системи норм міжнародного приватного права. Отже, як вказується у літературі, застосування іноземного права як результату відсилки колізійної норми є головним питанням не лише доктрини, а й практики міжнародного приватного права [2].

Якщо проаналізувати позицію судових органів країн Америки та Західної Європи, то варто зазначити про те, що більшість судів країн Західної Європи (ФРН, Бельгія, Швейцарія, Австрія та ін.), американські та британські суди не пов'язують застосування іноземного права із міжнародним визнанням держави. Однак, у деяких країнах питання застосування права невизнаної держави віддано на розсуд національних судів. Цікавим є той факт, що країни, чиї судові органи виступають противниками застосування права невизнаних держав до врегулювання спірних правовідносин, поділяють такі обмеження на матеріальні та процесуальні [6, с. 14].

Що стосується думок вчених-міжнародників щодо можливості застосувати право невизнаних держав при врегулюванні приватно-правових конфліктів, то у юридичній науковій літературі вчені, які є представниками міжнародного публічного права, наполягають на тому, що національні суди не повинні сприймати та застосовувати право іноземної невизнаної держави, оскільки за таким суб'єктом не визнається навіть право на подання позовів про інші права урядового характеру. Тобто не визнають лише її міжнародно-правову правосуб'єктність.

На підтвердження цього можна навести правову позицію 2006 році відбулося судове засідання Одеського апеляційного господарського суду, рішенням якого було встановлено, що у справ № 15/202/06, дієздатність апелянта не може бути визначеною правом Придніпровської Молдавської Республіки, тому що Придністровська молдавська республіка не існує як окрема держава. Суд відмовився надавати юридичного значення господарським діям право на вчинення яких було надано апелянту урядом ПМР. Суд не врахував, що хоча ПМР юридично невизнана жодною із держав, проте вже протягом тривалого часу здійснює ефективне управління територією Придністров'я, має всі ознаки державності і на її території діють правові норми відмінні від норм права Молдови. Таким чином, своїм рішенням суд взагалі заперечив існування на території ПМР будь-яких правових

супільних відносин, адже всі вони так чи інакше не відповідають праву Молдови [7].

Інші науковці — представники міжнародного приватного права схиляються до того, що система внутрішнього права, що діє на території невизнаної країни, може застосовуватись, оскільки невизнання не впливає негативно на його застосування в національному судочинстві в межах приватноправових відносин, що виникають між рівноправними суб'єктами.

З останньою тезою доцільно погодитися і навести такі аргументи. По-перше, що хоча невизнання країни і може бути політично виправданим, проте все ж таки правові наслідки невизнання держави як суб'єкта на міжнародній арені не повинно «зачіпати» сферу приватного права.

Так, національні суди повинні мати можливість застосовувати право іншої країни незалежно від наявності визнання, якщо це право в певний момент реально регулює відповідні правовідносини. Для підтвердження висловленої тези, можемо звернутись до найбільш розповсюдженого прикладу: коли місцезнаходження юридичної особи є територією невизнаної держави. Якщо внаслідок дії колізійної норми суд має застосувати законодавство держави місцезнаходження юридичної особи, чи означатиме це, що він застосовуватиме право цієї невизнаної держави?

По-друге, якщо навіть припустити, що визнання є юридичним актом створення держави як суб'єкта, то цей акт є важливим лише для міжнародних відносин, що регулюються міжнародним публічним правом, проте для юрисдикційної діяльності воно не має значення, оскільки вирішення питань приватноправового характеру, що виникають між рівноправними суб'єктами, не стосується відносин між державами. На наш погляд, якщо під час застосування норми іноземного права суд не стикається із тим, що іноземна держава виступає як суб'єкт міжнародно-правових відносин, він має сміливо застосовувати норми даної правової системи.

Що стосується України, то вітчизняне законодавство прямо не передбачає визнання держави, як фактор обмеження у застосуванні її права. Проте, як свідчить судова практика, національні суди «схиляються» до обов'язкового передбачення визнання держави для застосування її внутрішнього права. Українське законодавство опосередковано обмежує суди у застосуванні права невизнаних держав через такі правові інструменти та механізми, як: публічний порядок, імперативні норми, обхід закону та неможливість у коротких строк встановити зміст іноземного права тощо [8].

Прикладом на підтвердження другої точки зору може слугувати може слугувати правова позиція, викладена у Постанові ВС КЦС у справі № 367/2656/20 від 15.09.2021 року. Так, з метою отримання пенсії у зв'язку з втратою годувальника, громадянка України в інтересах своєї неповнолітньої доньки намагалась отримати свідоцтво про смерть колишнього чоловіка, який помер у специфічному регіоні — Турецькій Республіці Північного Кіпру. Враховуючи те, що Україна, як і світове співтовариство, крім Туреччини, не визнає цієї території — органи реєстрації актів цивільного стану України відмовили реєструвати факт смерті і видати відповідне свідоцтво. Невизнання цієї території, в тому числі, унеможливило звернення до дипломатичних установ України з цим питанням. Звернення із адвокатським запитом до Посольства України в Турецькій Республіці — також нічого не дало. Тому заявниця звернулась до суду в порядку окремого провадження. Втім, судом першої інстанції (залишеним в силі апеляційним судом) їй відмовлено у відкритті провадження, оскільки чинний Цивільний процесуальний кодекс України (далі — ЦПК України) не передбачає можливості встановлення судом факту смерті особи на території іноземної держави, тим паче невизнаної. Подавши касаційну скаргу до ВС КЦС на відповідні рішення судів попередніх інстанцій, заявниця добилася їх скасування ВС КЦС та передання до першої інстанції для відкриття провадження.

Отже у цій справі, ВС КЦС зазначив наступне: по-перше, відповідно до пункту 8 частини першої статті 315 ЦПК України суд розглядає справи про встановлення факту смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної

реєстрації актів цивільного стану факту смерті; по-друге, ВС КЦС визнав помилковим висновок про те, що ЦПК України не передбачає можливості встановлення судом факту смерті особи на території іноземної держави. Помилковість таких висновків полягає у тому, що невизначеність норм процесуального права не може тлумачитись проти заявників і обмежувати їх право на судовий захист, у тому числі у справах окремого провадження, оскільки в Україні юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір. За таких обставин суди першої та апеляційної інстанцій зробили передчасні та неправильні висновки про відмову у відкритті провадження у справі про встановлення факту смерті на території іноземної держави [9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, проаналізувавши та систематизувавши усе вищевикладене, ми можемо прийти до висновку стосовно того, що міжнародно-правове визнання новоутворених країн та визначення статусу її національного законодавства і, як наслідок, можливість його застосування національними судами залишаються сьогодні дискусійним. Враховуючи той факт, що сьогодні значна кількість невизнаних держав світу «довели свою життєздатність» та є інтегрованими в міжнародний ринок, доцільним вважаємо все ж таки поступово сприйняти дію приватного права навіть невизнаної держави. Національні суди з урахуванням конкретного випадку та доцільності застосування приватного права невизнаної держави мають застосовувати їх, якщо ці норми ефективно регулюють конкретні приватно-правові відносини.

Література

1. Теленко О.М. Невизнані держави сучасного світу: сутність поняття та проблема визнання. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_105_85. (дата звернення: 02.11.2021).
2. Філіп'єв А.О. Застосування іноземного права для регулювання приватноправових відносин: проблеми та перспективи. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/352331.html> (дата звернення: 02.11.2021).
3. Осипова С.А. Непризнанные государства как политико-правовой феномен: теоретико-методологический аспект. Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Серія: Політологія. 2011. Вип.123. С. 124–127.
4. Про міжнародне приватне право: Закон України № 2709-15 від 23.06.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 02.11.2021).
5. Лисенко А.О. Проблема застосування права невизнаних держав у міжнародному приватному праві. URL: <file:///C:/Users/admin/Downloads/1359-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8-2383-1-10-20200315.pdf> (дата звернення: 02.11.2021).
6. Кельман Е.И. Советское право за рубежом. Москва. 1927. 96с.
7. Постанова Одеського апеляційного господарського суду у справі № 15/202/06 від 18.07.2006 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53643> (дата звернення: 02.11.2021).

8. Філіп'єв А. О. Приватне право невизнаних держав та практика правозастосування. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1433.pdf>. (дата звернення: 02.11.2021).

9. Постанові ВС КЦС у справі № 367/2656/20 від 15.09.2021 року. URL: [https://protocol.ua/ru/nevznachenist_protsestualnogo_prava_ne_moge_tlumachitis_proti_zayavnikov_i_obmeguvati_ih_pravo_na_zahist_u_tomu_chisli_u_spravi_pro_vstanovlennya_faktu_smerti_za_kordonom_\(vs_ktss_sprava_367_2656_20_vid_15_09_2021_r_\)/](https://protocol.ua/ru/nevznachenist_protsestualnogo_prava_ne_moge_tlumachitis_proti_zayavnikov_i_obmeguvati_ih_pravo_na_zahist_u_tomu_chisli_u_spravi_pro_vstanovlennya_faktu_smerti_za_kordonom_(vs_ktss_sprava_367_2656_20_vid_15_09_2021_r_)/) (дата звернення: 02.11.2021).

10. Криштоп С. В. Особливості правового статусу невизнаних держав. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 893–896.

11. Дівак В. В. Деякі проблеми міжнародно-правового визнання невизнаних держав. Держава і право. 2011. Вип. 52. С. 579–587.

12. Далявська Т. Феномен невизнаних держав: політологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 19 с.

13. Хмельова І. Є. Визнання та імунітет держав у міжнародному праві. Часопис Київського університету права. 2013. № 3. С. 410–413.

References

1. Telenko O. M. Nevyznani derzhavy suchasnoho svitu: sutnist poniattia ta problema vyznannia. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_105_85. (data zvernennia: 02.11.2021).

2. Filipiev A. O. Zastosuvannia inozemnoho prava dlia rehuliuвання pryvatnopravovykh vidnosyn: problemy ta perspektyvy. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/352331.html> (data zvernennia: 02.11.2021).

3. Osypova S. A. Nepryznannyye hosudarstva kak polytyko-pravovoi fenomen: teoretyko-metodolohycheskyi aspekt. Visnyk SevNTU: zb. nauk. pr. Seriya: Politolohiia. 2011. Vyp.123. S. 124–127.

4. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy № 2709-15 vid 23.06.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (data zvernennia: 02.11.2021).

5. Lysenko A. O. Problema zastosuvannia prava nevyznanykh derzhav u mizhnarodnomu pryvatnomu pravi. URL: <file:///C:/Users/admin/Downloads/1359-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8-2383-1-10-20200315.pdf> (data zvernennia: 02.11.2021).

6. Kelman E. Y. Sovetskoe pravo za rubezhem. Moskva. 1927. 96s.

7. Postanova Odeskoho apeliatsiinoho hospodarskoho sudu u spravi № 15/202/06 vid 18.07.2006 roku. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53643> (data zvernennia: 02.11.2021).

8. Filipiev A. O. Pryvatne pravo nevyznanykh derzhav ta praktyka pravozastosuvannia. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1433.pdf>. (data zvernennia: 02.11.2021).

9. Postanovi VS KTSS u spravi № 367/2656/20 vid 15.09.2021 roku. URL: [https://protocol.ua/ru/nevznachenist_protsestualnogo_prava_ne_moge_tlumachitis_proti_zayavnikov_i_obmeguvati_ih_pravo_na_zahist_u_tomu_chisli_u_spravi_pro_vstanovlennya_faktu_smerti_za_kordonom_\(vs_ktss_sprava_367_2656_20_vid_15_09_2021_r_\)/](https://protocol.ua/ru/nevznachenist_protsestualnogo_prava_ne_moge_tlumachitis_proti_zayavnikov_i_obmeguvati_ih_pravo_na_zahist_u_tomu_chisli_u_spravi_pro_vstanovlennya_faktu_smerti_za_kordonom_(vs_ktss_sprava_367_2656_20_vid_15_09_2021_r_)/) (data zvernennia: 02.11.2021).

10. Kryshchtop S. V. Osoblyvosti pravovoho statusu nevyznanykh derzhav. Molodyi vchenyi. 2017. № 11. S. 893–896.

11. Divak V. V. Deiaki problemy mizhnarodno-pravovoho vyznannia nevyznanykh derzhav. Derzhava i pravo. 2011. Vyp. 52. S. 579–587.

12. Daliavska T. Fenomen nevyznanykh derzhav: politolohichniy analiz: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02 «Politychni instytuty ta protsesy»; NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv, 2016. 19 s.

13. Khmelova I. Ye. Vyznannia ta imunitet derzhav u mizhnarodnomu pravi. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2013. № 3. S. 410–413.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 11 (45)

2 том

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.11.2021. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 13,02. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.